

I N V A Z E

21. srpna 1968

1988

O B S A H :

Věněk Š i l h á n:	str.
XIV. "mimořádný sjezd strany-"vysočanský",	2
Bohumil Š i m o n	
"Takoví" jsme byli. Jdi a neohlížej se!	51
Jiří H á j e k	
Srpen 1968 v Radě bezpečnosti	78
Miloš H á j e k	
Evropské komunistické strany a pražské jaro	116
Prohlášení předsednictva ÚV KSČ z noci na 21. srpen 1968 "	121
Materiály mimořádného XIV. sjezdu KSČ	122
Dopis delegátům XIX. všesvazové konference KSSS . . .	132

Věněk Š i l h á n :

XIV. mimořádný sjezd strany - "vysočanský"

V tomto roce to bude již dvacet let, kdy v Československu bylo násilně potlačeno velké hnutí za obrodu socialismu vstupem armád pěti zemí Varšavského paktu. Chci napsat něco o událostech v době mezi 21. a 31. srpna roku 1968, jak jsem je tehdy pochopil, jaký jsem měl na ně vliv, i o tom, jak jednali druzí. Do tohoto krátkého období deseti dnů jakoby se koncentrovaly všechny naše společenské problémy, rozpory ve společnosti i proudy a rozpory v samotném komunistickém hnutí, sektářství a dogmatismu, demokracie a socialismu. V této krátké době se také prověřila věrohodnost slov a hesel o internacionalismu, o úloze strany ve společnosti a mnoha jiných běžně používaných pojmů. Všechno to dostalo nový obsah, v pohybu byly miliony lidí nejrozumnějších profesí a zájmů, členů komunistické strany i nestraníků, dělníků, inteligence, mládeže i dospělých, a téměř každý z nich hledal svůj vlastní postoj a vztah k událostem té doby. Málokde zůstal lhostejný. Byly to události, které postavily před každého člena strany i občana řadu otázek našeho dalšího vývoje zcela kategoriicky. Odpověď nemohla být váhavá a rozpačitá, musela to být odpověď jednoznačná. Byla to také prověrka upřímnosti politického přesvědčení i charakteru a opravdovosti mnoha lidí. Šlo o události, které se hluboce vryly do paměti jednotlivců i celého národa. Ovlivnily miliony lidských životů. Byly příčinou pozdější statistické vlny emigrace. Komunismus napsal v těchto krátkých deseti dnech další, velmi podstatnou a poučnou stránku svých dějin.

Co se v oněch dnech stalo?

Dne 20. srpna 1968 kolem 23 hodiny večer překročila vojska Sovětského svazu, Polské lidové republiky, Německé demokratické republiky, Maďarské lidové republiky a Bulharské lidové republiky státní hranice ČSSR. Stalo se tak bez vědomí prezidenta republiky, předsedy Národního shromáždění, předsedy i prvního tajemníka ÚV KSČ a těchto orgánů....

Středa 21. srpna 1968

O této neuvěřitelné události jsem se dozvěděl ráno 21. srpna asi v 7 hodin v Přerově. Do Přerova jsem přiletěl k večeru 20. srpna na poradu o ekonomické reformě, která se měla konat druhý den v Přerovských strojírnách. Ráno jsem si šel koupit noviny. Ve městě byl v tu dobu klid a běžný provoz. Také v novinách byly obvyklé zprávy. V Rudém právu jsem našel i svůj článek o hospodářských

reformách a o politice. Dozvěděl jsem se, že Fond republiky dosáhl ve středu 21.srpna už bezmála 200 milionů Kčs. Občané věnovali na zlatý poklad republiky již více než 60 kg zlata. Na valné hromadě v Brně byl ustanoven Hospedářský svaz státních statků. Měla se tím posílit samostatnost podniků a jejich podnikatelská aktivita. Do svazu se přihlásilo 254 statků z Čech a Moravy. Dále jsem se dočetl, že ve východních Čechách je rehabilitace na postupu, že temnější krajské kontrolní komisi došlo přes 80 žádostí o rehabilitaci. Místopředseda vlády dr. Husák byl minulého dne mezi žďarskými hutníky,^{x/} kde hovořil o přínosech demokratizačního procesu pro celou společnost. Zdůrazňoval, že naší hlavní povinností je vytvořit prostor pro hospedářský rozvoj a pro svobodný život všech lidí a všech společenských skupin. "Převažujeme za nebezpečné," řekl, "vrážet klín mezi inteligencí a dělnickou třídou. Moderní společnost potřebuje všechny společenské vrstvy." Žďarské hutníky varoval, že jsou jednotlivci, kteří by chtěli přivřít dveře, jimiž proudí čerstvý a zdravý vzduch do politického života. Řekl o nich, že to dělají ze strachu před lidmi, ze strachu o vlastní křeslo, neboť ne všichni, kteří si zvykli na direktivní řízení, se cítí dobře v nových podmínkách a v novém systému, který vytváříme. S tím nebylo možné nesushlasit.

Po návratu do hotelu v Přerově jsem dole v hale viděl skupinu vzrušených lidí. Ptal jsem se, co se děje, a teprve od nich jsem se dozvěděl, že k nám v noci vtrhla vojska. Báli se, že bude válka. Zejména ženy. Na poradě v přerovských strojírnách jsem neměl ani pomyslení. Požádal jsem ředitele podniku, aby mi pomohl dostat se zpět do Prahy. Vlak byl plný cestujících. Mluvílo se o tom, co se stalo. Lidé nadávali na Rusy a na Brežněva. Do toho se mísily pocity nedůvěry a nejistoty v budoucnost. Co bude dál? Je to začátek něčeho většího, o čem nevíme? Nebude válka? Málokde si tehdy myslel, že vstup armád je jenom kvůli nám. Lidé tehle totiž věděli o politice náshe a proto kombinovali a uvažovali, dohlašovali se. Neměli žád-

^{x/} Projev dr.Husáka k žďarským hutníkům mi byl při jedné z domovních prohlídek v 70.letech zabaven. Obsahoval totiž řadu myšlenek, které pak pozdější jeho projevy neobsahovaly.STB mi tento dokument nikdy nevrátila a zařadila ho tím mezi tzv. závadnou literaturu. Projev také nebyl nikdy zveřejněn v pozdějších spisech dr.Husáka.

né iluze. Již tenkrát se jim neříkala pravda. Proč by se jim měla říkat dnes?

K večeru 21. srpna jsem byl v Praze. Doma jsem měl dva vzkazy. Jeden od Stanislava Oberského z Rudého práva, abych přišel kamsi, kam se část redakce odstěhovala, aby mohla pokračovat ve vydávání Rudého práva, protože jejich budovu již dopoledne obsadila vojska. Druhý vzkaz byl od soudruhů z městského sekretariátu strany. Žádali mě, abych se dostavil do budovy Vyškové školy ekonomické v Praze na Žižkově na poradu delegátů mimořádného XIV. sjezdu KSČ, svolaných v Praze a ve Středočeském kraji. Delegáti se tam měli sejít s členy městského výboru KSČ a s pracovníky sekretariátu. Byl jsem řádně zvoleným delegátem a také členem městského výboru strany v Praze. Šel jsem tedy na poradu delegátů do budovy, kterou jsem důvěrně znal a kde jsem pracoval jako profesor. Delegáti z Prahy a Středočeského kraje se postupně scházeli a navzájem se informovali o tom, co vše se u nich dělo od doby vstupu armád na naše území až do večera 21. srpna. Teprve tehdy jsem se lépe orientoval v tom, co se ten den v Praze událo. Ve svém životě jsem zažil několik událostí, které poznamenaly můj život a určily moje politické postoje. Byl to především Mnichov, ztráta samostatnosti republiky, vznik protektorátu a později samozřejmě válka. Další byla Květnová revoluce 1945, osvobození republiky. Potom přišel únor 1948, roztržka s Jugoslávií, procesy, pak rehabilitace atd. Tu první zkušenost jsem prožil v Sudetech jako 12 letý hoch. Ty další už jako dospělý člověk, od r. 1946 člen strany. To všechno se promítlo v hlavě bleskem. Ty dávno i čerstvé zkušenosti. Všechny hodnoty a pravdy, které jsme dosud ve svém životě sledovali a o kterých jsme byli přesvědčeni, se posunuly do jiných poloh. Politika dostala dramatické formy. Věděli jsme, že za těchto okolností máme mimořádnou spoluzodpovědnost, že nikdo nemůže mluvit naším jménem, že nemůže věci řešit za nás nebo bez nás, a když ano, bude je zcela určitě řešit jinak. Kdo má právo naším jménem a jménem socialismu, jménem strany, vlády a parlamentu zvat cizí armády na území republiky? To je zneužití, podvod, ne-li něco horšího. Kabinetní praktiky v politice nám byli již dávno odpuštěny.

Večer 21. srpna byly již známy některé oficiální informace. Především to bylo prohlášení předsednictva ÚV KSČ, které sdhlasevala většina předsednictva, a které vysílal Čs. rozhlas krátce po jedné hodině v noci. /Viz příloha v dokumentaci/.

Dozvěděli jsme se, že proti tomuto převolení hlaseval v před - sednictvu strany Bilak, Kolder, Rigo a Švestka. Po prvních větách prohlášení byl však na příkaz Ústřední správy spojů a K.Hoffmanna vysílač na středních vlnách vyřazen z provozu. Proto většina posluchačů, kteří byli v té době u přijímačů, zaslechla jen první část věty prohlášení. Prohlášení však bylo slyšitelné v rozhlasové síti po drátě, která nebyla vypnuta. Tak se poprvé část čs. občanů dozvěděla o vstupu na území republiky.

V noci však začal fungovat jiný, nový, dosud neznámý vysílač, který se nazýval Vltava. Tento vysílač ráno rozšířil prohlášení TASS. V něm se pravilo:

"TASS je zmocněn prohlásit, že straničtí a vládní činitelé Československé socialistické republiky se obrátili na Sovětský svaz a další spojenecké státy se žádostí o poskytnutí bezodkladné pomoci bratrskému československému lidu včetně pomoci ozbrojených sil. Tato žádost byla vyvolána vzniklým ohrožením socialistického zřízení v Československu a Ústavou zakotvené státnosti ze strany kontrarevolučních sil, které se spojily se zahraničními silami nepřátelskými socialismu...Sovětská vláda a vlády spojeneckých zemí se rozhodly vyhovět uvedené žádosti o poskytnutí nutné pomoci bratrskému československému lidu. Toto rozhodnutí je v plném souladu s právem států na kolektivní a individuální sebeobranu obsažené v členských dohodách uzavřených mezi bratrskými socialistickými zeměmi." Celý text tohoto prohlášení byl 21.srpna také otištěn na první stránce moskevské Pravdy.

Od rána také velitelství okupačních vojsk rozšiřovalo v letácích prohlášení k obyvatelům ČSSR, ve kterém se praví: "Naši bratři Češi a Slováci! Obracejí se k vám vlády BLR,MLR,NDR,PLR a SSSR. Odpovídajíc na žádost o pomoc, s níž se na nás obrátili straničtí a státní představitelé Československa, věrní věci socialismu, jsme dali svým ozbrojeným silám pokyn, aby dělnické třídě a všemu čs. lidu poskytly nutnou podporu při obraně jeho socialistických vynálezů, stále vytrvaleji ohrožovaných úklady domácí i mezinárodní reakce...Řada osob, které pronikly do státního a stranického vedení Československa tyto podvratné osoby kryly, a tím pomáhaly kontrarevoluci soustředit síly pro závěrečnou etapu v boji za uchopení moci."

Jakési prohlášení blíže neurčené skupiny stranických a státních činitelů, kteří údajně požádali SSSR a další socialistické země o záchranu socialismu v ČSSR, přinesl časně ráno 21.srpna do ČTK její tehdejší ředitel M.Sulek. Od koho on toto prohlášení dostal

a kým byl pověřen, aby ho zveřejnil, se naše veřejnost nikdy nedozvěděla. Bylo to prohlášení, které bylo ve čtvrtek 22. srpna otištěno v moskevské Pravdě a které již 21.srpna ráno mělo být vysíláno Čs.rozhlasem a vydáno tiskem. Píše se v něm:

"Vědomi si nejvyšší odpovědnosti vůči našemu lidu, pocitu opravdového vlastenectví, mezinárodní socialistické solidarity, vědomi si svých internacionálních závazků, vzali jsme na sebe iniciativu k seknutí všech vlasteneckých sil ve jménu socialistické budoucnosti naší vlasti. Nebezpečí bratrovražedného boje, který připravovala reakce a který by byl tragickým opakováním novodobých Lipan, postavilo nás před nezbytnost přijetí historického rozhodnutí, abychom se obrátili o pomoc k Sovětskému svazu a k dalším socialistickým zemím. Naši spojenci nám poskytli tuto pomoc obdobně jako v r. 1945, kdy šlo o naše bytí či nebytí...obracíme se v této vážné chvíli k vám, občanům republiky, abyste se sešli okolo realisticky smýšlejícího jádra strany, kterému je drahá věc přátelství s lidem SSSR a ostatních bratrských zemí."

Pod toto prohlášení se nikdo nepodepsal vlastním jménem a také nebylo uvedeno, kdy bylo prohlášení sepsáno a kdy bylo vládám předáno. Tisk ostatních socialistických zemí toto prohlášení neuveřejnil.

Odpoledne 21.srpna vešlo ve známost, že soudruzi A.Dubček, J.Sarkovský, F.Kriegel, J.Špaček a B.Šimon byli internováni v budově ÚV KSČ a předseda vlády O.Černík v budově předsednictva vlády ČSSR. Poté byli zatčeni jménem revoluční dělnicko-rolnické vlády a revolučního tribunálu a odvezeni sovětskou vojenskou eskortou na neznámé místo. Při zatýkání a internaci, jak jsme se dozvěděli, fungovala i skupina čs.občanů. Budova ÚV KSČ byla obsazena vojáky a vyřazena z provozu. Členové ÚV KSČ, členové městského výboru KSČ a středočeského krajského výboru se museli sejít a zasedat na jiných místech a v náhradních prostorech. Postupně během dne byly obsazeny vládní budovy, budova Akademie věd, Čs.rozhlasu, ministerstva zahraničních věcí, ústředí Svazu novinářů a mnohé jiné. Od samého rána 21.srpna sílil proud prohlášení ze závedů, míst, okresů a krajů i od jednotlivých občanů proti vstupu voják s kategorickými žádostmi o jejich odchod, byla požadována obnova práce ústavních orgánů, propuštění a návrat zatčených představitelů vlády a strany, a současně se objevily první požadavky na urychlené svolání mimořádného XIV. sjezdu. Dobré bylo, že odnikud, ani z hlav-

ního města, ani z žádného jiného města republiky nepřišla zpráva o tom, že by naši občané vystoupili proti cizím vojskům se zbraní v ruce, že by z naší strany vznikly násilné provokace a střety. Obyvatelé na mnoha místech diskutovali s vojáky, ptali se jich proč přišli, kdo je k nám poslal. Odmítají jejich pomoc, brání se mírovými a klidnými prostředky. Bohužel však přišly také zprávy o tom, že mezi našimi obyvateli jsou již ztráty na životech a ranění.

Bylo také vydáno prohlášení vlády, předsednictva Národního shromáždění i prohlášení presidenta republiky, ve kterých jednoznačně odmítají vstup vojsk na naše území, odmítají svoji účast na pozvání vojsk, kategoricky žádají obnovu práce ústavních orgánů a podobně.

To všechno bylo již k večeru 21. srpna známo, o tom jsme na předporadě delegátů hovořili. Jednomyslně jsme souhlasili se stanoviskem předsednictva ÚV KSČ. Dohodli jsme se na tom, že je třeba jednat, že vyzveme delegáty z ostatních krajů a druhý den se sejdem na celostátní poradě delegátů XIV. sjezdu. Ještě v noci před internací A. Dubčka a ostatních zasedalo předsednictvo městského výboru strany a přijalo několik návrhů, s nimiž vedoucí tajemník městského výboru strany B. Šimon seznámil A. Dubčka. Šlo o návrh svolat poradu delegátů zvolených na XIV. mimořádný sjezd strany, připravit protestní generální stávku proti obsazení republiky cizími vojsky a připravit svolání komunistických stranám světa. A. Dubček s tímto názorem a návrhy souhlasil.

Mezi tím již byly informovány krajské výbory strany, že se svolává porada delegátů XIV. sjezdu na 22. srpna. Z našeho středu jsme pak vybrali soudruhy, kteří pro toto jednání měli připravit návrhy. V podstatě šlo o návrh textu svolání k čs. lidu a dále o návrh textu výzvy delegátů XIV. sjezdu KSČ dělnickým a komunistickým stranám světa. Protože shromáždění mnoha set delegátů na druhý den bylo i organizačně složité, byla vybrána organizační skupina, která zabezpečí konání porady. Mimořádnou úlohu v této práci museli sehrát pracovníci městského výboru strany v Praze, kteří nejlépe znali město a závoďy. Měli také nejlepší spojení s jednotlivými okresními sekretariáty a jednotlivci.

Během dne se také shromáždila část členů a kandidátů ÚV a kontrolní a revizní komise. Sešli se v prostorách hotelu Praha, kde byli zpravidla v době zasedání ÚV ubytováni mimopražští členové. Jinde to ani nebylo možné, budova ÚV byla obsazena vojsky. Toto zasedání pak bylo později nazváno třetinovým ÚV, protože do hotelu Praha se až do pozdních večerních hodin 21. srpna nedostavilo více než 50 členů a kandidátů ÚV a ústřední kontrolní a revizní komise.

To znamená, že se prakticky ústřední výbor KSČ na výzvu předsednictva nesešel. Proto nebylo ani zahájeno zasedání ÚV KSČ, ale pouze porada. Je samozřejmé, že i přítomní členové ÚV znali situaci, věděli o prohlášení TASSu, znali prohlášení předsednictva ÚV KSČ, předsednictva parlamentu a vlády, věděli také, že vojska byla pozvána do Československa jménem tzv. zdravotních sil v ÚV KSČ a tzv. věrných synů socialismu. Někteří členové ÚV žádali od přítomných členů předsednictva ÚV, jako byl Bilak, Kolder, Rigo, přímou osobní odpověď na otázku, kde vojska pozval a co navrhují dělat. Členové ÚV již věděli, že Dubček, Šmrkovský a ostatní jsou zatčeni. Nikde se k takové odpovědnosti, že je členem skupiny členů ÚV, která pozvala vojska, nepřihlásil. Drahoš Kolder odpověděl, že on to nebyl. Alois Indra se vyhnul přímé odpovědi a navrhl, aby se ÚV sešel znovu za 14 dní, až horké hlavy vychladnou a že reality se musí respektovat. Nedůvěra mezi skupinami členů ÚV občas propukla v ostré slovní kontraverze. Všichni si ale nabírali ke klidu, ale nic nedělali. Až do pozdních večerních hodin se tato část ÚV nezmohla vůbec na nic. Dokonce ani na prohlášení. Na poradu třetinového ÚV přišli z městského výboru strany soudruzi Kotrč a Rattinger s návrhem, aby ÚV dal souhlas s konáním porady delegátů XIV.sjezdu druhý den. Po menší výměně názorů s tím převážná část členů ÚV souhlasila. Dokonce na tuho poradu vyslala delegaci ve složení: Bilak, Krček, Martin Vaculík.

Určitá skupina členů ÚV se pokusila zformulovat vlastní prohlášení a navrhnout určité kroky k normalizaci situace. Toto prohlášení se stalo předmětem ostré diskuse. V návrhu prohlášení se podporevale stanovisko předsednictva ÚV ze dne 21. srpna 1968 ke vstupu vojsk. Dále prohlášení obsahovalo výzvu zabránit provokacím a panikám, střežit klid a pořádek, zabezpečit zásobování a dopravu.

ÚV prohlašuje, že bude nepřetržitě zasedat, obnoví činnost stranického tisku a všech krajských orgánů, a jako základ své stranické politiky pokládá Akční program. Dále se uvádí, že členové předsednictva a ÚV vstupují v kontakt s velitelstvím vojsk Varšavské smlouvy s cílem zajistit urychlení normalizace. A konečně prohlášení vyzývá krajské a okresní výbory strany, aby dbaly pouze pokynů ÚV a jeho orgánů a jednali v duchu jeho směrnic. /Celý návrh prohlášení uveřejnil J.Piller v Rudém právu až teprve v listopadu 1969/.

V prohlášení, které napsala skupina členů ÚV, však bohužel nebylo ani slovo protestu proti zatčení a internaci členů předsednictva ÚV, které v době, kdy se prohlášení sestavovalo bylo

všem přítomným členům třetinového ÚV již známa. V komuniké nebyl ani vznesen kategorický požadavek návratu ústavních činitelů, jako je předseda vlády, předseda parlamentu a první tajemník ÚV KSČ, do jejich funkcí, ani požadavek obnovení normální činnosti ústavních orgánů. Naopak, delegovanými členy předsednictva ÚV, kteří měli podle tohoto prohlášení zahájit jednání s velitelstvím vojsk s cílem zajistit urychlenou normalizaci, mohli být pouze ti, kteří nebyli internováni a zatčeni, tj. zejména ti, kteří hlasovali proti usnesení předsednictva v noci 21. srpna. Takový postoj nebyl pro většinu přítomných členů přijatelný a vzbudil samozřejmě jejich nedůvěru. Když jsme se o těchto postojích dozvěděli na předporadě delegátů, vzbudil také naši nedůvěru.

K večeru 21. srpna jsme se také dozvěděli velmi závažnou zprávu, a sice, že byl a je učiněn pokus o ustavení revoluční dělnicko-rolnické vlády a také revolučního tribunálu. Že dokonce jménem této vlády a revolučního tribunálu bylo provedeno zatčení představitelů strany a státu. /Tuto skutečnost zveřejnil později J. Smrkovský ve svých vzpomínkách otištěných v Itálii. Znovu ji potvrdil A. Dubček ve svém interview, které poskytl začátkem ledna 1988 L'Unita, orgánu Komunistické strany Itálie. Znamená to, že tehdejší naše informace nebyly žádným výmyslem ani desinformací, ale bohužel holým faktem/.

Potvrdilo se tak, že armády vstoupily do ČSSR s tím, že jejich příchod bude plně legalizován novým stranickým vedením, novou revoluční dělnicko-rolnickou vládou, Národním shromážděním a nakonec i prezidentem republiky. Že budou přivítáni jako ochránci pořádku a socialismu před kontrarevolucí a občanskou válkou. V takové situaci by pak bylo možno, aby se tzv. zdravé jádro strany konečně projevilo veřejně, opřelo se o další "státní funkcionáře", kteří by se přihlásili k tomu, že vojska pozvali a pak podepsali potřebné dokumenty.

Za necelé tři neděle, 9. září, měl být zahájen XIV. mimořádný sjezd strany. Ještě před tím, 26. srpna, se měl konat mimořádný sjezd Komunistické strany Slovenska. Každý věděl, že tyto sjezdy budou mít tentokrát zcela mimořádnou úlohu. A to nejenom v dějinách strany, ale pro celý vývoj naší společnosti a státu. Měly nejenom potvrdit nastoupenou generální linii v duchu Akčního programu strany a demokratizace společnosti, ale měly také podrobit kritické analýze takové otázky, jako byly příčiny vzniku tehdejší společenské krize a odpovědnost za ni. Měl přijmout nové stanovy strany

a zvolit nové ústřední orgány. Každý věděl, že všechny tyto otázky budou spojeny i se změnami ve vedoucích funkcích strany i ve státním a hospodářském aparátu. Aby mohly být změny a obraty v politice úspěšné, musí být nutně spojeny i se změnami osob politických představitelů. Musí být vytvořena nová kvalita personálního obsazení důležitých stranických a státních funkcí. Jinak jsou deklarované obraty v politice nebo i kritika dosavadních chyb a omylů nepřesvědčivé a nereálné.

Vstupem armád na naše území byly nazáz všechny tyto cíle a naděje zpochybněny, ne-li zmařeny. Vytvořilo se tak pro stranu a společnost nebezpečné politické vakuum, které mohly vyplnit buď a/ síly, které vojska pozvaly a které chtěly nebo již vytvořily v této chvíli loutkovou revoluční dělnicko-rolnickou vládu a revoluční tribunál; že tyto síly existují, o tom hovořil dokument TASSu, letáky velitelství vojsk i prohlášení zatím neznámých členů ÚV, vlády a parlamentu; b/ nebo síly věrné programu strany, vládnímu programu, demokratické politice, síly, které stály na principech ústavnosti a suverenity země, síly, které v tomto okamžiku požadovaly odchod vojsk, obnovu práce a činnosti ústavních orgánů a návrat zatčených vedoucích představitelů strany a státu do funkcí, do nichž byli zvoleni.

Pro všechny z nás, kteří jsme se sešli na předporadě delegátů XIV. sjezdu strany večer 21. srpna a kteří jsme se seznámili se všemi těmito dokumenty a informacemi, bylo zřejmé že

1. vstup vojsk se uskutečnil bez vědomí ústavních orgánů republiky, bez vědomí ÚV KSČ a presidenta republiky;
2. v Československu existují síly, které se sice k pozvání vojsk dosud otevřeně nepřihlásily, ale které jsou na něm zainteresovány, podporují je, pokusily se ustavit revoluční dělnicko-rolnickou vládu a revoluční tribunál;
3. byla zatčena a eskortována část předsednictva strany, předseda vlády, předseda Národního shromáždění, předseda ÚV Národní fronty, I. tajemník ÚV KSČ a další soudruzi;
4. vstup vojsk se střetl se spontánním odporem obyvatelstva a členů strany. Odpor obyvatelstva má klidný a ukázněný charakter. Obyvatelstvo i členové strany odmítají ochranu a pomoc cizích vojsk před "kontrarevolucí";
5. podstatná část mezinárodní veřejnosti, zejména komunistické, dělnické a socialistické strany, vstup vojsk do Československa od-

suzuje. Tento čin odsuzuje i řada vlád a vládních činitelů.

Taková byla zhruba situace koncem 21. srpna.

V této situaci bylo jedině možné a správné, aby se sešli delegáti mimořádného XIV. sjezdu strany, kteří jediní mohli reprezentovat stranu jako celek a vyslovovat svůj názor a stanovisko k událostem, překonat některé postoje a váhavost určité části členů ÚV strany. Každý si byl vědom toho, že pozvání vojsk do Československa, tak jak k němu hovořilo prohlášení TASSu a jiné dokumenty, nemohlo být vymyšlené od začátku do konce. Měli jsme již určité zkušenosti z doby roztržky s Jugoslavií, měli jsme také zkušenosti z předcházejících krizí v Polsku, kdy do čela strany přišel Gomułka. Nezapomenutelné byly i zkušenosti z maďerských událostí. Byli jsme si vědomi i toho, že existující ÚV byl zvolen XIII. sjezdem strany v období, kdy tajemníkem byl A. Novotný, že určitá a dosud vlivná část členů ÚV je úzce spojena s předlednovou politikou, že má za deformace politiky osobní odpovědnost, že s vnitřním neshlasem přijímala rozhodnutí lednového pléna ÚV, Akční program strany Že svou politikou ztratila důvěru většiny členského těla strany i občanů. Přitom ti členové zůstávali ve svých vysokých stranických a státních funkcích až do doby konání XIV. sjezdu strany. Situace se vyvinula jednoznačně. Byl učiněn pokus o ustavení revoluční dělnicko-relnické vlády, v prohlášení TASSu se hovořilo o tom, že státní a stranické činitelé pozvali vojska do republiky, v prohlášení velitelství vojsk se hovořilo o blíže neurčené skupině členů ÚV, vlády a parlamentu, kteří pozvali vojska; a to všechno nemohli pochopit občané republiky a členové strany jinak, než jako pokus o zvrát současných politických poměrů, jako pokus o likvidaci demokratizační politiky Dubčekova vedení cizími silami zvenčí. S podstatou této politiky se lidé většinou již ztotožnili. Proto se cítili ohroženi ve svých suverenních právech politických i občanských. To byla také podstata jejich spontánního odporu proti vstupu vojsk. Proto také na mnoha místech nezávisle na sobě vznikl požadavek, aby byl urychleně svolán XIV. sjezd strany, aby delegáti tohoto sjezdu jako nejvyššího orgánu strany vyjádřili stanovisko k tomu, co se stalo, a zabránili pokusům o jakýkoliv zvrát demokratizační politiky. V těchto požadavcích byla naděje, že delegáti XIV. sjezdu přijmou opatření k ochraně politických a občanských práv, že budou schopni vyjádřit požadavek suverenity země, v daném okamžiku ^{vyt} ~~práve~~ pro celou společnost

pevnou politickou orientaci. Jedině shromáždění delegátů sjezdu bylo v tomto okamžiku schopné zabránit pokusu o puč ve straně, o zvrát poměrů, o vytvoření nového konzervativního politického vedení. Nikdo nevěřil tvrzení o nebezpečí kontrarevoluce a o nebezpečí bratrevražedné občanské války. Poměry ve státě jsme znali lépe než kdokoliv jiný zvenčí. Lidé cítili, že jsou znovu podváděni, že pod záminkou ochrany před kontrarevolucí jim bude nové politické vedení, dosazené vojenskou mocí, znovu navlékat chomout příkaznického centrálně byrokratického řízení, administrativní, poručníkování a majstoty, potlačování demokratických, politických a občanských svobod. V tomto pocitu se nemýlili. Cítili, že je ohrožena jejich suverenita, jejich právo rozhodovat o sobě a po svém. V tom je utvrzoval i takový fakt, že první útok byl veden nikoliv proti nějakým centrům kontrarevoluce, ale proti představitelům strany a státu, proti ústavním orgánům, kteří si získali jejich důvěru.

Svolání delegátů XIV. sjezdu bylo v podstatě dílem okamžiku. Bylo odpovědí na vzniklou situaci, která nám byla vnucena zvenčí, vstupem vojsk. XIV. sjezd byl původně svolán na 9. září 1968. Nebylo vnitřního důvodu, proč by se tento sjezd neměl ve stanovenou dobu konat. Žádná vnitřní síla nemohla regulérnost tohoto sjezdu ohrozit. Naopak, upíraly se k němu naděje mnoha lidí, že na tomto sjezdu bude definitivně rozhodnuto o problémech, které rozdělovaly společnost, ochromovaly aktivitu lidí a znehodnocovaly obrovskou část národní práce. Očekávalo se, že bude vypracována strategická linie KSČ a že tato strategická linie bude sledovat rozvoj demokracie v celém společenském životě. Že budou také do ústředních orgánů zvoleni lidé, kteří mají důvěru členů strany a ostatních občanů. A že odejdou ti, kteří svou dosavadní politickou důvěru lidí ztratili.

Do doby konání sjezdu se nemohl uskutečnit žádný pokus o kontrarevoluční organizované vystoupení. Takové síly zde nebyly a nebyla zde také atmosféra, která by podobné vystoupení umožnila. Nešlo tedy o spor socialismu a kontrarevoluce. Tato otázka se vyhrotila především po vstupu vojsk. Teprve jako údajná příčina a důvod vstupu.

Vstup vojsk 21. srpna však nebyl nahodilým datem. Víme, že již 26. srpna měl být zahájen mimořádný sjezd Komunistické strany Slovenska, Slovenská KS žila podobnými problémy jako komunisté v Čechách. Slovenský sjezd by bezpochyby podpořil politickou linii

demokratizace společnosti a referem. Bezpochyby by také vyvedl řadu kádrových závěrů. Oba sjezdy, jak slovenský, tak celostátní sjezd by svým jednáním, výsledky a volbou nových ústředních orgánů nutně zbavily dogmaticke-sektářské síly ve straně posledních možností zvrátit poměry, zabránit společenským reformám nebo je zabrzdit, a obnovit v plné míře moc těchto i centralisticko-byrokratický politický systém. Nepochybně by potvrdily a rozpracovaly politickou orientaci vyjádřenou v Akčním programu strany, orientaci na ekonomickou reformu, na demokratizaci politického systému a celospolečenského života. Tyto sjezdy by také znemožnily jakoukoliv vážnější iniciativu antisocialistických sil.

Vojska - pokud bylo rozhodnuto, že mají do Československa vstoupit - musela tedy přijít ještě před těmito dny.

Nám, delegátům XIV. sjezdu - i když jsme nebyli žádnými vojenskými odborníky - bylo jasné, že vstup vojsk pěti zemí nemohl být záležitostí okamžitého rozhodnutí. Takové rozhodnutí muselo být kalkulováno už dávno předtím. Podle názoru našich vojenských odborníků, včetně tehdejšího ministra národní obrany M. Dzúra, byl vstup vojsk připravován několik měsíců předem, pravděpodobně již od března či dubna. To znamená, že vojenské štáby připravovaly plány vstupu, organizovaly přesuny vojsk, bojové techniky, zásobování armád, prostě všechno to, co vyžaduje nasazení několika desítek divizí, velké masy letecké techniky a několika tisíc tanků dávno před tím, než dostaly příkaz k překročení čs. státních hranic. Těžko je možno uvěřit, že by to všechno mohly štáby vojsk uskutečnit bez politického rozhodnutí. Již tento fakt charakterizuje vztah tehdejšího sovětského politického vedení k čs. obrodnému procesu, ke KSČ a jeho vedení. Charakterizuje to hlubokou nedůvěru sovětského vedení ve správnost politiky demokratizace a ve schopnosti KSČ a vedení strany. Zhruba od dubna se také uskutečnila celá řada politických intervencí a nátlaků i přímého zasahování do vnitřních záležitostí KSČ a státu, počínaje schůzkou vedení komunistických stran v Drážďanech koncem dubna 1968 a konče jejich poradou v Bratislavě začátkem srpna 1968. / V osobním rozhovoru 28. srpna 1968 mi člen předsednictva D. Kolder, který byl účastníkem jednání v Drážďanech koncem března řekl, že již tam vedoucí představitelé SED a sovětské strany kritizovali Dubčeka za kádrovou politiku. Zejména za to, že dopustil

aby se v politickém životě objevily a prosadily některé osobnosti. Jmenoval Smrkovského, Husáka a také Svobodu, který byl v té době prezidentem republiky.

Takové postoje a akce bohužel jen zostřovaly napětí, zpochybňovaly autoritu vedení strany, dávaly nové impulsy dogmatické - sektářským skupinám ve straně, nahrávaly antisocialistickým silám ve společnosti, a když se dostaly na veřejnost, jako např. v dopise pěti ve Varšavě, urážely i prosté občany státu.

Čtvrtek 22. srpna 1968

Vzniklá situace vyžadovala, aby se vyjádřila nejenom skupina členů strany a nebo její jednotlivé orgány, ale aby se vyjádřila celá strana. A to jednoznačně. Šlo o vládnoucí stranu, a odpovědnost za řešení vzniklých problémů a za to, co se stane zítra, nemohl mít žádný jednotlivý orgán ani skupina lidí, ale jen strana jako celek. To koneckonců ukázalo i zasedání třetinového ÚV strany v hotelu Praha. Za stranu jako celek se mohli vyjadřovat jen delegáti připravovaného XIV. sjezdu. Oni již měli mandát hovořit a jednat na vrcholném shromáždění strany. Proto to mohli učinit i v této situaci. Jejich shromáždění se nemohlo uskutečnit nikde jinde, než v Praze, hlavním městě republiky. A v Praze se shromáždění delegátů - pokud k němu mělo vůbec dojít a nemělo být znemožněno - nemohlo uskutečnit nikde jinde než v dělnickém prostředí, a nejlépe přímo v továrnách. Pro shromáždění delegátů nebyl v tomto okamžiku vhodný žádný sjezdový palác ani jiné podobné prostory. To bylo jasné už v okamžiku, kdy vzešly návrhy na svolání celostátní porady delegátů. Protože se delegáti sjezdu mohli zhromáždit pouze v hlavním městě republiky v Praze, vynikla při organizaci tohoto shromáždění i mimořádná úloha městského výboru strany a jeho pracovníků. Zejména pracovníci městského sekretariátu a zvolení funkcionáři, kteří znali poměry v hlavním městě, na závodech i v jednotlivých obvodech, mohli i v kritických podmínkách úspěšně zabezpečit všechno, co bylo spojeno s organizací celostátní porady delegátů.

V noci z 21. srpna na 22. srpen pracovaly skupiny soudruhů na návrhu dokumentů, které budou předloženy shromážděným delegátům k projednání. Zvláštní organizační skupina připravovala a zabezpečovala organizační shromáždění. Do organizace porady se zapojily všechny dostupné prostředky: rozhlas, tisk, televize, spojovací prostředky

Lidových milicí, apod. Během noci byly se záměrem svolat shromáždění delegátů seznámeny krajské a okresní výbory strany, byly jim také oznámeny základní organizační pokyny, kde se bude shromáždění konat atd. Obvodní výbory strany v Praze připravily ubytování delegátů v soukromých bytech členů strany. Ochrana shromáždění delegátů byla svěřena příslušníkům Lidových milicí. Bylo rozhodnuto, že porada se bude konat v jednom z největších pražských průmyslových podniků - v ČKD ve Vysočanech. Byli jsme si vědomi toho, že výzva ke shromáždění delegátů XIV. sjezdu může být zmařena, a to nejen vytvořením překážek při jejich cestě do Prahy, ale i v samotné Praze v okamžiku, kdy se jednotlivé krajské delegace sejdou a shromáždí v místě konání porady. Nechtěli jsme si žádné iluze o tom, že by tato porada mohla projít bez konfliktů a pokusů zcela ji zmařit. Byli jsme rozhodnutí tomu zabránit. A proto jsme uvažovali o náhradních způsobech, kde a jak se shromáždit v případě, že nám přístup do ČKD Vysočany bude znemožněn. Na železniční vlečce mezi jednotlivými průmyslovými závody ve Vysočanech měl být připraven vlak s několika vagonech, který by v případě nebezpečí umožnil převážet delegáty po továrních vlečkách na jiné vhodné místo nebo pokračovat v jednání přímo ve vlaku.

Již sama doprava delegátů na místo sjezdu byla velkým problémem. Někteří delegáti se dostávali do Prahy s velkými obtížemi, oklikou, a to i z nepřítli vzdálených míst. Použili při tom všechny možné dopravní prostředky, včetně vozů sanitní služby. Mysleli jsme, že vzhledem k potížím v dopravě bude takřka nemožné, aby se na shromáždění dostavili delegáti ze vzdálených míst republiky, např. z východního Slovenska, odkud cesta rychlíkem za normálních okolností trvá 10 - 14 hodin. Také doprava na území Prahy byla značně ztížena. Někteří delegáti měli také potíže s nalezením místa, kde se shromáždění konalo. Přesto se však dostavili. Informace jim poskytovaly sekretariáty okresních výborů strany nebo funkcionáři ve velkých závodech. To vše fungovalo takřka bezchybně.

Ráno 23. srpna jsem byl okolo 7. hodiny ve Vysočanech v ČKD. Shromáždění se mělo konat ve velké jídelně závodu. V této budově jsem již jednou byl. Bylo to na jaře, kdy se zde konala mimořádná stranická konference - Prahy 9. Účastnil jsem se jí jako člen městského výboru strany. Tady jsem se také o přestávce setkal s A. Dubčekem. Měli jsme jen krátký čas k tomu, abychom hovořili o situaci ve straně i o tom, jak se formují a jak vystupují nejrůz-

nější dogmaticko-sektářské síly proti Akčnímu programu, proti ústřednímu výboru a předsednictvu strany a proti jeho osobě. Dubček byl poměrně optimistický. Říkal, že tyto síly nemají naději na úspěch, že nemají žádnou oporu ve straně, ani sympatie, a že on i ostatní soudruzi v ÚV mají dost síly se proti nim bránit demokratickými prostředky. Souhlasil jsem s tím, že nemají dostatek síly, že nemají žádnou významnou podporu členské základny, ale přesto jsem namítal, že stále ještě mají spoustu konexí a styků mezi sebou. Že představují uzavřenou společnost, která může vytvořit velmi konfliktní a krátké situace do doby, než bude sjezd. Dubček mi tehdy řekl, že když otevřeně vystoupí, bude to jejich konec. Že budou smeteni. Že ztratí poslední zbytek kreditu. Řekl to tak rozhodně, že jsem mu skoro uvěřil. Na tom asi náš rozhovor skončil.

To vše jsem si znovu uvědomil 22. srpna v těchto prostorách. Ukázalo se, že dogmaticko-sektářské síly ve straně, o kterých jsme tehdy s Dubčkem hovořili, byli sice doma bezmocné, ale ve spojení s podobnými silami zvenčí mohli vytvořit nejen velmi kritické situace, ale dokonce připravit zvrát. Optimistický a demokratický vůdce strany Dubček byl zatčen jako revizionista a oportunist a spolu s ním řada dalších soudruhů. Bylo proti němu použito slovníku, který tak dobře ovládaly právě dogmaticko-sektářské síly. Uvědomil jsem si, že naší povinností bude tento boj nevzdávat, ale vést ho dál, i když v mnohem horších podmínkách než jaké tu byly dosud, od ledna do vstupu armád.

Brzy ráno 22. srpna bylo v budově, kde se mělo shromáždění konat, jen několik málo desítek delegátů převážně z Prahy a Středočeského kraje. Velkou část z nich jsem znal. Postupně přicházeli další a další. Jednotlivě i ve skupinách. Byla mezi nimi i herečka Vlasta Chramostová. Nebyla sice delegátkou sjezdu, ale doprovázela jako pomocnice svého muže kameramana. Delegáti se organizovali a prověřovali podle krajské příslušnosti. Vytvářely se krajské delegace, které vedli krajsí tajemníci strany. Po dokončení prezence se delegáti shromáždili ve velkém sále jídelny. Zařízení bylo jednoduché. V čele byl stůl předsednictva na vyvýšeném podiu a před ním desítky řad židlí. Uprostřed malá ulička. Fungovala také rozhlasová aparatura. Po straně sálu a nahoře na balkoně byli pracovníci sekretariátu ÚV, městského sekretariátu, členové Lidových milicí a novináři.

V 11.18 hod. byla zahájena paraďa delegátů. V této chvíli bylo v sále přítomno téměř 1000 soudruhů a soudružek, to je nad-

poloviční většina delegátů zvolených městskými a krajskými konferencemi strany. V té době se ze Slovenska do Prahy dostalo pouze 5 delegátů. Během jednání se jejich počet zvýšil asi na 50. Shromáždili se tak představitelé stranických organizací, kteří měli důvěru svého členstva. Jedině ti mohli v této chvíli vyjádřit a zformulovat stanovisko celé strany.

Delegáti zvolili pracovní předsednictvo k řízení porady. Do pracovního předsednictva byli voleni dva kandidáti z každého kraje. Všichni internovaní soudruzi, A. Dubček, J. Smrkovský a ostatní, byli také zvoleni. V předsednictvu zaujali místo i tehdejší členové ÚV, např. A. Krčák, M. Vaculík. V. Bilak se nedostavil. Do pracovního předsednictva jsem byl zvolen i já. Zasedání porady zahájil člen dosavadního ÚV Vladimír Kabrna. Po zahájení řídil poradu s. Norkes z ostravského kraje. Anež po počátku jednání na žádost delegátů vystoupili členové ÚV Martin Vaculík a Šimečka, aby podali zprávu o tom, co se událo od vstupu armád na naše území, a to jak v předsednictvu strany, tak později na poradě tzv. třetinového výboru ÚV, v hotelu Praha. Delegáti chtěli slyšet zprávu o tom, jaký byl průběh zasedání předsednictva v noci z 20. na 21. srpna, jaké bylo stanovisko ostatních členů ÚV během 21. srpna, co se v orgánech strany dělo v posledních hodinách. K těmto otázkám referoval M. Vaculík. Informoval o průběhu zasedání předsednictva a o jednáních třetinového výboru ÚV v hotelu Praha. Řekl, že nikdo z členů ÚV, kteří byli přítomni na poradě třetinového ÚV, nepotvrdil, že by sám nebo jako člen nějaké skupiny žádal o pomoc ozbrojené síly zemí Varšavské smlouvy na ochranu socialismu a proti kontrarevoluci v Československu. K večeru se pak na toto jednání dostavili Kolder, Bilak, Indra a Barbírek. Přišli v doprovodu sovětských důstojníků, kteří již na jednání zůstali.

M. Vaculík hovořil o tom, že někteří členové se snažili vzít na vědomí vstup vojsk jako realitu, ale přitom nerespektovali a nevzali na vědomí pobouření a nesouhlas obyvatelstva s příchodem armád. Vaculíkovo vystoupení doplnil s. Šimečka. K těmto vystoupením byla řada dotazů přímo z pléna.

Co se pak dělo dál, po skončení zasedání tak zvaného třetinového ÚV, o tom jsme v té chvíli věděli jen velmi málo, skoro nic. Někteří členové ÚV šli pravděpodobně domů a čekali, jak to dopadne. Lenárt se v té chvíli šel léčit do Sanopau, Kapek vůbec zmizel a nebylo ho možné najít doma, ve fabrice, ani jinde. Kolder se také někde přemístil a pak pendloval v pancéřovém voze mezi Hradem a

místem svého pobytu. President s ním odmítl vůbec jednat, O Indrovi a Bílakovi také nikdo nic nevěděl. Právě tak Rigo a Švestka se nikde veřejně neukázali. Je pravděpodobné, že část jich se už připravovala v té době doplnit a rozšířit delegaci v Moskvě. Snad o tom ještě někteří z nich vydají svědectví.

V tomto okamžiku to byl obrázek zhroucení politiky a osobní integrity některých členů ÚV. Sjezd vyzval všechny členy ÚV, aby se na sjezd dostavili. Měli plnou volnost jednání. Kde jinde, než před fórem delegátů sjezdu mohli přesvědčit stranu a veřejnost o svém stanovisku nebo rozdílných názorech na vše a odmítnout různá podezření? To všechno mohli a neučinili tak. Nikdo by jim v tom nebránil, nemohl a ani nechtěl. Dali zase znovu přednost kabinetní politice. A. Krček jako zástupce ÚV seděl v předsednictvu a mlčel. Přišli však i jiní a nemlčeli. Na sjezdu bylo bezprostředně přítomno 29 členů ÚV a 9 členů ústřední kontroly a revizní komise.

V této fázi porady delegátů bylo jasné, že pokusům o vytvoření nové vlády, nového vedení strany a o odstranění Dubčka, Smrkovského a ostatních z politiky, a také váhavosti stanovisek některých členů třetinové porady ÚV může zabránit jen sjezd. Byl to spontánní názor. Řada delegátů přímo z pléna navrhuje prohlásit shromáždění delegátů mimořádným XIV. sjezdem strany. To se také stalo. Poté přečetl Zdeněk Hejzlar návrh prohlášení k současné politické situaci v ČSSR. Byl také předložen návrh prohlášení dělnickým a komunistickým stranám světa, který přednesl Jaroslav Šabata. Tyto návrhy byly diskutovány velmi důkladně. S řadou formulací byli delegáti nespokojeni a navrhovali změny. Rezoluce v původním znění nebyly schváleny a byly vráceny k přepracování.

Abby mohly být návrhy rezolucí přepracovány, projednány již bez dalších podstatných změn, byly zvoleny dvě návrhové komise. Jedna se měla zabývat dokumentem k vnitrostraničné situaci a dalšímu postupu strany, druhá se měla zabývat prohlášením ke komunistickým a dělnickým stranám světa. Z dosavadní diskuse, připomínek, návrhů a námitek delegátů vplynuly pro práci těchto komisí dvě základní směrnice, které bylo nutno v konečném návrhu rezolucí respektovat. Tou první byl požadavek odchodu vojsk a obnovení suverenity státu, obnovení legální činnosti ústavních orgánů. Druhou - návrat zatčených představitelů strany a státu do funkcí. Krajské delegace do těchto komisí navrhly po třech členech. Pokud šlo o delegáty ze Slovenska, kterých v té době bylo na sjezdu ještě velmi málo, bylo jednomyslně přijato, aby se práce návrhových komisí

zúčastnili všichni přítomní slovenští delegáti. Po volbě těchto návrhových komisí a diskusí k jejich práci byla ohlášena krátká přestávka, během níž se sešlo předsednictvo sjezdu. Pracovní předsednictvo se dohodlo navrhnout pro další jednání tento postup:

- a/ sjezd se ze své vůle nerozejde, pokud nesplní svůj politický úkol,
- b/ sjezd bude jednat tak dlouho, pokud nepřijme takové dokumenty, které občanům republiky i straně vyjádří politické stanovisko sjezdu v daném okamžiku a stanoví další postup činnosti strany,
- c/ sjezd zvolí ústřední orgány strany tak, aby mohly pokračovat a realizovat politiku, kterou vyhlásí sjezd ve svých dokumentech.

Seděl jsem za předsednickým stolem a v řízení sjezdu jsem vystřídal unaveného s. Morkese. V té době bylo na sjezdu přítomno již více než 1.100 delegátů a k tomu ještě navíc řada pracovníků aparátu strany ÚV, tisku, Lidových milicí a podobně. Sál byl přeplněný. Atmosféra jednání byla vzrušená. Delegáti se přímo z místa hlásili o slovo. Okemžité reagovali na nejráznější návrhy a zprávy. Uplatňovali své vlastní názory. Dohadovali se. Žádali zařazení v návrzích. S některými souhlasili, s jinými nikoliv. Bylo to všechno úplně jiné, než co jsem zažil na předchozích sjezdech. Nebyly zde pečlivě natištěné programy, nebylo stanoveno pořadí diskutujících, nebyly, samozřejmě, ani předem schválené diskusní příspěvky, nikdo neměl v sále předem určené místo a vizitkou a psacími potřebami. Nebylo lehké, aby se většina přítomných delegátů sjednotila na přesných formulacích, na určitých stanoviscích, ať již to bylo prohlášení k situaci nebo prohlášení ke komunistickým a dělnickým stranám světa.

Diskuse pokračovala zejména ke zpřesnění třetího bodu návrhu předsednictva, tj. k volbě ÚV a kontrolní a revizní komise. Delegáti měli různá stanoviska a návrhy. Několik delegátů navrhovalo, aby sjezd přijal pouze politické dokumenty a nevolil nové orgány strany a jejich volbu ponechal až na další zasedání, až bude normálnější situace a více času k přípravě voleb. Proti tomu vystoupili jiní delegáti s tím, že sjezd je vrcholný orgán strany, který již zrušil mandát starého ústředního výboru a pokud by jednání sjezdu bylo přerušeno a nebyly zvoleny nové ústřední orgány

strany, nebude mít strana pracovní orgány, které by politiku strany, vyjádřenou v dokumentech přijatých sjezdem realizovaly. Přítom není jisté, zda vývoj situace umožní delegátům sjezdu se znovu sejít, pokračovat v jednání a provést volby. Vznikly tu návrhy, aby pracovní předsednictvo sjezdu fungovalo jako pracovní orgán strany do doby, než bude jednání sjezdu pokračovat. Řada delegátů upozornila ve svých vystoupeních, že pokus o ustavení nové revoluční dělnicko-rolnické vlády a oznámení TASSu o tom, že vojska byly pozvána skupinou členů ÚV, vlády a parlamentu, je vážným varováním, svědčícím o nejednotě v organizaci strany, a že sjezd může takovým pokusům zabránit jen volbou nového ústředního výboru.

Po této diskusi bylo o návrzích pracovního předsednictva sjezdu hlasováno. Návrh pracovního předsednictva byl schválen, 10 hlasů bylo proti. K uspořádání voleb nového ÚV i ústřední kontrolní a revizní komise byly zvoleny mandátové a volební komise. Jednání pokračovalo příchodem předsedů návrhových komisí, Z. Hejzlara a J. Šabaty, kteří předložily sjezdu konečné návrhy vypracovaných rezolucí. Nejdříve předložil návrh rezoluce Zdeněk Hejzlar. Byly k ní znovu připomínky a návrhy na změny. Nebylo jich však tak mnoho, jako v prvním kole. Připomínky i návrhy byly přijaty na místě. Základní rezoluce sjezdu byla přijata, jeden delegát se zdržel hlasování.

Podobně tomu bylo při projednání prohlášení ke komunistickým a dělnickým stranám světa. Návrh na změny formulací nebo jejich zpřesnění byly prováděny na místě, znovu přečteny a schváleny. Prohlášení bylo přijato, dva delegáti se zdrželi hlasování. / Obě rezoluce - viz přílohy v dokumentech/.

Tyto rezoluce se později v období normalizace staly ~~KKKKKKKK~~ předmětem obrovské kritiky jako rezoluce protisocialistické, anti-sovětské, oportunistické, netřídní, atd. Faktem však je, že tyto dva základní politické dokumenty sjezdu byly spontánně přijaty nejenom jeho delegáty, ale po zveřejnění byly spontánně přijaty celou stranou a československou veřejností. Tyto dokumenty přijaly jako svou politickou orientaci také všechny naše ústavní orgány, jako je vláda a parlament. Jsou dokumenty doby^{ve}, které vznikly. Odráží se v nich odhodlání k odporu i tragika vzniklé situace. Tyto dokumenty si nikdo nevymyslel předem, ty vyplynuly ze situace, která nám byla vnucena.

Po přijetí těchto základních politických dokumentů přistoupil sjezd k volbě nejvyšších orgánů, tj. ÚV a ústřední kontrolní a re-

vizní komise. Je nutno poznamenat, že v průběhu příprav na mimořádný XIV. sjezd strany byly na krajských mimořádných konferencích schváleny i návrhy na kandidáty do některého z ústředních orgánů strany. Volební komise měla tyto schválené návrhy spolu s osobními návrhy kandidátů k dispozici. Ve večerních hodinách mandátová komise podala zprávu o tom, že se sjezdu účastní - přes výjimečné podmínky - 1192 řádně zvolených delegátů z 1542 delegátů tzn. že je přítomno více než 77% delegátů sjezdu a sjezd je tedy schopný usnášení.

Návrh kandidátky do nového ústředního výboru předkládal já - nem návrhové komise její předseda L. Pacovský. O každém navrhovaném členovi bylo jednotlivě hlasováno. Hlasování nebylo tajné, ale veřejné. Souhlas nebo nesouhlas byl projevěn zvednutím ruky. V přípravě na XIV. sjezd většina delegátů zastávala stanoviska, že volby mají být tajné. Bohužel, sami jsme tento princip v dané situaci nemohli dodržet. Příprava tajných voleb by si vyžádala příliš mnoho času a organizačního úsilí. Tento čas jsme neměli. Pro skoro 1.200 delegátů nebylo možno v tak krátkém čase vyhotovit písemnou kandidátku a hlasovací lístky a organizovat tajné volby. Proto jsme použili volbu aklamací. O některých kandidátech se bouřlivě hlasovalo. Každému bylo uděleno slovo. Krajské delegace ještě před hlasováním a vypracováním celkového návrhu kandidatury projednávaly návrhy na své kandidáty s volební komisí.

Nevzpomínám si, že by někdy na předcházejících sjezdech hlasoval někdo při volbách do ústředních orgánů proti navrženým kandidátům. Na našem vysočanském sjezdu byli soudruzi A. Dubček, L. Svoboda, O. Černík zvoleni jednomyslně. U F. Kriegla byl 1 hlas proti a 10 se zdrželo hlasování. Sarkovský - 1 hlas proti. Č. Císar - 4 hlasy proti a 10 se zdrželo hlasování. B. Šimon - 5 delegátů se zdrželo hlasování. J. Špaček - 1 hlas proti a 3 se zdrželi, atd.

Do ústředního výboru bylo zvoleno 144 soudruhů a soudružek. Kandidátka na členy ústřední kontrolní a revizní komise byla předložena jako celek a o jednotlivých členech této komise se nehlasovalo. Kandidátka byla zvolena jednomyslně.

Okolností, za kterých probíhal sjezd, byly mimořádné. Sjezd během jednoho dne vypracoval a projednal několik základních politických dokumentů a provedl volby do ústředních orgánů strany. Sjezd nemohl vyslechnout a projednat souhrnnou politickou zprávu prvního tajemníka strany, nebylo to možné už jenom proto, že 1. tajemník strany byl zatčen a internován. Na pořadu dne byly dále důležité

těžší věci. Za normálních okolností by sjezd proběhl podle určitých zvyklostí a pravidel. Takové okolnosti však nebyly a nebylo to naší vinou. Delegáti si toho byli vědomi. Věděli, že mnoho problémů zůstalo nevyřešeno. Proto se v závěru jednání sjezd prohlásil za permanentní, nepřetržitý. To znamenalo, že ve vhodnou dobu se sjezd znovu sejde a bude pokračovat ve svém jednání. Mandáty zvolených členů ÚV a ÚKRK sjezd znovu posoudí, zhodnotí činnost členů ÚV, buď je schválí nebo odmítne a provede nové volby. O tom nebylo na sjezdu pochyb. Delegáti sjezdu si byli dobře vědomi toho, že ÚV strany bude doplněn především členy ze Slovenska, že slovenský sjezd strany, který měl být zahájen 26. srpna, jeho výsledky jak programové, tak i kádrové, budou respektovány.

Sjezd skončil 22. srpna v pozdních nočních hodinách. Poté se okamžitě sešly nově zvolené ústřední orgány - ústřední výbor i ústřední kontrolní a revizní komise. Ostatní delegáti sjezdu se rozjeli zpět do svých krajů, okresů a na svá pracoviště, politiku přijatou sjezdem realizovat. Sjezd přijal závěrečnou rezoluci 1. zasedání mimořádného XIV. sjezdu KSČ. Tato rezoluce zní:

Závěrečná rezoluce prvního zasedání mimořádného XIV. sjezdu KSČ

Mimořádný XIV. sjezd KSČ se sešel na svém prvním zasedání dne 22. srpna 1968 v Praze. Sjezdu se zúčastnilo přes vyjimečné podmínky 1192 řádně zvolených delegátů z 1543. Přes značné úsilí se sjezdu nemohla zúčastnit většina slovenských delegátů, kterým to znemožnila okupační vojska.

Sjezd projednal:

1. Úvodní politické prohlášení
2. Výzvu ke komunistickým a dělnickým stranám celého světa
3. Zrušil mandát dosavadního ÚV strany a ÚKRK
4. Zvolil nový ÚV a ÚKRK
5. Přijal Prohlášení ke slovenskému národu
6. Schválil dopis I. tajemníkovi ÚV s. Alexandru Dubčekovi, který je internován
7. Vzhledem k mimořádným podmínkám nemohl sjezd projednat celý stanovený program. Prohlásil se proto za permanentní a stanovy strany, otázky státoprávního uspořádání republiky a jiné základní otázky projedná na svém dalším zasedání. Sjezd ve svém jednání a závěrech vycházel z polednové linie strany, znovu zdůraznil význam Akčního programu strany, který chce strana důsledně usku-

tečnit. Ve vztahu k mezinárodnímu komunistickému a dělnickému hnutí bude strana usilovat o jeho jednotu.

Opírajíc se o vůli všeho lidu bude strana svoji politiku uskutečňovat s jeho bezprostřední účastí a podporou.

Sjezd znovu slavnostně prohlašuje, že odmítá porušení suverenity ČSSR a žádá okamžité stažení okupačních vojsk.

Vycházejíc ze životních zájmů našeho lidu bude strana usilovat o normalizaci hospodářského a politického života.

Nezbytnou podmínkou k tomu je obnovení činnosti zákonných, státních a politických orgánů v čele s jejich představiteli, prezidentem Ludvíkem Svobodou, I. tajemníkem KSČ Alexandrem Dubčekem, předsedou vlády Oldřichem Černíkem, předsedou národního shromáždění Josefem Smrkovským a předsedou ÚV Národní fronty Františkem Krieglem.

Nově zvolený ústřední výbor bude upevňovat jednotu strany a všeho lidu.

Sjezd vyzývá všechny občany republiky, aby věnovali své síly upevňování ČSSR, řádnému chodu hospodářství, aby tak projevíli důstojně a s rozvahou svou vůli spravovat si své státní a národní věci sami.

Sjezd končí své první zasedání s přesvědčením, že celá vlast pochopí vážnost situace, podpoří jeho jednání a bude je všemi silami uskutečňovat,

1. zasedání mimořádného sjezdu KSČ

Krátce po skončení sjezdu se okamžitě sešly zvolené orgány strany a to jak ÚV, tak ÚVRSK. Sešly se v nevelké jídelně uvnitř továrny. Zasedání ÚV zahájil František Vodaloň, předválečný komunist, člověk klidný, rozvážný a s velkou autoritou. ÚV, do něhož bylo zvoleno 144 členů, nemohl stále zasedat a jednat v tomto počtu. Nemohl rozhodovat ani běžné politické a organizační otázky. Proto bylo rozhodnuto zvolit předsednictvo ÚV. Do předsednictva byli zvoleni především A. Dubček, J. Smrkovský, O. Černík, F. Kriegel, B. Šimon, J. Špaček a další členové ÚV. Do předsednictva jsem byl zvolen i já. Protože velká část souhrnů, členů předsednictva, byla v té době ještě internována mimo území republiky, bylo nutno zvolit někoho, kdo by řídil a organizoval běžnou práci předsednictva. V této funkci měl dočasně zastupovat A. Dubčka, který byl jednomyslně zvolen I. tajemníkem strany. První návrh byl na Františka

^SVodloně. Ten však tuto kandidaturu nepřijal. Říkal, že se na takovou funkci nehodí, že je již příliš starý. Byl předložen návrh, abyeh funkci zástupce I. tajemníka, po dobu jeho nepřítomnosti vykonával já. Měl jsem řadu námitek. O návrhu se diskutovalo. Posléze jsem na naléhání psstatních, přijal. Někteří členové ÚV navrhli, aby byl zvolen ještě jeden tajemník ÚV. Bylo to motivováno rozsahem práce a úkolů. Návrh padl na Z. Mlynáře.

Ještě během jednání ÚV jsem zatelefonoval Z. Mlynářovi, abyeh ho informoval o návrhu na jeho volbu tajemníkem ÚV. Zastihl jsem ho doma. Poděkoval za důvěru. Sám se sjezdového jednání nezúčastnil, neměl tedy přehled o tom, jak probíhelo a pravděpodobně ještě neznal všechny výsledky sjezdového jednání. Proto jsem ho v několika větách informoval. Z. Mlynář strávil celý předcházející den jednak v budově ÚV, jednak jednáním na velvyslanectví SSSR, a do telefonu mi řekl, že na sovětském velvyslanectví protestoval ještě s jinými soudruhy proti zatčení A. Dubčeka a ostatních a jednal o jejich propuštění. Řekl mi, že s takovou proradností a lícoměrností se v politice ještě nesetkal. Myslím, že použil i hrubších slov. Dosti neuctivě hovořil o lidech, kteří si v té době na velvyslanectví podávali ruce. Bylo to otřesné. Řekl mi, že už s tím nechce mít nic společného; dosud si myslel, že i politiku je možno dělat čestně a poctivě, ale tohle že je příliš, tohle že ne. Červoněnko nabízel ministerské funkce kdekomu.

"Vejem, kto chočet!" A také jemu. Potřeboval dát dehomady nějakou vládu, kterou by vnutil prezidentu Svobodovi. Měl jsem dojem, že mluví se zklamaným, vyčerpaným a unaveným člověkem. Ne - divilýk jsem se tomu. On ten den zažil něco jiného, než my. On jednal s lidmi, které znal z kabinetů stranických, vládních a diplomatických institucí, kde převažovala kalkulace nejhrůznějších mocenských zájmů. My jsme ten den měli za sebou jednání velkého sboru delegátů sjezdu v továrním, dělnickém prostředí, jednání si - ce bouřlivé, ale demokratické a odpovědné, kde každý řekl to, co si myslel, řekl to naplno a bez servítků, jednání, při kterém dominoval celospolečenský zájem.

Ještě jsem Z. Mlynářovi řekl, kde nás má vs Vysočanech hle - dat a že mu to řeknu na sekretariátě, kde to konkrétně bude. Obsah tohoto rozhovoru jsem pak tlumočil členům ÚV. V závěru jednání ÚV jsme se pak dohodli na hlavních bodech našeho dalšího postupu. Především nám záleželo na tom, aby se upevnila jednotu a spolupráce všech ústavních orgánů, Národního shromáždění, vlády, presidenta,

a na tom, aby jejich činnost byla koordinována s naší činností. Šlo přitom o realizaci usnesení sjezdu a jeho požadavků. Dohodli jsme se také na tom, že naše formy práce budou maximálně legální, otevřené všemu obyvatelstvu, že činnost rozhlasu, televize a tisku bude ukázněně sledovat společné politické i organizační záměry a pokyny ÚV, vlády a parlamentu.

Na zasedání ÚV jsme také určili delegaci na jednání XI. mimořádného sjezdu KSS, který měl být zahájen 26. srpna. Členy delegace byli F. Vodslon a L. Hrdinová. O zasedání ÚV bylo vydáno následující komuniké:

1. ÚV KSČ zvolený mimořádným 14. sjezdem strany se sešel v přítomnosti ústřední kontrolní a revizní komise dne 22. srpna 1968 v nočních hodinách na svém 1. zasedání a zvolil své předsednictvo ve složení : soudruzi Dubček A., Sarkovský J., Černík O., Špaček J., Kriegel F., Šimon B., Císař Č., Šik O., Šilhán V., Slavík V., Hrdinová L., Matějček V., Kabrňák V., Hejzlár Z., Litera J., Goldstücker E., Vojáček B., Hübl M., Moc Z., Šimeček V., Husák G., Zrak J., Tažký A., Sádovský S., Colotka P., Turček J., Pavlenda V., Samok A.,
2. Plénium ÚV zvolilo jednomyslně prvním tajemníkem ÚV KSČ s. Alexandra Dubčeka.
3. Plénium ÚV KSČ zvolilo člena předsednictva ÚV KSČ soudruha V. Šilhána tajemníkem ÚV KSČ a pověřilo jej řízením předsednictva ÚV po dobu nepřítomnosti prvního tajemníka soudruha A. Dubčeka.
4. Plénium ÚV KSČ přijalo pro nejbližší období politické a organizační opatření k řešení vážné politické situace v zemi.
5. Plénium ÚV KSČ, které je jediným právoplatným vedoucím orgánem strany v období mezi zasedáním sjezdu, žádá všechny nižší stranické orgány, aby se ve své činnosti řídily výhradně pokyny tohoto legálního ÚV a jeho předsednictva.

Jednání nového ÚV KSČ skončilo mezi 5. a 6. hodinou ranní. Několik z nás si šlo na chvíli odpočinout do zdravotnického střediska závodu. Doprovázeli nás dva milicionáři. Procházeli jsme několika továrními halami a dělníci noční směny nás zdravili. Nikdo z nás nevěděl co všechno nám přinese nastávající den. Byl to již třetí den okupace.

Pátek 23. srpna 1968

Tento den byl prvním dnem práce nového ÚV a jeho předsed-

nictva. Začal tím, že jsme se kolem sedmé hodiny přemístili do kanceláře jedné malé továrny na konci vysočanského areálu. Byly to dvě prosté kancelářské místnosti s telefonem a psacím strojem. To bylo všechno naše vybavení.

Krátce nato přijelo ze Slovenska dalších 11 delegátů na náš sjezd. Nemohli přijet dříve, ale přijeli. Soudruzi je informovali o průběhu sjezdu, o jeho usneseních a závěrech. Požádali, aby byli považováni za řádné přítomné účastníky sjezdu. Se závěry sjezdu se plně ztotožnili. Brzy ráno se objevil Z. Mlynář se svou ženou I. Dubskou. Nečekal jsem ho po tom nočním rozhovoru. Měl jsem však radost z toho, že přišel. Jednoduše se zeptal, zda pro něj nemám nějakou práci. Práce bylo dost. Vždyť jsme začínali skoro s čistým stolem. Od té doby až do odjezdu do Moskvy byl pak neustále v permanenci.

Postupně přicházeli i další soudruzi z nově zvoleného ÚV i z aparátu strany. Přišel K. Kosík s návrhem, že by bylo dobré, abychom o situaci podrobně informovali čínské velvyslanectví. Byly i jiné návrhy.

V pátek ve 12 hodin měla být podle usnesení sjezdu zahájena jednohodinová generální stávka. Bylo nutné ji připravit. Bylo také nutné připravit prohlášení a stanoviska. Říci, oč jde. Ujal se toho Z. Mlynář a další soudruzi. Od tehdejšího ministra zahraničních věcí J. Hájka jsme dostali z Vídně dotaz, jaké má nový ÚV směrnice pro jeho jednání v Radě bezpečnosti v OSN. Odpověděl jsem tehdy velmi stručně: "Neutrolitu ne, suverenitu ano. Ostatní záleží na Tobě". Jak mi později J. Hájek potvrdil, tento vzkaz obdržel. Byl jsem si jist, že tento pokyn je v naprostém souladu se stanoviskem vlády i prezidenta republiky. J. Hájek byl v té době na dovolené v Jugoslávii, dovolenou okamžitě přerušil a vzkaz poslal přes naše velvyslanectví z Vídně na cestě do New Yorku na zasedání OSN.

V pátek brzy ráno volala do Vysočen Zoja Svobodová-Klusáková, dcera prezidenta. Dobře jsem ji znal z práce na vysoké škole. Řekla mi, že během noci sovětská strana souhlasila s návrhem prezidenta na přímé jednání s nejvyššími představiteli SSSR a že "děda" /pan prezident/ jede na jednání do Moskvy s tím, že se večer hodlá vrátit. Poprosil jsem ji, abych mohl telefonicky mluvit s prezidentem. Řekla mi, že to už bohužel není možné, že je na cestě na letiště, šle že ona jede za ním se rozloučit. Požádal jsem ji, aby prezidentovi vyřídila náš vzkaz. Předně, že má naši důvěru a připomněl jsem, jaký je postoj sjezdu k okupaci a k odchodu vojsk a dále požadavek

sjezdu a nového ÚV k propuštění Dubčka a dalších i internace a k jejich návratu do funkcí, a poprosil jsem, aby prezident jednání neuzavíral bez spojení a porady s orgány doma. Na víc již nebyl čas. Věděli jsme již, že prezident byl celý předcházející den pod tlakem velvyslance Červoněnka, že se u něj vystřídalí někteří členové bývalého předsednictva strany Bilek, Piller, Indra a někteří další, že mu byla vnučována nová vláda a že to odmítl.

Věděli jsme také, že prezident již během minulého dne navrhl přímé jednání s nejvyššími představiteli SSSR, že nechtěl jednat pouze s velvyslancem a vojenským velením a že až do večera nedostal na svůj návrh kladnou odpověď. Kladnou odpověď dostal teprve v noci ze čtvrtka na pátek, teprve tehdy, když bylo již ukončeno první sjezdové jednání a sovětské straně byla známa jeho usnesení a stanoviska, i to, že byl zvolen nový ústřední výbor a nové předsednictvo strany. Oprávněně jsme se domnívali, že souhlas sovětského vedení s jednáním na nejvyšší úrovni mezi představiteli Československa a SSSR byl výsledkem toho všeho, co se u nás v posledních hodinách událo. Byl to zejména všeobecný a spontánní odpor národa proti vstupu vojsk, dále pevný postoj vlády, parlamentu a prezidenta a konečně svolání mimořádného XIV. sjezdu strany, jeho politická stanoviska a volba nového ÚV. V tomto okamžiku nebylo dost dobře možné, aby Červoněnka a velení vojsk dále pokračovalo v nátlaku na prezidenta a v pokusech sestavit loutkovou vládu. Proto bylo nutné jednat. Sovětská strana to pochopila a k jednání šla souhlas. Nyní bylo nutné, aby se jednání zúčastnili nejen prezident a jeho doprovod, ale aby se ho zúčastnili také první tajemník ÚV KSČ Dubček, předseda parlamentu Šarkovský i předseda vlády Černík. To se také později stalo.

V pátek ve 12. hodin byla podle usnesení mimořádného XIV. sjezdu zahájena jednohodinová generální protestní stávka. V celé zemi se rozezvučely sirény i zvony. Na jednu hodinu ustal provoz v závodech, úřadech i na ulicích. Byl to stvůlý, ukázněný a hrdý protest národa, dělníků, inteligence, mládeže, mužů i žen proti nežádané přítomnosti cizích vojsk v naší zemi, proti internaci našich představitelů států a strany, proti ochromení práce ústavních orgánů, proti všemu, co ohrožovalo celý náš demokratický a svobodný vývoj. Byla to také pádná odpověď všem, kteří představovali onu skupinu tzv. "věrných synů strany", jež pozvala vojska na naše území jako ochranu proti údajné kontrarevoluci. Jaký jiný a pádnější důvod nesouhlasu, ukázněnosti, hrdosti a jednoty mohli

v této chvíli naši lidé podat vládám, vládnoucím komunistickým stranám a vojskům pěti zemí Varšavského paktu, které intervenci zorganizovaly. Jaký mohl být podán lepší důkaz o tom, že nejsou vítáni, že je nechceme a nepotřebujeme, že narušují náš život a že si svoje věci chceme a umíme řídit sami.

Byl to také jeden z paradoxů té doby, neboť celý národ vstoupil do generální stávky, kterou vyhlásila a organizovala komunistická strana v zemi, kde je vládnoucí stranou. Komunistická strana vyhlásila a vedla tuto generální stávku na protest proti politice jiných vládnoucích komunistických stran v zemích, které k nám poslaly vojska. Byla to její povinnost a právo. Ve 12,30 hod. jsem měl z pověření předsednictva ÚV projev na rozhlasovém vysílači ÚV strany. Vysílač byl zřízen v Tešle-Bloubětín. Byl to jeden z vysílačů, který byl původně připraven k expedici do SSSR. Technici a dělníci ho připravili pro nás.

Vyjádril jsem stanovisko celého předsednictva k několika významným událostem toho dne, především k odletu prezidenta Svobody a jeho delegace k přímému jednání v Moskvě, dále k množícím se požadavkům vyhlášení neutrality republiky prezidentem a konečně k formám práce strany a státních orgánů v těchto dnech.

K odletu prezidenta republiky a jeho delegace na přímé jednání v Moskvě bylo řečeno toto: "Prezident republiky L. Svoboda má naši plnou důvěru a podporu. Plnou podporu a důvěru mají i ti členové delegace, kteří byli zvoleni na sjezdu, soudruzi Husák a Džúr. Pokud jde o další členy delegace, budeme se k nim chovat tak, jak se oni při tomto mimořádně závažném jednání zachovají k uskolení mimořádného XIV. sjezdu, nakolik přijmou smýšlení všeho našeho lidu".

K otázce množících se požadavků na vyhlášení neutrality republiky prezidentem bylo řečeno: "Hrubé porušení naší státní suverenity vážně narušilo základní hodnoty a jistoty, na nichž bylo budováno naše mezinárodní postavení. Nelze se proto divit, že na různých místech republiky byl vznesen požadavek, aby prezident republiky vyhlásil neutralitu země... Není možné ani na chvíli pochybovat o tom, na koho padá odpovědnost za vznik hluboce nenormální situace v naší zemi. Nebyly to naše státní a politické orgány, které pošlapaly ideje spojenectví se Sovětským svazem a některými dalšími zeměmi Varšavské smlouvy. Celá naše polednová politika vychá-

zela naopak z předpokladu, že dosavadní spojenecké svazky, očištěné od všeho, co brání jejich plnému a zdravému rozvoji, budou nadále tvořit úhelný kámen naší zahraniční politiky... Československo, které své spojenecké závazky neporušilo, nemá ani v budoucnosti nejmenší zájem na tom, aby žilo v nepřátelském vztahu s ostatními socialistickými státy a jejich lidem, a to ani s těmi, jejichž vlády se k němu v současné době chovají nepřátelsky. Předsednictvo ÚV KSČ vyslovuje proto přesvědčení, že tragická zkušenost 21. srpna musí být podnětem k hluboké obrodě vztahů mezi socialistickými zeměmi na principech skutečného internacionalismu. Demokratické podstaty internacionalismu byla už dávno vyjádřena principem: nemůže být svobodný ten národ, jenž druhému národu svobodu odpírá. Tento ideál je dávým ideálem socialistů. Cíle, které z něho vyplývají pro národní a státní orientaci ČSSR ve velkém společenství evropských národů a zvláště pak ve společenství národů socialistických zemí, nelze vyjádřit a realizovat prostým požadavkem neutrality. Mír a klid v Evropě vyžaduje pak mnohem víc. Vyžaduje houževnaté úsilí o posílení všech prvků mezinárodní bezpečnosti, předpokládá houževnatou snahu čelit všemu, co narušuje politickou rovnováhu a provokuje nová ohniska mezinárodního napětí. Vyžaduje a předpokládá, aby Československá socialistická republika šla po cestě upevňování demokratických internacionálních vztahů mezi všemi státy a národy a na prvním místě mezi lidem těch zemí, které vykročily na cestu socialismu. Jme si vědomi toho, že úspěch tažové politiky je podmíněn dobrou vůlí všech. Víme dobře, že nezávisí jen na nás, zda budou obnoveny hodnoty a jistoty, které byly pošlapány. Považujeme však za svou prvořadou povinnost nezmařit ani jedinou příležitost, která by umožnila takovou orientaci v evropské politice socialistických zemí prosadit."

Předsednictvo ÚV se v tomto prohlášení obrátilo také na krajské a okresní výborů strany s výzvou: "Ve své práci zachovejte nejvyšší možnou míru legality. Pracujeme ve své vlastní zemi a pro tuto zemi. Nepodléhejte psychoze illegality! Bez vážných důvodů nesahejte po ilegálních metodách práce! Jestliže si to však okolností vynutí, pak použijte všech prostředků, abyste zabezpečili akceschopnost strany, za kterou jste odpovědní všem našim občanům... To, co jste všichni společně dokázali v uplynulých šedesáti hodinách, zhodnotí historie jako zcela ojedinělý důkaz mravní síly a jednoty dvou malých národů v nevelké zemi."

Takové bylo naše politické stanovisko k požadavkům neutrality.

Požadavek neutrality jsme nejenom odmítli, ale naopak jsme požadovali hlubokou obrodu vztahu mezi zeměmi socialistického společenství. Později nejráznější normalizátoři lživě tvrdili, že jsme požadavek neutrality vyhlásili a podporovali, že jsme chtěli vystoupit ze svazku Varšavské smlouvy a přejít na stranu NATO.

Shodné stanovisko k otázkám neutrality vyjádřil parlament, vláda a jiné organizace Národní fronty.

V pátek také předsednictvo ÚV zprostito O.Švestku funkce dosavadního šéfredaktora Rudého práva a jmenovalo šéfredaktorem J. Sekeru.

Během dne jsme se přemístili z dosavadního pracoviště do budovy závodu Elektronika ČKD. Odpoledne jsem se spojil z kanceláře tehdejšího generálního ředitele ČKD A.Kapka se soudruhy ze slovenského ÚV KSS. Hovořil jsem s V.Pavlendou. Běžnou telefonní linkou nebylo možné se s nimi domluvit - spojení nefungovalo. Někdo přišel na nápad, že spojení se dá uskutečnit jinými cestami. Např. prostřednictvím energetického dispečinku. O takových prostředcích jsem neměl ani potuchy. Spojení jsme skutečně dostali. Informoval jsem stručně Pavlendu o průběhu sjezdu, o činnosti nového ÚV, o koordinaci práce s parlamentem i s vládou. Řekl, že podporují usnesení sjezdu, že s ním souhlasí a že připravují mimořádný sjezd KSS na den 25. srpna tak, jak bylo předem stanoveno a že jim v tom nikdo nezabrání. Řekl jsem mu, že na sjezd posíláme delegaci, ve které je F.Vodslon a L.Hrdinová. Ti že budou podrobně informovat o situaci v Praze. Přivítal to. Ptal jsem se ho také na mínění a názory jiných slovenských soudruhů. Řekl mi, že mluví také jejich jménem. Měl jsem dobrý pocit, že si se slovenskými soudruhy dobře rozumíme.

Na jednání s námi se dostavila také delegace Národního shromáždění. Byli v ní poslanci Miková, Poledňák a další. Řekli nám, že poslanci Národního shromáždění uvítali sjezd, podporují jej a souhlasí se závěry sjezdu. Přišli také členové vlády V.Kadlec, M. Galuška, J.Borůvka a další. V.Kadlec a M. Galuška s námi již zůstali. Projednali jsme celou řadu otázek úzké spolupráce s vládou. Celkově jsme se dohodli jak na společném postupu s vládou, tak i ~~na~~ s parlamentem. Dostavil se také ministr vnitra Pavel. Informoval nás o situaci na Bezpečnosti. Později vydal rozkaz, kterým zbavil náměstka vnitra V. Šailgoviče jeho funkce a sám přebral vedení jeho úseku. Přicházela řada delegací ze závodů, přišli i zástupci velení Čs. armády a Lidových milicí. Informovali ~~se~~ o situaci ve svých jednotkách i o postoji ke XIV. sjezdu. Byly to

dobré zprávy. S jednotlivými delegacemi hovořili ti členové předsednictva, kteří byli právě po ruce. Když bylo nutné posoudit nějaké otázky kolektivně, okamžitě jsme se sešli. U předsednictva jsme také vytvořili skupinu poradců, které jsme zvali k jednání v předsednictvu a ptali se na jejich názory. Mezi nimi byl M. Kadlec, K. Kuba, V. Hájek a další. Pracovní podmínky byly velmi stísněné. Byly to asi tři kanceláře ve vysoké věžové budově někde až nahoře, v prostorách, které nám poskytli pracovníci ČKD. Nechali tam všechny nebo skoro všechny své věci včetně rýsovacích prken.

Všechno naše politické i organizační úsilí bylo zaměřeno k jednotnému postupu všech ústavních orgánů ke koordinaci jejich činnosti a k jejich neustálé vzájemné informovanosti. Společně jsme se pak snažili ovlivňovat situaci, nedopustit chaos nebo provokace, udržet vysokou schopnost i jednotu strany a znemožnit jakékoliv pokusy o vytvoření loutkové vlády nebo jiného politického centra. To se dařilo.

V pátek ~~ráno~~ k večeru zavolal do Vysočan prostřednictvím okresního sekretariátu D. Kolder. Vyzval nám, že má obavu z toho, že by mohly být zneužity Lidové milice, abychom učinili nějaké opatření. Později, když jsem s Kolderem hovořil, se ptal se ho, zdali skutečně tento vzkaz posílal, tak to potvrdil. Během pátku byly totiž sovětskými vojáky zajištěny některé sklady zbraní Lidových milicí, např. sklad zbraní ve Vysoké škole stranické, v budově ministerstva dopravy ~~45~~ d. Tyto zbraně vydávalo velitelství cizích vojsk za zbraně kontrarevoluce. To bylo velmi nebezpečné. Těchto zbraní mohlo být zneužito i jinak. Ve Vysočanech v té době byli s námi i velitelé štábu Lidových milicí. Ptal jsem se jich, zdali byl hlavní štáb milicí obsazen a kdy. Odpověděli mi, že ano. Ptal jsem se jich také na to, zdali jejich vlastní prostředky spojení s krajskými štáby a jednotkami Lidových milicí, jako např. různá hesla, šifry, kódy, atd., zůstaly ve štábu a jsou cizím vojskům přístupné. Odpověděli, že tam zůstalo vše a potvrdili, že by to mohlo být zneužito. Vzkaz D. Koldera i rozhovor s veliteli štábu Lidových milicí mě tak přesvědčil o tom, že bude nutno přijmout určitá opatření i k samotné ochraně Lidových milicí, jejich skladů a zařízení. O rozhovoru jsem informoval předsednictvo. Předsednictvo se usneslo na tomto opatření:

1. Vyhlásit pohotovost jednotek Lidových milicí podle hesla Únor. Byl to první stupeň pohotovosti, který znamenal zvýšenou

ostrehu skladeb Lidových milicí s ostatních zařízení.

2. Unesli jsme se na tom, že jakékoli pokyny k činnosti jednotek Lidových milicí budou projednávány a přijímány kolektivně předsednictvem ÚV.

3. Aby nedošlo k nedorozumění při předávání pokynů nebo rozkazů, unesli jsme se, že pokyny nebo rozkazy budou velitelům štábů Lidových milicí tlumočeny písemně a předávány vždy v přítomnosti několika členů předsednictva ÚV. Žádné jiné pokyny nesmějí být vedením Lidových milicí přijímány a plněny. Tato odpovědnost pro nás vyplývá z dosavadního podřízení Lidových milicí prvnímu tajemníkovi ÚV KŠČ jako jejich hlavnímu veliteli. Toto usnesení předsednictva jsem tlumočil přítomným velitelům štábu. Byl při tom J. Litera, tajemník městského výboru strany. Přítomní velitelé štábu toto usnesení přijali s velkým porozuměním.

V pátek k večeru jsme dostali zprávu, že se prezident L. Svoboda z jednání v Moskvě nevrátí a že jednání bude pokračovat druhý den.

Z vysočenstých závodů přišli funkcionáři s návrhem, že v sobotu a neděli budou pracovat tak, aby to v těchto závodech vypadalo jako kdyby byl všední den. Byl to také jistý druh ochrany nově zvolených orgánů strany. Tyto sobotní a nedělní směny nazvali Dubčekovy směny.

Sobota 24. srpna 1968

Od rána přicházely stovky zpráv o situaci na místech s nejrušnější prohlášení ze stranických organizací, závodů, dfad, na podporu usnesení XIV. sjezdu. U jednání prezidenta Svobody v Moskvě nebylo nic nového známo. Spojení s vládou a parlamentem i jinými orgány fungovalo. Předsednictvo projednalo návrh, aby do jednotlivých krajů byli vysláni instruktoři ÚV. Tento návrh byl projednán a instruktoři se rozjeli do jednotlivých krajů. Během dne přišli redaktoři z rozhlasu a novin s řadou dotazů. Zrekapitulovali jsme, co se v posledních hodinách a dnech událo. Čtli znát naše stanoviska k heslům o neutralitě. Řekl jsem jim, že jsem o tom hovořil již u příležitosti generální stávky. Že jsme rozhodně proti tomuto heslu, že naše republika musí i nadále zůstat součástí socialistického společenství, že jsou své závazky neporušili, ani jsme se jim nezpronevřili. Řekl jsem, že se do pozice hlasatelů neutrality nescháme nikým vmanévrovat. Tuto chybu udělali Maďari v roce 1956. Od začátku vstupu armád na naše území chceme jednat a ne střílet. To je naše pozice. Odpoledne jsem

se šel podívat do středu města. Byl jsem na Václavském náměstí, v Hybernské ulici, poskouchal jsem, s čem lidé hovoří a co si myslí. V Hybernské ulici u celnice stál hlouček našich občanů a mezi nimi sovětský voják s podčatojníkem. Byli velmi zaraženi přílivem otázek našich lidí. Také jsem se zeptal. Diskuse s nimi většinou neměla však smysl. Stále opakovali jedno a to samé. Že přišli na pomoc a na pozvání. Že nás přišli zachránit před imperialisty a kontrarevolucí. a když jim lidé říkali "my přece nejme žádná kontrarevoluce, nepleťte se nám do našich věcí, chceme, abyste odešli" zmlkli, pokrčili rameny. Bylo mně jich trochu líto. Co oni o tom věděli? Myslím, že byli přesvědčeni, že konají správně. Tak jim to přece řekla jejich vláda, strana, tak jim to řekli jejich velitelé a političtí pracovníci. Tady se ovšem setkali s něčím zcela jiným. Takovou situaci nemohli očekávat. Odpor našich lidí musel nutně působit i na ně. Nemohlo to v jejich myslích nezanechat pochybnosti.

Večer 24. srpna jsem dostal vzkaz, že D. Kolder shání Z. Mlynáře a že Mlynář by měl jet do Moskvy s dalšími členy dřívějšího předsednictva ÚV a tajemníky. Tento vzkaz vyřizovala jednak I. Dubeká, a jednak jsme ho dostali i prostřednictvím sekretariátu výboru ~~okresního~~ okresního výboru strany ve Vysokanech. Ukázalo se, že jednání v Moskvě je složité, když tam žvou další funkcionáře a že bude ještě nějakou dobu trvat.

Předsednictvo projednalo účast Z. Mlynáře na jednání v Moskvě a v této fázi ji zamítlo. Po krátké době jsem přítomné členy předsednictva požádal, abychom účast Z. Mlynáře na jednání v Moskvě znovu projednali. Podal jsem návrh, aby Mlynář do Moskvy jel s mandátem našeho ÚV. Měl tam tedy jet jako náš zástupce a mluvčí. Měl tam jet přednést naše stanoviska, seznámit A. Dubčeka a ostatní se situací doma, jak se vyvinula do soboty večer. Po debatě pak předsednictvo s tímto návrhem souhlasilo a Z. Mlynář se připravoval k odjezdu. Nebylo třeba formulovat další direktivy pro jeho jednání. Platilo usnesení a požadavky sjezdu. Věděli jsme, že Sověti, když přistoupili na jednání ze přítomnosti Dubčeka, Černíka a ostatních, se politicky dostali do situace, se kterou při vstupu armád nepočítali. Jejich partnerem v jednání nebyla revoluční dělnicko-rolnická vláda a nebo skupina "věrných synů" ve vedení strany, kteří je pozvali na pomoc proti kontrarevoluci, ale lidé, se kterými již předtím jednali v Čierné a v Břatislavě a které ve svých prohlášeních označili za oportunisty, provišečky a kontrarevolucionáře. Již tento fakt znamenal mnoho. Postavení Dubčeka, Černíka, Kriegla, Špačka

s Šimona se začnulo. Z lidí zatčených a násilně odvedených mimo území republiky, jejichž další osud byl velmi nejistý, se stali partneři oficiálního jednání s Brežněvem, Kosyginem, Podgorným a jinými. Prostřednictvím Z. Mlynáře jsme do Moskvy poslali řadu osobních vzkazů. Já sám jsem poslal Dubčekovi osobní dopis. Myslím, že je možné jej publikovat. Dopis zněl takto:

Vážený soudruhu Dubčeku!

Chci bych Ti napsat více, než skutečně mohu. Bojím se, že v dopise nedokážu vysvětlit běh událostí a okolností, které vedly k tomu, že sjezd strany se konal v takových podmínkách, které připomínaly ilegalitu. Skutečnost, že se sjezd strany konal v ČSSR ve Vysokém, kde jsem^{8c} s Tebou viděl na obvodní konferenci strany, to, že sjezd měl tak obrovskou podporu dělníků, že Lidové milice obětavě zajišťovaly bezpečnost všech delegátů - to vše jsou faktory velmi důležité nejen při posuzování atmosféry sjezdu, ale jeho skutečné právoplatnosti. Bez sjezdu by se strana, naše komunistická strana, zhroutila. Nebylo totiž nikoho, kdo by jí tak autoritativně dal určitý, i když nenormálními okolnostmi vnučený program jednání.

Sjezd zvolil nový ÚV, na jehož členech se spontánně dohodly jednotlivé krajové delegace. Sjezd neokoučil svoji práci volbou nového ÚV strany. Další důležité otázky, které měl mimořádný sjezd projednat, budou projednány, až budou podmínky u nás doma stabilizovány. Sjezd se proto prohlásil za permanentní sjezd. Sjezd přijal i usnesení, že ÚV bude dále doplněn soudruhy a soudružkami v další etapě svého jednání.

Byl jsem zvolen členem ÚV strany. Na prvním zasedání mě soudruzi zvolili členem předsednictva ÚV RSČ a pověřili funkcí tajemníka ÚV s tím, že budu vykonávat tuto funkci do doby, než se vrátíš a ujmou se výkonu funkce prvního tajemníka, do které tě ÚV znovu spontánně zvolil. Velmi dobře jsem si byl vědom té obrovské zodpovědnosti i všech ostatních nebezpečí, která vyplývají z toho, že jsem tuto funkci přijal. Mým životním cílem nikdy nebyla politická kariéra. Chci k tomu ještě dodat: jakmile bude politická situace normální, chci se vrátit ke své vědecké práci. To, co dělám teď, dělám jako komuniste. Jsemu podrobněji vyjádřit atmosféru toho okamžiku, když jsem souhlasil s navrhem soudruhů v ÚV. To všechno, jestliže se máš to podaří, Ti mohu říci jen osobně. Myslím, že víš, o co u nás jde i o co jde

našemu okolí. Jsem hluboce přesvědčen, že to co děláme, jsme udělali jako zodpovědní lidé, kteří si byli vědomi všech důsledků pro sebe i pro své rodiny. Krutost politiky sám dobře znáš. My ji poznáváme také. Neudivili jsme nic, co by bylo nejméně zámkem k represím ze strany okupačních vojsk. Jednota strany je v těchto okamžicích taková, jakou jsem ještě nikdy nezažil. I spojení strany s ostatními oběry republiky je takové, jaké jsem ještě nepoznal. Bohužel k tomu dochází za okolností a pod vlivem událostí, které samy o sobě jsou strašné. Zhroutily se v nás až do dnes pěstované iluze. Snad je dobře, že se tak stalo. Z toho všeho můžeme všechni vyjít lepší a čistší. Snad se jednou naučíme dělat otevřenou a čestnou politiku, přiznat chyby, když je uděláme a mít opravdovou radost z úspěchu.

Lid celé naší republiky projevil své úžasné kvality. Vznikly nebo se obnovily některé hodnoty, na kterých je možno stavět. Víš, že Vaše jednání je nesmírně těžké. Upřímně se však obávám, že si neumíte představit situaci, jakou prožíváme my tady. Již tento fakt může ovlivnit Vaše jednání.

Prosím Tě, buď si vědomi tohoto faktu. Chtěl bych toho říci více, ale nejde to. Čas běží a slova jsou stejně jen slova. Nesmírně si vážím Tvé práce i osobní statečnosti.

Vánek Š i l h á n

V Praze dne 24. srpna 1968

Vážený soudruh

Alexandr Dubček

první tajemník ÚV KSČ

M o s k v a

Osobní dopisy napsali i někteří jiní soudruzi Smrkovskému, Krieglovi, Špačkovi i Šimonovi. V noci ze soboty na neděli jsem se se Z. Mlynářem rozloučil a on odjel domů, aby se připravil na cestu. Řekli mu, že dole před fabrikou na něho čekal obrněný vůz. Poslal pryč ho Kolder.

Později, když jsme se setkali, zeptal jsem se Dubčka, zda dostal můj dopis. Řekl, že ano. Více jsme o tom ne mluvili.

Neděle 25. srpna 1968

Jednání delegace v Moskvě pokračuje. Dnes by tam už měli být další členové delegace, zejména Z. Mlynář. Znechotuje nás, že

Jednání trvá už třetí den. A kromě toho, že jsou účastní Dubček, Černík a Šarkeovský, o žádných dalších výsledcích nic nevím. Po-
došné na tom byl parlament i vláda. Vážně jsme se obávali toho, že
po tak dlouhém odloučení nebude situace u nás doma, jak ji proží-
váme my, plně pochopitelná těm, kdo v Moskvě jednájí. Tytéž obavy
měli i členové předsednictva parlamentu a členové vlády. Připravi-
li jsme proto společně dopis prezidentovi Svobodovi do Moskvy, kte-
rý projednala a schválila vláda i parlament. Tento dopis zní:

"Vážení soudruhu presidente,

celá naše země a všichni náš lid v plné důvěře ve Vás očekává
v napětí a s netrpělivostí výsledky Vašeho jednání v Moskvě.

Považujeme za nutné informovat Vás o situaci v zemi od Vašeho
odjezdu na základě našich názorů a hodnocení.

Náš lid v naprosté a pevné jednotě, která je ve shodě se sta-
novisky nového ÚV KSČ, zvoleného legálním mimořádným XIV. sjezdem,
ve shodě se stanoviskem Národního shromáždění a vlády, rozhodně
odmítá okupaci jako nezákonnou, protičestvní, ničím nepodloženou
a žádá odchod okupačních voják. Jednotně a po boku našeho lidu
vystupují složky Veřejné bezpečnosti, armáda a Lidové milice.

Národní shromáždění a vláda ČSSR nepřetržitě zasedají za ob-
tížných podmínek. Plně stojí za požadavky a názory lidu. XIV. mi-
mořádný sjezd KSČ zvolil právoplatný nový ÚV a předsednictvo a
přitom vyslovil plnou důvěru soudruhům Dubčekovi, Šarkeovskému,
Černíkovi, Kríglvi, Špačkovi, Šimonovi a dalším. Sjezdové usne-
šení mají plnou podporu celé strany a všeho lidu, jak to mimo
jiné ukázala demonstrační jednohodinová celonárodní ~~slávek~~ gene-
rální stávka dne 23. srpna 1968.

Všem těmto orgánům se s pomocí komunikačních prostředků do-
posud dařilo udržovat poměrný klid v zemi přesto, že jejich pro-
vozní podmínky jsou neustavně ztěžovány, redakce časopisů a tis-
kárny jsou obsazeny zahraničními vojáky, obsazen je rozhlas a te-
levize. Odpovědní pracovníci, jmenovaní vládou, jsou nuceni hledat
a velikými obtížemi náhradní prostory. Došlo již k druhému poku-
su o obsazení vysíláčky na ministerstvu zahraničních věcí, která
je našim jediným spojením s našimi zástupitelskými úřady a rov-
něž našim jediným spojením s Vámi.

V této situaci naše národy prožívají již pátý den okupace.
Napětí se neustále stupňuje v důsledku lidských obětí a materiá-
lových ztrát. Jen v Praze bylo do soboty asi 30 mrtvých a přes
300 raněných. Na Slovensku jsou ztráty údajně ještě vyšší. Tyto

stráty jsou na naší straně. Je také demolováno okolí rozhlasu v Praze. Jen s krajním vypětím je udržován klid a zabráňuje se střetům. Je stále omezoována činnost volaných orgánů, oklešťovány občanské svobody a práva. Dochází k zatýkání, není dne ani noci, aby na pražských ulicích nezačala střelba. Ze záměrů ke střelbě se podařilo odolat. Dnes v nočních hodinách byly provedeny cizími vojsky prohlídky všech veřejných míst, v některých případech zabaveny zbraně Lidových milicí a v budově ministerstva dopravy bylo zbraní použito.

Okupačními orgány se dosud nepodařilo získat nejmenší podporu a spolupráci obyvatelstva. To zvyšuje jejich nervozitu. Národní shromáždění a další orgány v zemi mají obavy o násilných akcích. Zděračujeme, že nepovažujeme za normální, že mezi námi a Vaší delegací v Moskvě není dostatek informací o obsahu jednání v Moskvě.

Vážné hospodářství, zvyšuje se nebezpečí stíšení zásobování obyvatelstva. Vrtulky není možnost vycházení po 22. hodině večerní v Praze. V důsledku toho nefunguje veřejná doprava. Železniční doprava je narušena. Neexistují letadla spojení. Vážné i export a export. Zásoby uhlí klesají na krajní mez. To všechno je důsledkem okupačního režimu.

Nebezpečným faktorem je stupňující se úzava a nervové vypětí okupačních vojsk a našeho obyvatelstva. Napětí na obou stranách se nyní zvýšilo v důsledku Vašeho nepředvídaně prodlouženého pobytu spolu s ostatními činiteli mimo území republiky.

Drtivá většina komunistických a dělnických stran a veřejné mínění patrovkové části světa odsuzuje zcela jednomyslně okupaci jako akt násilí. V jednání Rady bezpečnosti zůstalo stanovisko SSSR zcela izolováno.

Vážený zpravodaji předseda, vědomi si toho, že jakékoli písemné informace nemohou vystihnout předešlou atmosféru měst a ducho lidu, usuzující podle zprávy TASSu, že sovětské orgány jsou informovány zcela skresleně a neobjektivně, považujeme za nezbytnou podmínku Vašeho dalšího jednání, abyste byl úplněji a přesněji informován o pravém stavu věci.

Doporučujeme proto Vaší úvaze možnost, aby Vám tuto informaci podala zvláštní konzultativní skupina, složená z představitelů ÚV KSČ, Národního shromáždění a vlády, jejíž příchod do Moskvy byste si po dovole mohli urychleně vyžádat.

Dále Vám dáváme v úvahu případně dočasné, avšak krátkodobé

přerušeni Vašich jednání a návrat do Prahy společně se soudruhy Dubčekem, Sarkovským a Černíkem. Tohoto krátkodobého přerušeni byste mohl využít k podrobnějšímu seznámení se situací a ke konzultaci s příslušnými orgány.

Posíláme Vám, vážený soudruhu presidente, své srdečné pozdravy a ujištění plné důvěry.

Předsednictvo NS:

Předsednictvo ÚV KSČ:

Vláda ČSSR:

J. Valo v.r.

V.Šilhán/v.r.

L.Štrougal v.r.

Tento dopis byl zveřejněn na rozhlasovém vysílání ústředního výboru. Jeho zveřejnění mělo určitou dohru. Po jeho schválení jsme naléhali, aby byl dopis zveřejněn brzy. Někteří členové vlády uveřejnění dopisu oddalovali, pravděpodobně v naději, že dostanou další zprávy z Moskvy, které budou určitější a optimističtější. Dal jsem proto pokyn, aby tedy dopis byl zveřejněn až později. Za okamžik byl však vyslán prostřednictvím našeho vlastního vysílače. Z vlády volal S.Rázl, že jsme nedodrželi dohodu. Dosti rozzlobeně jsem se ptal V.Kabrny, jak je to možné. Trochu se ušmál a řekl mi, že se už nemohli dovést do rozhlasového studia, že na trase byla asi nějaká porucha a proto rozhlasové studio odvysílalo text dopisu, jak bylo původně určeno. Co se stalo, stalo se. Nakonec to bylo dobře. Spojení s Moskvou se tedy v tomto případě uskutečnilo přímo rozhlasem a nikoli pouze prostřednictvím ministerstva zahraničí a čs. velvyslanectví v Moskvě. Důležité bylo, že se s našim společným stanoviskem vlády, parlamentu i ÚV seznámil prostřednictvím rozhlasu celý národ. Nebylo také co tajit. Ani naše obavy, ani naděje.

V neděli odpoledne asi kolem 16. hodiny se v Pragovce, kam jsme se zatím přesunuli, objevil Č.Císař. Císař byl zatčen 21. srpna ráno, odvezen do Bartolomějské ulice, při převozu z Bartolomějské ulice unikl a několik dní byl mimo Prahu. Přivezl ho O. Průša, děkan právnické fakulty, později tajemník byra KSČ pro české země. Přivezl ho sanitním autem. Císař byl neholený a hlavu měl ovázanu nějakým látkem, aby ho při případné prohlídce nikdo nepoznal. Dal se trochu do pořádku a od té doby se plně zúčastnil naší práce.

Večer byla tisková konference ve Vodičkově ulici v budově Lucerny ve 4. poschodí. Setkal jsem se tam s řadou známých tváří, m.j. s J. Hochmannem z Rudého práva. Dotazů bylo mnoho. Zejména bylo těžké odpovídat na ty otázky, které se týkaly moskevského

jednání a jeho případných výsledků. Nevím, jak jsem obstál.

Pozdě v noci jsme dostali pozdrav a vzkaz jménem Svobody, Dubčka, Černíka, Sarkovského a ostatních o tom, že jednání bude pokračovat ještě druhý den.

Pondělí 26. srpna 1968

Předsednictvo ÚV svolalo dopoledne plenární zasedání ÚV i kontrolní a revizní komise na příjezd příští den, t.j. na úterý 27. srpna do Prahy. Zasedání ÚV se uskuteční v Pragovce. Jednání se mají zúčastnit i krajští tajemníci strany. Očekávali jsme, že v pondělí již jednání v Moskvě skončí. To znamenalo, že předně - tem jednání ÚV zítřa budou především výsledky moskevského jednání, naše stanovisko k nim a samozřejmě i další postup strany. V pondělí 26. srpna měl být také zahájen mimořádný sjezd KSČ v Bratislavě. Účast slovenských soudruhů na zasedání ÚV bude pravděpodobně velmi malá. Znamenalo to však také, že příští den, kdy bude zasedat ÚV, budeme znát i stanoviska slovenského sjezdu. Příští den bude mít tedy velmi napjatý program.

V pondělí dopoledne zasedala také vláda. Ministerstvo financí vydalo pokyny k zabezpečení neprodlené výplaty mezd a důchodů. Ministerstvo školství oznámilo, že školní rok bude zahájen 2. zářím. Život šel tedy dál. Vláda vládne. Vláda také oznámila, protest proti obsazení vládních budov vojsky. Požádala vládu SSSR, aby vydala příkaz svým vojákům, uvolnit je. V pondělí byli také někteří členové ÚV a předsednictva ve vysočanských závodech, aby podali informaci o své činnosti a práci ÚV. Já sám jsem šel do Pragovky. Řekli jsme jim, co jsme zatím udělali a jak vidíme současnou situaci. O jednání v Moskvě jsem však nemohl říci nic konkrétního, kromě toho, že se ho účastní Dubček, Černík a Sarkovský, a že jednání trvá již třetí den. To konečně věděli už z rozhlasu. Během dne přicházelo do Pragovky mnoho lidí, členů ÚV a funkcionářů nejrůznějších organizací. Setkal jsem se tam s K. Erbanem, přišla L. Jenkovcová, byl tam i V. Prehlik, J. Hanzelka, M. Zikmund a mnoho dalších. Přišel také můj bratr Rudolf a přinesl mi šaty, čistou košili a nějaké osobní drobnosti. Do Pragovky přišla i Zoja Svobodová-Kluešková. Kovořili jsme spolu o tom, jaké měl asi prezident při jednání podmínky. O obsahu tohoto jednání věděla také velmi málo. Měl jsem dojem, že má spíše obavu z toho, jak se budeme chovat a jaké stanovisko zaujmeme, až výsledky budou známy. Řekla mi také, že "děda" /prezident/ své partnery

dobře zná, že má své zkušenosti, že už stál před komisí, kdy mu šlo o krk. Řekla mi také: "Prosím Tě, nedělejte hrdiny, oni vám to neodpustí!" Myslím si, že měla obavu, že výsledky jednání nepřijmeme a že by to mohlo mít jak pro nás osobně, tak i pro celou naši politiku katastrofální následky. Řekla mi také, že nás pozdravuje J. Piller a že ji poprosil, aby nám to vyřídila, že souhlasí se sjezdem, že ho podporuje. J. Piller mě později potvrdil, že takový vzkaz skutečně poslal.

Úterý 27. srpna 1968

Z pondělka na úterý jsem spal asi hodinu nebo dvě. Několik nás spalo ve větší místnosti, kde byla polní lůžka. Během noci jsme se dozvěděli, že jednání v Moskvě skončilo a že bylo podepsáno komuniké. Jeho obsah jsme zatím neznali. To znamená, že za několik hodin se setkáme. Pokud se setkáme. Ptal jsem se M. Vaculíka, co si myslí a co očekává, jaké bude chování Dubčeka, Smrkovského a ostatních našich soudruhů ke sjezdu a k nám osobně. Čekali jsme, že sovětská strana nenechá náš sjezd a jeho výsledky bez povšimnutí. To bylo patrné už z komentářů jejích novin a z rozhlasu. Donutě Dubčeka a ostatní v této otázce ke kompromisu, nebo ještě k něčemu jinému? Už tehdy se rýsovala otázka jednoty strany. M. Vaculík velmi reálně posuzoval věci a řekl: "Myslím, že až přijedou, tak sem hned někoho pošlou". To se také za několik hodin stalo. Všem nám bylo jasné, že půjde o nějaký kompromis. V čem ale bude tento kompromis spočívat? Cizí armády na našem území již dosáhly v té době několika set tisíc vojáků a obrovského množství bojové techniky. Jejich odchod byl základním problémem. Sovětská strana bude bezpochyby trvat na tom, že okamžitý odchod vojsk je nemožný. Jaké budou v této otázce přijaty dohody? Potlačit kontrarevoluci pomocí armád se ukázalo jako nesmyslné. Naopak, vojska obsadila stranické a vládní budovy, znemožnila činnost řádně zvolených státních orgánů, neobjevila žádné organizované kontrarevoluční síly. K žádnému organizovanému kontrarevolučnímu vystoupení také nedošlo. Jediné zbraně, které vojska zabavila a zajišťovala, byly zbraně Lidových milicí. Předmětem jednání v Moskvě muselo být také bezpochyby jednání a výsledky XIV. mimořádného sjezdu. Jaký bude vztah členů delegace k XIV. sjezdu? Čemu se v této otázce zavázali a co podepsali? Věřeli jsme, že na jednání do Moskvy dodatečně přijeli další lidé, jako Bilok, Ladra, Rigo, Švestka, kteří náš sjezd neuznávají.

Přitom Bilak, Indra, Švestka hlasovali proti usnesení předsednictva v noci na 21. srpen. Nebyli také zvoleni XIV. sjezdem za členy nového ÚV. V jednom z našich svolání byl řečeno, že náš vztah k nim se bude řídit podle toho, jaký bude jejich vztah k výsledkům sjezdu. To teprve uvidíme.

Věděli jsme také, že předmětem jednání bude i politické orientace, vyjádřená v Akčním programu, otázky občanských svobod a práv, otázky svobody slova a cenzury. O tom jsme však nepřemýšleli pouze my, členové nového orgánu strany.

Jednání delegace trvalo 4 dny a lidé měli dost času o tom přemýšlet. To, že jednání trvalo tak dlouho, svědčilo o tom, že nebylo lehké, že došlo ke kontroverším. Naše původní malá delegace, která v čele s prezidentem Svobodou odletěla do Moskvy v pátek ráno, se postupně rozšířila o řadu lidí, které tam žádné demokraticky zvolené orgány nevyslaly a kteří zastupovali v podstatě sami sebe. Ještě před zveřejněním komuniké o průběhu jednání v Moskvě se všude hovořilo o tom, k jakým dohodám dojde a lidé byli v nejistotě, aby se zase o nás nejednalo bez nás. Množil se počet prohlášení a rezolucí, ve kterých jak organizace strany, tak i celé pracovní kolektivy prohlašovaly, že by nepřijaly dohodu, která by legalizovala přítomnost vojsk na území republiky, omezila svobodu slova a ostatní občanská práva, neuznala výsledky jednání a voleb XIV. mimořádného sjezdu strany, omezila nebo znemožnila realizaci Akčního programu.

Míká se, že ráno je moudřejší večera. V ranních hodinách se vrátila moskevská delegace do Prahy a jeden z jejích členů, B. Šimon, vedoucí tajemník městského výboru KSČ v Praze, brzy ráno přijel do vysocenské Pragovky s pozváním, abychom se dostavili na Hrad, kde by s námi chtěli mluvit soudruzi, kteří se právě vrátili z Moskvy. Přitom nás stručně informoval o jednání v Moskvě. Jel se mnou R. Horský. Na třetím nádvoří Hradu jsme potkali F. Kriegla. Procházel se sám před vchodem do budovy s rukama za zády. Pozdravili jsme se. Ně otázkou: "Jak se Ti daří, Františku?", jen pokrčil rameny. Zeptal jsem se ho: "Budeš tam také?", Měl jsem na mysli rozhovor, kvůli kterému jsem přijel. Zavrtěl hlavou, že ne. Dlouho jsme spolu nemluvili. On již věděl, že je mimo politiku a že se s ním dále nepočítá. Jako jediný nepodepsal moskevské komuniké a protokol jednání. Já jsem to ještě nevěděl. Ale vyčítal jsem to z toho, že se na nádvoří procházel sám a že nebude přítomen jednání. To byl první výsledek moskevských dohod, se kterým

jsem se setkal. Jaká budou další?

V přízemí budovy jsme se uviděli s J. Smrkovským. Dubček tam v této chvíli nebyl, ani Černík. Se Smrkovským jsme se objali. Byl rozrušený a unavený. Pravděpodobně předpokládal, že jsem již částečně informován B. Šimonem o tom, co se v Moskvě dělo a jaké jsou výsledky. Proto mně asi hned a bezprostředně položil otázku: "Co myslíš, zradili jsme?" Na to nezapomenu. Nezapomenu ani na prostředí, ve kterém mi ji položil, ani na výraz jeho tváře. Tato otázka mě překvapila. Tak hned a na ostro? Co by rád slyšel? Chvilí jsem mlčel a pak jsem mu řekl asi toto: "Josefe, /předtím jsem ho vždy oslovoval souhrnu Smrkovský, snad jsem ho tak teď oslovil kvůli závažnosti otázky, snad proto, že i on mě oslovil křestním jménem/ já jsem tam s Vámi nebyl. Nevím pořádně, co se tam všechno dělo a jak to bylo těžké. Nemohu a nechci soudit. O tom, zda jste zradili nebo ne asi nebude rozhodovat jen váš podpis, ale především to, jak to chcete a budete dělat v budoucnosti. Podle toho Vás budou posuzovat všichni." Sedli jsme si s J. Smrkovským stručně vysvětlil, co tam dohodli. Ješlo, samozřejmě, o komuniké. Komuniké, i když je velmi významné jak tím, co tam je, tak i tím, co tam není, přece jen nevyjadřovalo žádnou dohodu. Proto jsme příliš o komuniké nehovořili. Josef Smrkovský začal hovořit o dohodách, tedy o protokolu, který měl 15 bodů a ve kterém se čs. strana zavazovala k řadě opatření. Hovořilo se mu velmi těžko. Zejména o tom, že podepsali i ne-souhlas s konáním mimořádného sjezdu, že neuznali jeho výsledky, včetně voleb do ústředních orgánů. Řekl, že to byl jeden z ústředních bodů jednání. A že sovětská strana a osobně L. Brežněv nechtěli v žádném případě připustit právoplatnost tohoto sjezdu. V dalším Smrkovský charakterizoval jednotlivé body dohody. Tak jsem se dozvěděl, že se na jednání v Moskvě zavázali, že nedopustí odstranění z funkcí /nebo dokonce represálií/ těch činitelů a pracovníků strany, kteří bojovali za upevnění pozic socialismu proti antikomunistickým silám, za přátelské vztahy k Sovětskému svazu. Tak moskevský protokol předem chránil všechny ty, kteří se prohlásili nebo ještě prohlásí za zdravé jádro strany, jež v boji proti tzv. kontrarevoluci pozvalo na pomoc cizí vojska do naší země.

Měl jsem k tomu, co říkal Smrkovský, několik otázek. Ovšem na tyto otázky v této chvíli stejně nemohl nikdo odpovědět. Na ty jsme mohli odpovědět jen společně.

Totíž všechno to, o čem v Moskvě jednali a co dojednali, nás zavazovalo všechny. Týkalo se nás všech. Ať jsme s tím souhlasili

nebo ne. Vystala před námi hora problémů. Jejich řešení spočívalo především na těch, kterým národ důvěřoval. Spočívalo také na stranickém vedení, které bylo zvoleno na výsočanském sjezdu a které mělo v tuto chvíli nespornou autoritu a důvěru. Toto vědomí však nebylo moskevskými dohodami uznáno. Přesto muselo v dalších dnech sehrát svou politickou roli do konce.

Ti muži vlastně nemohli dělat nic. Mám tím na mysl ty, kteří se anonymně prohlásili za zdravé jádro strany, za realisticky smýšlející politiky, za ty, kteří na sebe vzali odpovědnost a pozvali vojska k nám na pomoc na potlačení kontrarevoluce. Ti mohli teď jen vyčekat. Svě karty v této hře již vynesli. Zatím to sice prohráli, ale v dalším kole, které teprve začínalo, si mohli pro své falešné karty bez zábran ostentativně a před očima ostatních sáhnout do rukávů. Kdo jim v tom může zabránit? Byli pod ochranou moskevských dohod. A žádná vůle lidu nebo členstva strany je v jejich mocanských pozicích nemohla ohrozit. K tomu, aby to mohli dělat, si dokonce uprevili pravidla hry. Karty vydávali oni. Ti ostatní se mohli už jen bránit. V tomto okamžiku byla také potvrzena stará pravda, že žádná cizí moc na obsazeném území nemůže natrvalo prosadit svou vůli bez spolupráce s určitou částí občanů, kterou na oplátku pozdvihne do určitých mocanských pozic a v těchto pozicích ji bude chránit. Proto k základnímu strategickému cíli vstupu vojsk 21. srpna patřilo i vytvoření orgánů a institucí, které by na sebe takovou povinnost vzaly. To se díky odporu občanů, odporu strany a konáním mimořádného XIV. sjezdu nepodařilo. Revoluční dělnicko-rolnická vláda se sesypala. Prostě nemohla vzniknout. Ani v straně nemohly převzít moc žádné samostatné skupinky. I přes přítomnost vojsk a všestrannou podporu, kterou jim poskytovaly diplomatické a jiné orgány SSSR, se "zdravým silám" ve straně nic takového nepodařilo uskutečnit. Zabránil jim v tom mimořádný XIV. sjezd strany a spontánní lidový odpor, se kterým nepočítali.

V tomto okamžiku jsme si však nedělali žádné iluze o tom, že když se takové pokusy nezdařily až dosud, že se nebudou v ne-
daleké budoucnosti ve změněných podmínkách a určitě s jinými lidmi a také jinými politicko-taktickými prostředky opakovat.

Bylo také zřejmé, že k tomu musí dojít především ve straně. To se také v období normalizace skutečně stalo.

Upřímně řečeno, to co jsem slyšel od J. Smrkovského, nebylo nic dobrého. Obával jsem se, že všechny tyto věci nejen nepří-
jmou naší občané, ale především, že je nepříjme členstvo strany.

Těch šest dní od vstupu voják totíž dokázalo něco, co by nedokázal vyslat žádný generální štáb. Postavili se na odpor vojenské nomenklatuře bez zbraní, bez provokací, vyzbrojeni pouze svou uvědomělostí, klidem a rozvahou, hrđostí, nezměrnou vynalézavostí, obětavostí a statečností. Velikou solidaritou, důvěrou a vírou ve spravedlnost své věci. V tomto okamžiku vlastně vyhráli to podstatné. Obhájili do funkcí v ústavních orgánech i ve straně všechny ty, kteří byli předtím ztlačeni. Jhájili své zákonné představitele, kterým dali důvěru. To bylo hodně. Obhájili tím své právo suverénně rozhodovat o tom, koho uznávají a koho si přejí. Dali také najevo svou vůli a schopnost vzdorovat silám, které by jim chtěly vnutit něco, s čím oni sami nebudou souhlasit. Jejich občanské sebevědomí a hrđost vzrostly. V tomto okamžiku to byli ještě hrđí, nezlomní a svobodní lidé. Sami si ukládali zákony, chování a povinnosti.

Ze několik okamžiků se naše veřejnost seznámí s komuniké moskevských jednání. Protokol moskevských jednání však nebude zveřejněn. Snad základní dohody protokolu budou řečeny nebo naznačeny v projevech Svobody, Dubčeka, Černíka nebo Smrkovského, které mají být proneseny ještě dnes odpoledne.

Po jednání se Smrkovským jsem se sešel krátce s A. Dubčekem a O. Černíkem. V tomto okamžiku jsme nemluvili o žádných konkrétních politických, organizačních, nebo kádrových otázkách. Pro mne to byl pohnutý okamžik. Vrátil se 1. tajemník ÚV a já mahu předat funkci a složit počet z naší činnosti. Čemu ho naučil ten krátký pobyt v cizině? Naučil se lépe oceňovat lidi kolem sebe? Snad ano. Důvěru si získal již dříve. To má v sobě jeho osobnost. Umí oslovit lidi. Má otevřenou tvář. V těchto dnech však prožil velkou osobní krizi. To nemohlo zůstat bez následků. Bude to mít těžké, jistě mnohem těžší, než dosud. Budou ho možná trhat ze všech stran. Unese to? Pro tento okamžik to bylo všechno. Věděli jsme, že přijdou další oběti a ústupky, že boj o reformy a demokratizaci společnosti bude pokračovat, ale již v jiných podmínkách a tak trochu se svázanými rukama.

Kolem 11 hodiny jsem odjel nazpět do Vysočan, kde mělo být zahájeno zasedání ÚV.

Konalo se v Přegovce ve velkém sále. Bylo zahájeno asi v 11,20 hod. Velká část slovenských členů ÚV se omluvila, protože v té době již probíhal sjezd KSČ. Proto jsme navrhli, aby přítomní členové ÚV nepokládali toto zasedání za zasedání ÚV, ale

pouze ze poradu. Na začátku jednání jsem velmi stručně informoval o své návštěvě u soudruhů Smrkovského a Dubčka. Požádal jsem B. Šimona, aby přítomným členům ÚV přednesl potřebnou informaci o moskevských jednáních.

Šimon o tom dosti podrobně hovořil. Hovořil zejména o postojích části delegace v Moskvě ke sjezdu. Pro přítomné členy ÚV bylo nesmírně důležité to, jaké stanovisko zaujala sovětská strana ke XIV. sjezdu a k orgánům, které na něm byly zvoleny. Dozvěděli se, že XIV. sjezd a jeho výsledky jsou podle moskevského protokolu neplatné. A že tedy podle této dohody existuje fakticky pouze ÚV, který byl zvolen XIII. sjezdem strany v době, kdy byl I. tajemníkem A. Novotný. Podpisem moskevského protokolu tak vznikla situace, že ve straně existují dva ústřední výbory. ÚV zvolený mimořádným vysočanským sjezdem, který právě zasedal a ÚV zvolený XIII. sjezdem, který se od vstupu vojsk na naše území prakticky ani nesešel. Přitom řada vedoucích soudruhů, kteří měli nespornou autoritu a důvěru členstva strany, byla do těchto orgánů zvolena oběma sjezdy / Dubček, Černík, Smrkovský, Kriegl, Šik, Hájek, Šimon, Císar, Kašina, Vodsloň, Slavík a další /. Moskevský protokol byl ale také podepsán lidmi, kteří naší důvěru neměli a kteří na vysočanském sjezdu nebyli zvoleni do ÚV. Byli to však členové ÚV zvoleného XIII. sjezdem. Dokonce byli členy předsednictva a tajemníky ÚV.

S těmito funkcionáři, s jejich postoji a politikou neshlasila a neměla k nim důvěru zaručující část strany. Moskevský protokol je tak straně vnutil; podpisy vedoucích představitelů strany pod moskevským komaniká vytvořily situaci, kterou nemohli členové nově zvoleného ÚV nerespektovat. Vysočanský sjezd předpokládal, že dříve či později dojde k politickým jednáním mezi čs. stranou a stranami zemí, které do ČSSR poslaly své vojsko. Předpokládal, že v dalších fázích jednání sjezdu dojde i ke změnám v ústředních orgánech strany.

Moskevský protokol však vytvořil takovou situaci, že jeho kategorické odmítnutí členy nově zvoleného ÚV by mohlo vést k roztržce uvnitř strany. K postupné izolaci jejího progresivního křídla a k vážným důsledkům v životě celé země. To nepochybně věděli i představitelé KSČS i ostatní představitelé strany zemí, které k nám poslaly vojska. Tomu bylo nutné zabránit. Členové ÚV byli postaveni před hotový fakt: složit mandát, kterým je pověřil sjezd.

Během jednání jsme z rozhlasu vyslechli komuniké a později projev presidenta i A. Dubčeka. Vlastní komuniké bylo poměrně velmi obecné. Neobsahovalo ani důvody vstupu vojsk na naše území, a nebyla v něm ani zmínka o tom, že vojska byla pozvána, aby zabránila kontrarevoluci. Přesto, že v té době ještě nebyl znám konkrétní výsledek moskevských jednání v podobě protokolu, vzbudilo komuniké svými formulacemi nedůvěru. Občané cítili, že komuniké nevyjadřuje vše, o čem se v Moskvě jednalo. Výsledek moskevských jednání považovali za diktát, který naši představitelé podepsali pod nátlakem. To se vzápětí projevilo ve stanoviscích a rezolucích různých občanských kolektivů a stranických organizací. Znovu se v těchto rezolucích dožadují právoplatnosti XIV. sjezdu / aniž v té době ještě věděli, že hlavním bodem moskevských dohod je jeho neuznání /. Požadovali, aby XIV. sjezd pokračoval ve svém jednání. Požadovali, aby se znovu sešel a ke vzniklé situaci zaujal stanovisko. Ocituji část z rezoluce zaměstnanců n.p. Elektropřístroje v Modřanech, kde se uvádí:

"Žádáme naše představitele, aby nám otevřeně a pravdivě informovali o průběhu i podmínkách vzešlých z moskevských jednání - naše národy si to za týden statečného a rozvážného postoje plně zaslouží. Plně informovanost o tom, co bylo a o přijatých závazcích nám ulehčí chápání toho, co přijde. S rozhořčením přijímáme, že pod moskevským komuniké jsou podepsáni i lidé, kteří ztratili právo nás zastupovat. Za jediné oprávněné představitele považujeme ty, které zvolil legální XIV. sjezd KSČ, za jehož dosažení výsledky se plně stavíme. Požadujeme, aby pokračovalo jednání XIV. mimořádného sjezdu." Podepsáni: CZV KSČ, vedení podniku, závodní výbor ROH. - Podobná prohlášení a stanoviska se po zveřejnění komuniké hodinu od hodiny množila.

Debate ke zprávě B. Šimona byla velmi bouřlivá. Bylo vysloveno mnoho názorů na to, jak dále postupovat. Odpoledne jsem měl krátký projev. Řekl jsem v něm asi toto: "Záruky našeho budoucího pozitivního vývoje nejsou podle mého soudu žádné nebo jsou velmi malé. Budou postupně růst podle toho, jak se bude rozkládat politický systém, který k nám vojska poslal. To, co může zbavit stranu akceschopnosti, je jen jedna věc. To je to, jestliže komuniké pochopíme my i lid jako zradu našich představitelů. Pak by došlo k rozkladu strany. Porážka sama o sobě je krutá věc. Ale porážka ještě neznamená ztrátu cti. Jestliže vedoucí soudruzi neztratí tvář, budou otevření před celou stranou, pak

si strana může zachovat suverenitu i v situaci porážky. Aby mohla zachovat svou autoritu, musí se orientovat zhruba na tři věci. Zachovat a uchránit kádry, které jsou s to dále udržet orientaci strany na demokratické reformy. Dále je třeba zachovat instituce, to je především stranu, její jednotu a pak politický systém, který by umožnil demokratické působení strany ve společnosti. Aby se udržely všechny ty hodnoty, které v posledních měsících a dnech vznikly, je nutné orientovat stranu na všechny, byť i malé šance našeho vlastního demokratického vývoje."

Součástí moskevského protokolu byla dohoda, že XIV. sjezd strany bude odložen a znovu svolán až po normalizaci situace ve straně i v zemi.

Odpoledne na zasedání ÚV přišel i J. Smrkovský. Podobně jako B. Šimon osvětlil podmínky jednání v Moskvě, jeho průběh a výsledky. Pak bylo jednání pro tento den přerušeno.

Mimořádný XIV. sjezd strany / vysočanský / konaný 22. srpna 1968, byl později v období normalizace nazýván sjezdem samozvanců, sjezdem, který měl provést převrat ve straně v zájmu pravicových a oportunistických sil. Tento sjezd byl anulován tzv. moskevskou dohodou, podepsanou 26. srpna 1968 v Moskvě.

Vznikla tak otázka legitimity sjezdu. Při jejím posuzování je nutno vycházet z těchto skutečností :

1. mimořádný XIV. sjezd KSČ byl svolán původně na 9. září, byl připravován stranickými orgány, byly uskutečněny řádné volby delegátů na krajských konferencích strany. Vstup vojsk, který vzápětí vedl k zatčení části předsednictva ÚV, jehož někteří členové byli současně předsedy vrcholových ústavních orgánů, tj. vlády a Národního shromáždění, znemožnil řádné pokračování v přípravě sjezdu a znemožnil jeho konání ve stanoveném termínu.
2. Vstup vojsk se uskutečnil bez vědomí ústavních orgánů, bez vědomí prezidenta republiky, bez vědomí prvního tajemníka ÚV KSČ. O tom svědčí řada prohlášení, které tyto orgány po příchodu vojsk zveřejnily.
3. Vstup vojsk byl spontánně odmítnut čs. občany.
4. Vstup vojsk byl doprovázen pokusem vytvořit nelegální revoluční dělnicko-rolnickou vládu a revoluční tribunál s cílem nahradit dosavadní ústavní orgány, zvolené podle platných čs. zákonů.
5. Vstup vojsk byl odmítnut většinou komunistických a dělnických stran jako akt odporující principům internacionalismu a su-

verénních vztahů mezi stranami a státy. Také většina vlád tento vstup charakterizovala jako porušení norem mezinárodního práva.

Za těchto okolností, které byly KSČ vnuceny zvenčí, zarcující část organizací strany a stranických orgánů spontánně požadovala okamžitě svolat sjezd. Protolegitimita tohoto sjezdu je především politickou otázkou procedurální. V politickém slova smyslu byl sjezd plně legitimní, byl vnitřní záležitostí KS Komunistické strany Československé. Skutečnost, že nebyl do - držen původně určený pořad jednání sjezdu, je z tohoto hlediska naprosto vedlejší. Program jednání sjezdu byl vynucen okolnostmi, na něž bylo nutno okamžitě reagovat. Spůsoby projednávání problémů na sjezdu stanovili delegáti sami. Bylo to jejich právo.

To znamená, že dokumenty a výsledné jednání sjezdu, přijaté sjezdem, byly plně legální.

Středa 28. srpna 1968

Ve středu jednání ÚV pokračovalo. Já sám jsem již na tomto jednání nebyl. Zůstal jsem na Hradě, kde jsme s dalšími soudruhy, Mlynářem a Dubčekem, jednali o východiscích a dalším postupu strany. Na pořadu bylo mnoho problémů. Obnova práce sekretariátu ÚV, vztah k vysočanskému ústřednímu výboru strany a podobně. Již v Moskvě při podpisu moskevského protokolu, který oběhoval neuznání XIV. sjezdu, uvažovali někteří soudruzi o možnosti kooptace části soudruhů zvolených vysočanským sjezdem do ÚV. Uvažovali o reorganizaci a doplnění předsednictva strany. K těto myšlence jsme došli nezávisle i my. Proto dohoda o kooptaci některých delegátů XIV. sjezdu do ÚV nebyla obtížná. Dubček hovořil o tom, že myšlenka kooptace byla pronesena v Moskvě před L. Brežněvem. Brežněv prý nakonec s takovou reorganizací souhlasil. Dohodili jsme se, že do reorganizovaného ÚV bude koptováno přibližně 80 soudruhů a soudružek. Návrhy na koptované členy ÚV provedou krajské výbory strany. Dubček v té chvíli navrhl, abych se stal členem budoucího předsednictva a tajemníkem ÚV. Odmítl jsem to jako nereálné. Dubček to myslel pravděpodobně vážně, protože za nějakou chvíli po telefonickém rozhovoru s Brežněvem mi řekl, že s ním projednal otázku kooptace do ÚV a že Brežněv se sice zhroutil počtu koptovaných členů reorganizovaného ÚV, že on předpokládal pouze několik, maximálně 10

lidí, ale nakonec souhlasil. A pokud se týká kooptace V. Šilhána, že to naprosto odmítá. K tomu nebylo co říci. Takové stanovisko mě nepřekvapilo. Překvapilo mě pouze to, že se na takové věci ptáme v Moskvě samotného Brežněva.

Reorganizace ÚV kooptací nových členů z řad delegátů XIV. sjezdu, z nichž většina byla zvolena do vysočanského ÚV, měla posílit pozici těch reformních sil ve straně, které sledovaly demokratizaci politického života a důsledné provádění ekonomické reformy.

Dohodli jsme se také na tom, že XIV. sjezd strany, i když nebude zahájen 9. září, jak bylo původně stanoveno, musí být připraven v co možná nejkratší době. Dohodli jsme se také na tom, že v nejbližších měsících, nejdéle do konce roku, bude připraven i sjezd českých komunistů. Osobně jsem byl předvědčen, že realizace těchto opatření by v krátké době umožnila stabilizovat poměry jak ve straně, tak v celé společnosti. Mezi tím pokračoval ve svém zasedání vysočanský ÚV. Jednání nebylo lehké. Jednotliví členové, kteří vystupovali zpočátku s rozdílnými názory, se nakonec sjednotili zhruba na těchto stanoviscích: souhlasili s potřebou rekonstrukce předsednictva a sekretariátu ÚV, která by odpovídala změně podmínek a která by byla provedena v nejbližších dnech. Dále se sjednotili na požadavku urychleného svolání XIV. sjezdu, který by projednal otázky politické situace, státoprávního uspořádání i složení vrcholných orgánů strany. Přitom požadovali takovou kadrovou politiku, která povede k odstranění kompromitovaných funkcionářů z vedoucích funkcí a pověřením ty soudruhy, kteří se v polednovém období osvědčili, mají potřebnou autoritu ve straně i ve veřejnosti.

Členové vysočanského ÚV tak respektovali novou situaci, která vznikla podpisem Moskevského protokolu. Aby zabránili nebezpečí rozpadu strany, vzdali se svých funkcí. Věděli, že zápas o demokratický socialismus tím nekončí, ale že vstupuje do nové fáze.

Sobota 31. srpna 1968

Konalo se zasedání ÚV, které přijal moskevské komuniké a dohody, provedlo kooptaci nových členů ÚV, dále provedlo změny v předsednictvu strany a stanovilo další postup práce. Tím byla zakončena jedna velmi důležitá etapa našeho vý-

voje a začala druhá.

Mimořádný XIV. sjezd KSČ byl odložen XIV. sjezd se sešel až za několik let, v podmínkách, které připravila normalizační politika Husákovy vedení. To už je však jiné téma...

Únor 1988

Bohumil Šimon:

TAKOVÍ JSME BYLI

JDI A NEOHLEŽEJ SE!

Fragment vyprávění

o událostech deseti dnů,
které rovněž
otřáslы světem

Nic není tak těžké
aby se toho darebáctvím
nedosáhlo

Petronius

I. kapitola

Kalný srpnový večer. Matně nerudlá zář již zapadlého slunce se odráží v chuchvalcích nízkých mokřavých oblaků. Ve vysoké trávě stojí řada temných, bachratých letounů. Kolem nich shluky postav. Krenaté, v remenou vystužené pláště dosahují až na zem. Zaznívají útržky ruského hovoru. Tma houstne.

Co je to za obraz přede mnou? Jsem opravdu doma, v Praze, v Československu? Je srpen 1958 - osmý měsíc po legendárním lednu? Nestojím snad na břehu některé z velkých ruských řek, nejsou ty obludné předměty válečné barky donských kozáků na bojovém výpědu proti krymskému chánovi? Břicha letounů, zabořená do trávy, opravdu připomínají kotvící lodi se zvednutými příďemi, položenými stožáry a s plachtami stočenými na ráhnech.

Rozsvěcují se kulatá okénka /lodních kajut?/. Monotonní hlas vyvolává: Gorjaščij užin! Z hloučků se odlepují jednotlivé postavy a loudají se za hlasem.

Plynou minuty, hodiny. Vákol černá noc. Tmu protínají světelné přírsky reflektorů volh, které sem tam křižují letištní plochu. Prázorem v levém boku pancéřového vozu lze rozpoznat přímé linie nových budov ruzyňského letiště. Není v nich ani stopy po životě, ani světélka.

Je to opravdu teprve necelých 24 hodin, pouhý jeden den, který uplynul od chvíle, kdy jsem vystupoval z letadla berlínského Interflugu, pomalu, nikoliv bez pocitu hrdosti, procházel rozsáhlými prostory, nechal se unášet proudem spěchajících lidí a blížil se parádní Leninovou třídou ke středu města se elastickým pocitem, že jsem zase doma, v tom překrásném městě, že je to naše, moje město a že - znáte to, když se vracíte: všude dobře...

V těch chvílích jsem netušil, že za několik hodin budou dlažbu Leninovy třídy /Leninovy od 7. listopadu 1967, předtím Kladenské/ drtit pásy tanků vojsk sprátených socialistických zemí, rvát záhony květin, platany na nábreží I. kyjevské brigády a lípy před rozhlasem na Vinohradské...

Že budou práskat salvy výstřelů a poteče krev nevinných lidí, že desítky obyvatel Prahy ztratí život jen proto, že v osudné chvíli stáli v dráze vypálených střel.

Že vesele pulsující život města se zastaví, zmrtní, a Pražané, s nimiž celá země a celý svět ustrne nad činem pěti spojenců, kteří vstoupili zbrojnou silou do země šestého, do poslední chvíle z nejvěrnějších, zcela oddaného společným socialistickým ideálům. Spojence, který nesčetnými skutky prokázal hloubku svého internacionálního smýšlení, který své zájmy, tužby a cíle vždy spojoval s úkoly, zájmy a cíli světového socialistického společenství a komunistického hnutí a nerozpokoval se pro to přinášet jakékoliv oběti.

Kdo kdy odpoví na ty mučivé otázky, které v těchto chvílích vyslovil náš lid a s ním celý svět. Proč, proč se to stalo? Proč, proč, proč... Tisíckrát vyslovené a nezodpovězené proč.

Proč byla takto pokořena a zdeptána právě tato země a právě tento lid? Lid, který po celé svoje kulturní dějiny vzhlížel k velkému ruskému národu, blízkému rodu, řečí, kulturou, jako k nejnadanějšímu a nejpřirozenějšímu spojenci?

"Nebude v Čechách dobře, dokud se kůň donského kozáka nenapije z řeky Vltavy," napsal už v minulém století pod svůj známý obraz Mikuláš Aleš. Nesčetné ročníky školáků se dívaly na reprodukcii tohoto obrazu, který visel v učebnách každé pořádné obecné a měšťenské školy. Alešův motiv jim utkvíval v paměti hlouběji a trvaleji než střídající se portréty monarchů a prezidentů.

V roce 1968 žila v té zemi generace, která v květnu 1945 s náručemi šeráků vítala sovětské vojáky v ulicích rozjásaných měst a vesnic, a také u trosek svých domovů, na prahu partyzánských zemljanek a bunkrů, v brenách koncentračních táborů, vyvrácených tanky osvoboditelů.

Generace, jejíž mnozí synové a dcery zahynuli v nacistických mučírnicích a jiní bojovali a umírali na frontách druhé světové války a prošli po boku sovětských druhů strastiplnou a krvavou cestou z dalekých ruských stepí až domů, na Slovensko, do Čech, do Prahy.

Generace, která uskutečnila obrovské sociálně ekonomické přeměny v zemi a s vykasanými rukávy se pouštěla do velkého a složitého díla rozvoje socialismu. Která si už nedovedla představit život jinak, než v tom společenském systému, který sama vytvořila.

Vzdávám se úlohy řadit za sebou další proč, neboť nejsem s to - a kdo je s to /?/ - na všechna tato proč odpovídat. někteří se o to pokusili, ale s malým úspěchem. Další možná odpověď sobě - nikoliv národu.

Vnitřek pancéřového vozu je zavalen herampádím, zmazanými plášti a nástroji. Vzduch se stává nedýchatelným. Krev v těle proudí pomaleji a stále silněji buší do spánků. A s každým úderem se z mlžné dálky zapomnění vynořuje tu ona, tu jiná dávná i novější událost, milá tvář, kupí se a rovnají do jakési souvislé řady - osy. Osy uplynulého života.

Mládí, válka, politika, dobré i zlé, vzestupy a pády, ztráty a nálezy... Je to vědecky tak, že člověk, když má na kaňku, hlavně vzpomíná? Asi ano. Dohledná perspektiva nedává žádné lákavé náměty k přemýšlení. Jak to povídalí pánové z revolučního výboru ministerstva vnitra, když zatýkali Dubčka a ostatní? Že je nová revoluční vláda, že je revoluční tribunál . . . Revoluce v revoluci?

Do večera budete vědět, co se s vámi stane. Dojde k exekuci teď, za minutu, za pět, za hodinu? Co na tom změníš? Co má být, bude. Fanatismus někdy ulehčuje osud.

A přece to nebyl ještě úplný konec. Osa života se ještě prodloužila, ovinula se novými událostmi, vzpomínky jsou zase o něco bohatší, rozvětvenější, a člověk o mnoho . . .

Leč teď znovu a popořádku.

II. kapitola

V úterý 20. srpna, hodinu po půlnoci, mímám budovu ÚV KSČ. Vidím zářit světla v zasedací síni předsednictva a přilehlých prostorách. Obvyklý úterní řečnický turnaj s celým zapetřením, říkám si. Zúčastnil jsem se do té doby asi čtyř nebo pěti zasedání předsednictva ÚV. A bohužel jsem poznal "velkou politiku" právě pokoující se činnost tehdejšího předsednictva strany spíše jako velké brádivství. Je to zlý pocit vidět, že věci jdou špatně a nemít sílu a možnost tomu učinit přítrž.

K jednání předsednictva bylo vždy všechno přichystáno, jak mělo být: program, podkladové materiály, referenti, funkcionáři, kteří se měli zúčastnit projednávání jednotlivých bodů, seděli v pohodovosti u telefonů, experti byli shromážděni, pro jistotu, vždy několik hodin před zahájením jednání. Jenže u prvního bodu pořadu, sč se týkal čehokoliv, začalo řečnění. Ty monology by měly být vydány, aby se lidé dozvěděli, jaké starosti měli tehdy někteří zodpovědní soudruzi.

Poté, kdy se zrušením vlády A. Novotného dostaly věci do pohybu, nevěděli si s nimi Novotného nástupci rady. Stalo se modou, že předsednictvo ÚV KSČ, kde se mělo hledat řešení složitých problémů, rozhodovat o předložených alternativách, přicházeli se někteří lidé hlavně vypovídat. Nejčastějším tématem bylo snášení drobných střípků o tom, co se "vonku" děje - ale málo se mluvilo o tom, co by se mělo dít a jak na to. Hodinové projevy nabýly vzácnosti - pak ještě jedno kolo a začalo svítet.

Dubček sledoval zasmušile to řečnické klání. Občas si také přisadil. Potom sebral balík neprojednaných podkladů a uložil je do skříně k hromadě ostatních, na něž se nedostalo na předchozích schůzích. Přizvaní, kteří čekali často celou noc, byli odvoláni a členové předsednictva šli, každý po svém, někteří odpočívat, jiní do práce, jak kdo.

V čem byly chyby? Ve alebosti prvního tajemníka? V nesourodosti orgánu, který vznikl ze složitých okolností? Jakou roli zde hrály přehnané obavy některých lidí o funkce a prebendy, strach z hrozícího pádu z politického nebe?

Kolik orací někteří z nich už v životě odříkali o velkých vy-moženostech dělnické třídy, rolnictva a pracující inteligence - a jaký děs se jich zmocňoval, když se jim zdálo, že už už vy-pednou z "vajíčka" a budou muset sdílet životní podmínky ostat-ních lidí.

A přitom, přes občasné výpady ze strany některých publicistů, všichni zaujímali dál své funkce. Ti, kteří byli uvolněni, pobí - rali plat a zaplňovali stranická rekreační střediska doma i v za-hraničí. To ještě nebyla ta situace, která později nastala, kdy desítky, stovky a tisíce lidí byly násilím vyvrženy ze svého pra-covního prostředí a bloumajíce ulicemi měst od závodu k závodu, od instituce k instituci, doprošťovali se jakéhokoliv zaměstnání.

aby lidé šli na své pracoviště, a nebude-li to možné, aby se zdržovali do příchodu vojáků domů. Zabránit kolizi, vyžádat dalších pokynů a informací. Návrh je přijat.

Upřesňují ostatní dva body jako záležitosti výhradní kompetence předsednictva městského výboru. Souhlas.

Odeháním k Dubčekovi. V jeho kanceláři je část stranického vedení. Přesně: Dubček, Sarkovský, Špaček, Kriegel, Šádovský, Jakeš, Mlynář, Slavík, vedoucí I. oddělení ÚV KSČ Pilás, dále někteří pracovníci Dubčkovy sekretariátu - a jiní, kteří tam neměli co dělat, ale byli tam.

Ptám se: co bude předsednictvo ÚV dělat? Dohodli jste se na nějakém postupu? Dubček: Co můžeme robiť? Domnívá se, že je třeba vyžádat příchodu vojáků. S nimi snad přijede některý vedoucí představitel KSSS a vlády Sovětského svazu.

Je mi jasné: Dubček předpokládá další konferenci - období černo, Bratislava. Jenže druhá strana bude mít svoje argumenty podepřeny desítkami divizí, které vstoupily do země.

Přednáším návrhy předsednictva městského výboru. Dubček myslí, že je třeba čekat a nemá chuť cokoliv podnikat.

Vracím se na městský výbor. Sdělují, že Dubček radí čekat. My ale čekat nemůžeme. Město se dává do pohybu. Pracovníci a aktiv městského výboru a obvodních výborů zabezpečují, aby lidé šli na své pracoviště do závodů, kanceláří, obchodů, atd. Zabránit kolizi po příchodu vojáků. Protože předsednictvo je neúplné a stojíme sřejmě před složitými problémy, navrhuji svolání pléna městského výboru na sedmou hodinu ranní do budovy městského výboru. Plénum nechť projedná situaci, včetně návrhu na svolání porady pražských delegátů XIV. sjezdu. Ve zbývajícím čase je třeba opatřit co nejvíce informací a vypracovat návrhy, jež by měly být případně projednány městským výborem.

Předsednictvo městského výboru se ještě vrací k nečinnosti předsednictva ÚV a Dubčeka. Pověřuji mě, abych znovu šel za Dubčekem a žádal o pokyny pro činnost městského výboru

Jdu a znovu se táhnu Dubčeka: Co budete tedy dělat? Ať se alespoň shromáždí předsednictvo a sekretariát, ať funguje jeho vedení. . . Dubček: Dálejte ve městě opatření, která uznáte za nutná. My musíme počkat, až se sejde plénum a až přijede někdo z Moskvy.

Přijeli! Právě vstupují do místnosti: dva poručíci národní

напомини

pěchoty. Vybíhají, jako by přišli přímo z válečného pole a také tak jednájí.

Před budovou rechotí palba z kulometů a automatů. Vzduch se chvěje a zvoni železem. Kvou motory výsadkových letadel, vrtulníků, v dáli hučí tanky.

Tři pancéřové vozy najíždějí proti skupině mladých lidí, kteří nesou čs. státní vlajku a zpívají Internacionálu.

Černé volhy sovětského velvyslanectví, která pancéřsky navedle k budově ÚV, se motá při chodníku. Parašutisté vyskakují z obrněných. Střílejí do vzduchu. A do hlavy asi dvacetiletého chlapce, který padá mrtev k zemi. Zrovna pod okny Dubčekovy kanceláře. Kamarádi smáčí červenomodrobílý praporek v čerstvé krvi a ustupují před palbou. Stále zpívají Internacionálu.

Po Hlávkově mostě jedou tanky a ve třech řadách obléhají budovu ÚV strany. S hlavními do oken. Internacionální pomoc Komunistické straně Československa.

Přicházejí další lidé. Členové ÚV KSČ se domáhají vstupu do budovy. Lidí stále přibývá. Mluví a vojáky rusky a pění z nich odpovědi na svoje otázky.

Jeden tank vyjíždí z řady a levým pásem zakrývá ~~KALUŽ/KRVÁ/~~ velkou kaluž krve na pokraji chodníku, odkud mladí přátelé odnesli svého zabitého druha. Lidé tam v krátké chvíli nakupili hromadu květin.

Někdo dal rozkaz krvavou skvrnu "vygumovat". Tankisté spouštějí levý pás. Drhne chodník a zkrvavená kamenná mozaika a rozdrcené květiny víří vzduchem. Lidé s dšesem přihlížejí.

Jeden z tankistů jde obhlédnout "dílo". Je to dobré. Místo krvavé louže seje v chodníku málká jáma.

III. kapitola

Mezitím poručíci námořní pěchoty obsazují kanceláře prvního tajemníka ÚV KSČ. Všichni stát - ne u oken! Nemluvit - nebo jen rusky. Opouštět místnost zakázáno!

Dubčekovi se to nezdá. Bude si stěžovat velvyslanci SSSR Červenkovi. Sáhá po telefonu. Poručík námořní pěchoty je rychlejší. Rázem vytrhává kabely ze zdi a hází je na podlahu.

Co to děláte, soudruhu? Víte, že jste v kanceláři prvního tajemníka centrálního výboru KSČ?

Nedělejte si legraci, odpovídá poručík.

Přicházejí další vojáci - parašutisté. Vytrhávají ze zdi přilehlých kanceláří telefonní vedení a podobně "pacifikují" ostatní kancelářskou techniku a podobné předměty.

Chvilí ještě docházejí zprávy o tom, co se děje venku. Pak už nic. Na schodě se chodí s ozbrojeným doprovodem. Radio se nesmí zapnout. Po několika hodinách se dostavuje dneva. Kriegel si lehá na podlahu s rukovkou pod hlavou a za chvíli chrápe. Mlynář mluví s poručíkem námořní pěchoty. Voják pláče. Vytahují z knihovny Přehled staročeských dějin. Příhodná četba pro tuto chvíli.

V jedenáctých přichází malý sovětský plukovník s ním tři muži v rozhalentách s vizáží hodně odrostlých svazků. Později se představili jako údové revolučního výboru na ministerstvu vnitra. Plukovník šel jména: Dubček Alexander, Sarkovský Josef, Kriegel František, Špaček Josef. Pájdete s námi!

Kam?

Naše velení chce s vámi mluvit.

A co vy jete za?

Jáme členové revolučního výboru na ministerstvu vnitra. Mí-
díme teď jeho práci.

Ministerstvo vnitra řídí přece vláda.

Ano, bude ho řídit, až se ustaví.

Copak nemáme vládu? Jaká nová vláda se má ustavovat?

Dělnicko-rolnická revoluční vláda.

Kdo ji povede?

Soudruh Indra.

To znamená, že nás zotýkáte?

Ano.

A co s námi chcete dělat?

To se dozvíte. Do večera začne pracovat revoluční tribunál

Čtveřice členů stranického vedení je odváděna z místnosti. Josef Sarkovský se ještě vrací a vybírá z kávového podšálku dvě kostky cukru a ukládá je do kapsy. Vě své - už tam jednou byl. Po chvíli odvolávají Jakeše. Potřebují ho prý na nějakém další-
tém jednání.

Blíží se večer. Asi o půl šesté se objevuje opět známý plu-
kovník. Sám. Bohumil Šimon. Se mnou. Naše velení s vámi chce mlu-
vit.

Odvádí mě do vedlejší kanceláře. Několik důstojníků si mě prohlíží.

Naše velení chce s vámi mluvit. Rozumíte?

Rozumím.

Pojďte!

Sestupujeme do vestibulu. Na schodiště u hlavního vchodu do budovy zasouval obrněný vůz. Zadní krycí deska je odklopena. Lezu dovnitř po zádech a usedám s hlavou mezi kolony. Vedle řidiče sedí civilista v rozhalence. Jeden z těch, kteří zatýkali Dubčka a spol. To mi pro orientaci stačí. Neptám se na nic.

Jedeme přes Hlávkův most směrem na Letnou. Město je vyličené. Vědu vozy, tanky, sátarasy. Míjíme sovětské velvyslanectví. Desítky a desítky tanků kolem zdi bývalé Preissovy vily. Jedeme dál. Ruzyň! Avšak známou věznici míjíme bez zastávky. Směr letiště. Vůz jede přímo přes pole a zastavujeme na pokraji rozjezdové dráhy.

Čeká se asi čtyři hodiny. S hlavou mezi kolony. Trpím bolestivou nemocí páteře a nemohl jsem hlavu odtrhnout od kolon, když mě vyváděli z obrněného vozu. Do přistávací volhy jsem lezl jako pes. A než jsem se vydrápal po železném šebříku do letadla - které mezitím hledali s baterkou podle čísla - dušil jsem se krví z rozkousaných rtů a jazyka.

Proklopýtal jsem - vlastně jsem byl postrkán - uličkou mezi se-dadly až na konec letadla do malého prostoru, kde je záchoď, šatna a zadní dveře. U dveří malá dřevěná stolička. Bylo mi veleno usednout na stoličku a mlčet. Tři ozbrojenci zaplnili zbývající prostor.

Podíval jsem se kulatým okénkem a napadlo mi, že by to měl být pád za letu? Četl jsem kdysi o nepříjemných pocitech, které zažije člověk, když padá z velké výše. Vzpomněl jsem si na to a bylo mi protivně.

Z kormoutlivých myšlenek mě vytrhl příjezd auta, pravdě - podobně sanitky. Viděl jsem, jak vytahují nosítka, zvedají z nich bezvládné tělo a vlečou je po šebříku nahoru. Mrtvý nebo stlu - čený? Vtom jsem zaslechl nějaké naříkání českou ruštinou: Ubij - te mě na rodné zemi . . .

Moji průvodci se intenzivně rozkašlali. Kašleli pak pokrač - dě, když vpředu někdo promluvil.

A už je tu další vůz. Civilista z něho vyvedený stoupá po žebříku jako by nic. Nepoznávám ho. Za chvíli se jde na start a už letíme - nízko nad zemí, ale nepoznávám kam.

Asi po půl hodině letu sedáme na letišti. Všude tma. Auto odváží cestující z první kabiny, pak přijíždějí pro druhého. Na mne čeká gazík plný vojáků. Usazují mne na podlahu a jedeme. Škvírou v plachtě vidím ploty a sloupy zezdola nabílené Vápnem. Polsko? Ukrajina?

Vytáhli mne z auta před nízkým barákem. Jédeme špinavou chodbou naplněnou zápachem z otevřeného záchodu. Vstupuji do místnosti a zjhlé: za stolem sedí Dubček, hlavu v dlaních, a za ním důstojník s automatem, připraveným ke střelbě.

Usedám na židli, a za mnou další důstojník. Podpírá si ústím automatu levou lopatku. Hledím na Dubčka.

Aá. Tys tu taky, Bohuš? A hned: To je svinská zima, co? Už před půlhodinou jsem požádal o čaj a ještě mi ho nepřinesli.

Jsem rovněž pohoršen: je to lumpárna. První tajemník ústředního výboru na cestách a kde je stranický hotel Praha se svým servisem? A nezdá se ti, že jsme takhle v průšvihů?

Myslíš? . . .

Otevírají se dveře a přivádějí - Černíka. Nechodící a zdánlivě živě mrtvý premiér přestel dělat dřehoty a pohybuje se s využitím vlastní energie. Tři cestující ze zvláštního letadla jsou tedy pohromadě.

Objevuje se náš známý plukovník. Hned to bude, volám do Moskvy.

A co má být? Proč volá do Moskvy? To ještě nevědí, kam s námi?

Plukovník přichází znovu asi za půl hodiny. Budeme pokračovat v letu. Vezou nás zpátky k letadlu. Sedíme pohromadě, ale tak vzdáleni, že si nemižeme normálně povídat. Asi patnáct ozbrojených mužů s námi. Během 20 minut jsme na místě, říká plukovník.

Je asi jedna hodina. Letíme slíbených dvacet minut. Hodiinu. Dvě hodiny. Jsou čtyři, půl páté. Letadlo jde k zemi. Tři a půl hodiny krát 700 nebo možná 900 kilometrů . . .

Najednou mi bylo hodně zima.

IV. kapitola

Vzatu ovat!

V ranním šeru vidím asi dvacet mužů, stojících v kruhu u paty žebříku. Sestupuji. Chápe se mě několik rukou a už sedím zavaz-
nat na zadním sedadle volhy mezi dvěma lanželezy.

Ze námi se něco děje. Dubček s Černíkem se vzali pod paží
a že od sebe nepůjdou. Ať je nechejí páhromedě. Plukovník jim do-
mlouvá. Dost dlouho. Pak ho to přestalo bavit, dal povel a chla-
píci se vrhají na Dubčka a na Černíka. Třhají je od sebe. Ale
pozor! Vojáci se brání. Jenže - moc psů, zejména smrt. Ze okam-
žik sedí i oni slisovaní jako sardínky mezi "hostitele", a už se
jede.

Z křoví na pokračí letiště vyjíždí nákladní vůz a osobní ga-
zik, obe plně obsazené automaty. Řadí se před nás. Příliš se mi
to nelíbí, ale nespadá mi nic, co by se dalo podniknout k odvrá-
cení příštích nepříjemností. Tak se alespoň úporně snažím pronik-
nout očima husté kotouče prachu a zachytit nějaký nápis na směrov-
ce. Nejistil jsem nic, co by mi pomohlo identifikovat místa, jimiž
jeme projížděli.

Pak se přestalo prašit, jeli jsme lesem, bylo to v ho-
rách a bylo po dešti. Mory se zvětšovaly a údolí užilo, až bylo té-
mět tma.

Přijeli jsme k zavorám a uniformovaný muž nás pustil dál. Za-
stavili jsme před nevelkým domem, asi bývalou hájovnou. Vystoupil
jsem z auta. Uvedli mě do místnosti, kde byla postel, skříň a dě-
ravé křeslo. Řekli mi, abych si sedl nebo lehl. Raději jsem si
sedl. Sedel jsem celý den a celou noc. U okna, s automatem na řím-
se, stál jeden muž, u dveří druhý.

Bylo až bolestivě ticho a nic se nedělo.

Ráno jsem vyšel z budavy k nedalekému potoku. V křoví se po-
hybovalo několik mužů, ale nechali mě být. Zal jsem si boty a po-
močil nohy do chladivé vody. Vypral jsem si ponožky a pověsil je
na keř. S jídlem roste chuť. Svlekl jsem sako a košili, umyl se a
trochu osušil kapesníkem. Vydrhnul jsem si zuby jemným pískem z
potoka. Ztlupálo se mi náhlada a jako pozitivní jev jsem zaznamo-
nal cinkot nějakého nádobí uvnitř chslupy. Ani jsem si nemohl vzpo-
menout, kdy jsem naposledy něco snědl. Ach, ano, v úterý v poled-
ne v Berlíně. A teď máme - středa, čtvrtek, pátek. Mohlo by se ně-
co podávat. Podávalo se: chléb, vejce, maslo, čaj, sýr, hračky -

- co sehnali v blízké vesnici.

Pak přišel šedivý soudruh. Slušný, vyptával se na plno věcí a trpělivě poslouchal, když jsem mluvil já.

Po několika hodinách, najednou z ničeho nic: Nechcete mluvit s Alexandrem Štěpanovičem? Kdo je to, ptám se. No Dubček přece.

Vede mě ~~ž~~ po schodech do místnosti v prvním patře. Dubček sedí u okna v červených trenýrkách a zasmušile zírá do úzkého údolí. Pozdravím, šedivý soudruh nám nabízí procházku.

Jdeme ven, můžeme spolu mluvit, ale s Dubčkem není valná řeč. Průvodce to vidí a nabídne nám zábavu. Kulečník. Několik štouchů - jenže tohle je asi to poslední, co nás v naší situaci může upoutat.

Vypijeme čaj a jdeme do svých místností. Usedám do starého fotelu a sedím do rána. Ráno mi přivezli - kartáček na zuby. V celofánu, ještě ho mám.

V poledne jdeme opět na procházku. Přijíždí volha, vystoupí uniformovaný muž, bere si stranou našeho společníka, promluví s ním pár slov. Šedivý soudruh mě žááá, abych šel do svého pokoje. Jdu. Před vchoďem do domu se ještě ohlédnu. Uniformovaný muž, ani Dubček, ani auto nejsou vidět. Zřejmě sjeli z prudkého kopce bez motoru, že nebylo nic slyšet.

Usedám do fotelu a hledím do údolí. Minuty míjejí - a vtom zazní několik krátkých slov.

Šedivý soudruh mě zve na čaj, je nějaký nesvůj a nemluví. Co se asi stalo nebo děje - s Dubčkem, s ostatními, doma, v Praze?

Opakuji svou žádost o nějaké noviny. Nemohou vyhovět. Zvou mě na televizi. Půl hodiny běží pořád o potření kontrarevoluce v Československu. Řečníci na různých závodech Ukrajiny vyprávějí shromážděným lidem, proč bylo nutno obsadit ČSSR a lidé odhlasovávají rezoluce, že je to správné.

Jsmo tedy na Ukrajině, jsou tu lesy a hory, to může být někde . . .

. . . Jdu do svého pokoje a usedám do fotelu.

Ráno u snídani dostávám ideologické školení od jednoho ze strážců. Co jste to za lidi - kapitalismu se vám zachtělo? Pálí vás dobré bydlo, co? Vaši tátové chodili v láptích, vy máte socialismus a nevážíte si ho . . . Přichází šedivý soudruh, říká mu, aby byl zticha a posílá ho pryč.

Vycházím před budovu. Přijíždí volha. Uniformovaný soudruh, který včera odvedl Dubčera, se táže, jak dlouho potřebuji k přípravě na cestu. Říkám rasery a chystám se nastoupit do auta.

Počkati! Hospodáři, máš tam něco s sebou? Šedivý soudruh přináší v ubrousku chléb, sýr, rajčata, hrušky. A co takhle? Uniformovaný jde znovu do domu a vrací se s lahví zabalenou v papíru. Pro případ posledního přání?

Nebyl jsem ještě nikdy v Praze, říká šedivý soudruh asi po hodině jízdy. Rozvěte mě někdy "v gosti"?

Var ta flaska nebude na poslední přání. Auto má zelenou. I vlek musí počkať. Uškoroď. Muksčavo. Letišť. Civilní letadlo. Poseděť v řadě u schůdků. Pod křídlem stojí volha. V zadním okénku trdčí ježská klava. Surt.

Nastupujeme do letadla. Oba průvodci a jási. Koňsk v hrdlech jen zasýčel. Letadlo jde prudce nahoru a zase dolů. Moskva. Rozkluzeme na pokračí letiště. Stojí tam čajka - zvláštní úprava pro zvláštní účely.

Bleskem do města. Letadlem vyklízí před námi jízdní dráhu. Budova ústředního výboru KSSS. Vědeme vytáhnem, najíme kancelář Leonida Brežněva, vstupujeme do zasedací síně politického byra. Sedem přibíráme Josefa Špačka, který si v urývárně právě přepočítával vlády. Koutkem oka jsem zahlédl na jednom stole Pravdu s fotografií Ludvíka Svobody v otevřeném autě. Svoboda v Moskvě? Ha.

Usedáme tři ke stolu pro padesát lidí. Ale hned zase vstáváme. Přichází Brežněv, Podgornyj, KOSYGIN Korygin. Stenografky. Mluví Brežněv a pak střídavě - a chvílemi najednou - všichni tři.

V Praze byl sjezd. Nezávazný ovšem. Ale zvolil ústřední výbor. Je teď dvojládí ve straně. Nabízí, že nový ústřední výbor bude zřizovat nebo reorganizovat vládu a jiné orgány. Sjezd a jeho výsledky nutno pomítnout. Musíte se od něho distancovat. Ukať ho za nepletný. Vydat v tom smyslu prohlášení.

To nemůžeme. Nevíme, co se doma děje. Napřed potřebujeme informace. Sjezd se má stihnout konat za pár týdnů . . .

Můžeme vás informovat. Vojensky se akce plně zdařila. Mrtvých civilistů je pouze několik desítek, zraněných jenom několik set. Také hmotné škody nejsou velké. V zemi je celkem klid, až na o-

jedinělé akce provokatérů. Naše armáda od vás nic nepotřebuje a nevezme, ani kousek chleba, ani masa . . . Zásobujeme vojska přímo ze Sovětského svazu, z našich zdrojů.

My nebudeme vydávat žádné prohlášení. Je tu naše delegace? Svoboda? Spojte nás s nimi. Kde je Dubček, Černík a ostatní?

V Kremlu. Dobrá, jeďte tam.

V. kapitola

Kreml. Hostinské místnosti. Arciknížecí prostředí. Na stolech mísy konfet, bonboniery, láhve, cigarety. Mezi tím porůznu roztroušení členové vedení KSČ a s nimi část Národní fronty. Morálka pod psa.

Má se psát nějaký protokol, aby prý zase nezůstalo jen u slov.

Protokol o čem?

O tom, co se dohodneme.

Co se má dohodnout?

Celkem nic nového, jen se má zapsat, co jsme dohodli již dříve, v Čierné a pak v Bratislavě. A hlavně: anulovat výsledky XIV. mimořádného sjezdu. To je nové. Nejnaléhavější. A bude to zřejmě nejtěžší úkol, který povezeme z Moskvy.

Píše někdo návrh toho protokolu?

Zatím ne. Poslali jsme do Prahy pro Zdenka Mlynáře, aby nám řekl, jak to tam v posledních chvílích vypadá.

Mlynář přichází. Vypráví o situaci doma, o zahraničním ohlasu obsazení země vojsky států Varšavského paktu, o předčasném konání XIV. mimořádného sjezdu. Líčí, jak probíhal pokus o ustavení nové "revoluční" vlády, kdo měl být čeho ministrem apod. A jak z toho pak sešlo, protože prezident odmítl této vládě propůjčit svou autoritu a rozpustit starou vládu.

Z řeči vyplývalo, že hlavní potíže nové "revoluční" vlády však hrozily ze střetu s vysočanským sjezdem a ústředním výborem na tomto sjezdu zvoleným.

Rozhlížím se a divím, že řada soudruhů, kteří se ucházeli o členství v nové vládě, je zde. Přijeli s delegací prezidenta republiky.

Po delších průtahách zahajuje Černík schůzi předsednictva a sekretariátu ústředního výboru KSČ. Mají se projednat informace z domova, je nutné vyslovit se k tomu, zda se má nějaký protokol podepisovat, nebo zda bude lepší, aby členové předsed-

nictva a sekretariátu rezignovali na své funkce. V případě, že se nebude rezignovat, mají být určeni ti, kteří sepiší příslušný návrh protokolu za naší stranu. Dubček se jednání neúčastní. Uklouzl v koupelně a trochu se poranil na hlavě. Také má prý zlost a truceje.

Počkat, říká Smrkovský a klepe ukazováčkem pravé ruky na stůl: Nejdříve, mládenci, kdo jste je pozval? Po řadě všichni odpovídají: já ne. Indru rozbolela hlava a šel si lehnout,

Začíná rozprava. O čem šla řeč? Sledujte. Mlynář: Národ nepřijel okupaci, ani důvody, které jsou pro ni uváděny sprátelemými zeměmi. Národ nastoupil do morálního boje. Do čela tohoto morálního odboje se postavily závody a Lidové milice. Projevuje se jednotný názor dělnické třídy. Strana zadržuje závody před akcemi a lidí v závodech, aby nedocházelo ke střetům s vojsky. Přimísily se i živly antisovětské i antisocialistické. Strana doma viděla východisko ve XIV. sjezdu. Konal se za účasti 1190 delegátů. Volby byly regulerní. Strana uznává nový ÚV, který je ve styku s vládou, Národním shromážděním, Ústřední radou odborů a ústředními orgány ostatních společenských organizací. Sjezd se sám prohlásil za nenormální v nenormální situaci, a proto své jednání přerušil i pokud jde o volbu. Komunistická strana Slovenska byla zastoupena 48 delegáty, ostatní se nemohli dostavit. Jako východisko ze situace vidí soudruzi doma nutnost svolat rychle pokračování XIV. sjezdu, dokončit volby /tajným hlasováním/, pak pokračovat v jednání o obsahových otázkách.

Švestka: Hnutí odporu je opravdu vlastenecké, ale přimísily se k němu i protisovětské a kontrarevoluční živly. Náladu vytváří rozhlas, jsou tam hysterické projevy, útočí se na nervy a svědomí lidí. Sílí kampaň za neutralitu, jsou výzvy ke stávkám.

Mlynář: Ústřední výbor ani městský výbor v Praze neměly dosud vliv na činnost vysílaček. Dala je k dispozici armáda a Lidové milice. Pracují tam publicisté, čtou se rezoluce ze závodů, ze stranických orgánů, národních výborů, apod.

Barbírek: Také na Slovensku nejsou chápány a uznávány důvody k okupaci Československa, a to ani u členů a funkcionářů strany. Disciplinovaně se plní všechny pokyny nově zvoleného ÚV, který má autoritu po celém území státu. Na Slovensku se vyskytly hlasy na rozdělení státu, ale jsou odmítány. Sovětské orgány vyhlášují svůj režim v obsazených městech. Orgány KSČ a národní

výbory se tomu brání a snaží se dělat dohody s velením vojsk. Vytváří se nálada vyhováet požadavku na odložení sjezdu Komunistické strany Slovenska.

Jakeš: Překvapila vysoká organizovanost uspořádání sjezdu a fungování rozhlasu. Ozývá se silné volání po neutralitě za vystoupení z Varšavského paktu, ale ÚV KSČ se od toho distancuje. Rezolutně se žádá odchod sovětských vojsk. Někteří žádají jejich okamžitý odchod v obecně stanovených termínech. Označují se někteří funkcionáři jako zrádci jen proto že nebyli zatčeni. Vysílá se a rozhozují letáky i proti Dubčekovi a spol.

Rigo: Souhlasí, kdo zavinil tento stav a tuto okupaci? XIV. mimořádný sjezd KSČ strany je faktem. Za ním a za novým ÚV stojí už dnes krajské a okresní výbory a celá strana.

Černík: V zemi jsou cizí vojska a lid včetně dělnické třídy to nepřijímá. Naše politika od ledna přispěla k tomu, že spojenecké armády obsadily Československo, vzely tak zveně v ochranu vedení strany a rozvrátily činnost všech ústavních orgánů. Komunisté cítí s národem. Musí s ním cítit, jinak by se izolovali. Nejtěžší bude zjednat teď dopravu, udržet spojenecké svazky a rozvíjet dál společnost v duchu marxismu-leninismu jde o mocenskou záležitost. Je nutný kompromis politiky a národa, který se setkal s tvrdou realitou, se zdí, která ho dělí od vysněné svobody. Národ si bude rozvíjet hlavu o tuto zeď, ale politik tak nesmí postupovat. Musíme přijmout ještě teď opatření k realizaci závěrů z Čierne nad Tisou, Bratislavy, k usnesení plén Ústředního výboru KSČ a vůbec začít realizovat naše záměry včetně kádrových otázek.

Černík: Doplňám se, že by měla být přijata následující opatření: Vláda by měla schválit prohlášení - dokument, který by byl východiskem pro další organizační a kádrové opatření. Na dokumentu pracuje souhrn Husák. K odchodu vojsk podle předběžného jednání dojde ve třech etapách. V první etapě budou stažena všechna vojska z měst a vesnic, kde mohou zajistit pořádek orgány ČSSR. Současně bude uskutečněn odchod všech států, kromě Sovětského svazu. V druhé etapě odejdou sovětské vojska ze všech míst v republice a soustředí se na západních hranicích. Od 1. října 1968 budou v Československu jen kontingenty sovětských vojsk určené k posílení ochrany západní hranice. Ve třetí etapě dojde k odchodu všech vojsk z Československa. Bude to v té chvíli, kdy armáda ČSSR bude zase schopna plné činnosti.

Vláda musí navrhnout Národnímu shromáždění řadu opatření k usměrnění tisku, rozhlasu a televize. Organizace K 231, KAN, sociální demokracie musí být ihned likvidovány. Musíme důkladně ocenit situaci a vývoj od ledna do dneška, význam květnového plánu, extrémní proudy zprava i zleva. Pokud jde o návrh, který předložili sovětské představitelé, aby se naše delegace nyní setkala s vedoucími politiky států Varšavské smlouvy, kteří přijeli do Moskvy, bude lepší, když naše delegace zůstane v kontaktu s jedním partnerem, tj. s představiteli SSSR a KSSS a oni pak se jednájí s ostatními, - Nakonec: Dubček prosí o uvolnění z funkce prvního tajemníka ÚV KSČ. Žádám, aby se k tomu jednotliví členové předsednictva a sekretariátu konkrétně vyjádřili.

Filler: Vyloučeno, aby Dubček rezignoval.

Rigo: Vyloučeno.

Černík: Můj názor je tento: buď Dubček dostane prostor pro sestavení nového ÚV a realizaci politiky, nebo odstoupí - to je pochopitelné.

Švestka: Vyloučeno.

Špaček: Kdokoliv z nás odejde z funkcí, přispívá k zostření konfliktu a nebezpečí katastrofických událostí.

Mlynář: Všechno visí na tom, aby se Dubček vrátil jako první tajemník. Jestli dohoda s ÚV KSSS nedá prostor Dubčekovi, nemůžeme tuto dohodu dělat.

Benart: Dubček musí zůstat ve funkci.

Busač: Dubček musí cítit odpovědnost za 14 milionů lidí a nepodléhat vlastním sentimentům. Musíme národům ČSSR pomoci najít východisko z dnešní situace a dát do toho všechno. Odecházet teprve v případě neshledu strany s lidem s naší politikou. Sednání s představiteli zemí socialistického tábora bych a priori neodmítal. Vojaka mohou odejít, až bude konsolidována situace, a toho musíme dosáhnout, jinak ž se těchto krizích přijdou další. Proti mnoha věcem se musíme postavit.

Barbárek: Zůstat ve funkcích.

Jakeš: Zůstat ve funkcích.

Šimon: Zatím nerezignovat. Jestli zůstaneme ve funkcích, o tom musí rozhodnout strana doma.

Mlynář: Otevřené musíme říci, že plnění Akčního programu v některých částech se odkládá. V dohodě s KSČ a KSSS musí být jas-

ně řečeno, že naše linie platí, i když některých cílů nemůže být plně dosaženo. Ale tuto naši politiku, vyjádřenou nejúplněji Akčním programem a usneseními lednového, dubnového a květnového pléna 1968, musíme mít jasně potvrzenou také druhou stranou i s jejími závazky, jako je odchod vojsk, nezasahování do práce naší Bezpečnosti apod.

Špaček: Nemůžeme převzít odpovědnost za vývoj po lednu jen za sebe. Byla složitá situace a hlavní komplikace nastaly po vstupu vojsk do země. Pokud jde o květnové plénum 1968, záleží na jeho správném výkladu: ano, akcentovali jsme i nebezpečí zprava, především nám šlo o koncepci pozitivní politiky. Souhlasím, aby nyní delegace ČSSR s představiteli ostatních zemí socialistického tábora nejednala.

Husák: Komunistická strana Sovětského svazu XIV. mimořádný sjezd neuznává a nikdy neuzná. Pokud jde o Slovensko, ÚV KSS neuznává nový ÚV KSČ zvolený ve Vysočanech. Nemí pravda, že delegáti KSS byli zadrženi cestou na sjezd. Nebyli tam prostě vysláni, protože ÚV KSS nedal pokyn k jejich účasti na sjezdu. KSS konala kdysi sjezd za povstání - ale regulérněji. Tento sjezd zvolil celostátní ústřední výbor, ale bez plné účasti delegátů ze Slovenska.

Mlynář: Zřeknout se XIV. sjezdu a na něm zvoleného ÚV znamená zřeknout se té strany, která je nyní doma v činnosti.

Lenárt: Volby neproběhly regulérně. Volilo se aklaací místo tajného hlasování.

Švestka: Pokud jde o XIV. sjezd, jsem na stanovisku s. Husáka.

Mlynář: Soudruzi, nemůžeme přece popřít, že XIV. sjezd začal.

Špaček: Sovětským soudruhům jde zejména o nově zvolený ÚV. Měli bychom svolat členy ÚV, zvolené ve Vysočanech, podle jednotlivých krajů a přesvědčit je, aby setrvali na svém zvolení. Sjezd konat podle potřeby buď k obsahovým otázkám nebo jen ke kádrovým otázkám - v tom případě co nejdříve.

Černík: Zasedání delegátů XIV. sjezdu uzнат za dobrou snahu, ale nikoliv za řádný sjezd. Zejména nelze uzнат nově zvolený ústřední výbor. Šlo o sraz delegátů XIV. sjezdu v mimořádné situaci. Nebyly regulérní tajné volby, do příštího sjezdu nechť pracují dosavadní orgány.

Potom se ještě shromáždění činitelé vyslovili k námětu sovětských soudruhů, aby otázka dvojvládní ve straně byla řešena případně kooptací některých delegátů XIV. sjezdu do starého ÚV. Návrhy měly podat krajské výbory podle klíče stanoveného ústředním výborem. Všichni byli pro toto řešení, podrobnosti a postup měly být dohodnuty doma a realizovány na nejbližší schůzi pléna ÚV KSČ.

Pokud postrádáte mezi jednajícími některá známá jména, hned podám vysvětlení: Indru bolela hlava a ležel, Bilak někdy chodil a něco zajišťoval, Kolder byl v Praze a pracoval v budově ÚV KSČ, Kriegel byl v izolaci. Dubček měl natlučenou hlavu. Císař byl doma - kdesi v Čechách - i ilegálně. Slavík byl ve Vysočanech, Sádovský v Praze nebo v Bratislavě. Zapomněl jsem na někoho? ~~Ne~~ Jestli ano - ať promine.

VI. kapitola

Po půlnoci schůze předsednictva a sekretariátu ÚV KSČ skončila. Beru od Černíka poznámky z předešlých jednání a dostávám pokyny: Žádné filosofování, žádný úvod. Seřadit závěry předběžně dohodnuté se sovětskými soudruhy do bodů - bude jich asi patnáct. Hned nechat překládat do ruštiny.

Ono se řekne: sepiš do patnácti bodů, na čem jsme se dohodli. Jenže člověku se dere na mysl všechno, to tomu předcházelo. Nevyslovitelná změň pocitů. A místo bodů 1 - 15 rostou na papíru řádky, které nediktuje chladný rozum. Je to výpověď o tom, co jsme chtěli, o čem jsme usilovali . . . Byl vojenský zásah jediným východiskem? Co se tím spravilo, co zničilo, a co už se spravit nedá . . . ? Ať pokračuje XIV. mimořádný sjezd, ať vojska odejdou, všechno se musí vysvětlit . . . Vedení KSČ a vláda republiky musí ovšem pracovat také jinak, účinněji než dosud.

Překládá se paralelně do ruštiny. U třetí nebo čtvrté stránky jsem z psaní vyrušen. Volejí mě. Kdo to napsal? Vždyť je to ultimatum! Kladete nám podmínky, jako byste vy obsadili Sovětský svaz. Takhle se nedohodneme. Text protokolu napíšeme my a vy ho dostanete k vyjádření.

Bylo toho řečeno ještě víc, avšak zůstanme u podstatného. Pro jistotu jsme pokračovali ve formulování naší verze protokolu podle pokynů, které jsme dostali od prezidenta a Černíka.

Během pondělí pokračovala práce na obou stranách, přerušo-

vané poradami naší delegace a rozhovory s představiteli KSSS. Večer mohlo být zahájeno jednání o definitivním znění protokolu.

Z každé strany byla jmenována tříčlenná komise. Ze KSČ: Husák, Mlynář, Šimon. Za KSSS Kosygin, Suslov, Ponomarev. Jednání se zauzlovalo zejména u pasáží hodnotících situaci u nás po lednu 1968 a pak u odstavců o dočasném pobytu a odchodu spojeneckých vojsk z Československa.

Posléze byly vypuštěny zmínky o kontrarevolučnosti situace v ČSSR před 21. srpnem. Byly dohodnuty zásady úplného odchodu vojsk po etapách. Ledacos jiného bylo upraveno tak, že protokol nabyl podoby, v jaké jsme si troufali ho přivést domů a upřímně se vzít za splnění úkolů, které obsahoval.

Pravda, zůstala tam otevřená místa. Doba jednotlivých etap odchodu vojsk Varšavského paktu měla být upřesněna později na zvláštním jednání delegací obou zemí, jež se měly setkat na nejvyšší úrovni. Předpokladem bylo splnění některých závazků z naší strany - na prvním místě anulování výsledků vysocanského sjezdu. /To se stalo 31. srpna 1968. Jednání o dočasném pobytu a úplném odchodu vojsk se konalo v Moskvě začátkem října 1968. Termíny definitivního odchodu vojsk nebyly v uzavřené smlouvě uvedeny./

Pracovní skupiny skončily svoji práci a bylo svoláno plenární zasedání delegací obou stran do památného kremelského sálu, kde v Leninových dobách zasedala sovětská vláda.

Dva členové naší delegace dělali těžkosti. Frieigel odmítl cokoliv podepsat /nebyl předtím přibrán k žádným jednáním/. Více komplikovala situaci Dubčekova obstrukce: že na jednání delegací nepůjde, že se neudrží a když už musí podepsat ten protokol, že k tomu sovětským soudruhům řekne své a že to může mít za následek nedopěch jednání, atd.

Co teď? "ech si dát nějaké sedativum, žádné řešení tam stejně nemě být, odsedíš to tam a pojedeme domů. Když už jsme rezignovali, tak musíme začít pracovat, je nejvyšší čas, doma může dojít k nepředvídaným událostem . . . radili Dubčekovi někteří členové naší delegace.

Osobní lékař prezidenta Ladvíka Svobody zařadovol. Vstříknul Dubčekovi nějakou injekci a tvrdil, že ho to uvede do pasivity nejméně na 24 hodin.

Šlo se k závěrečnému aktu. Zasedací pořádek podle hodností. Fotografování. Pár Brežněvových slov na zahájení. A půjdeme po stránkách, soudruzi, že ano.

Ano, ale . . .

Radili jsme předtím Černíkovi, aby před podpisem protokolu přece jen řekl, jak to vidíme my a vůbec vyjádřil pocity velké části členů naší delegace, i předpokládané mínění lidí doma.

Černík začal mluvit. Český. Oživení v sále. Nebyl překladatel, ani žádné překladací zařízení. Někdo se pak nešel a překládal do ruštiny. Brežněvovi se to vůbec nelíbilo a dával to najevo. Černík dokončil svou řeč.

Vzrušení na protilehlé straně stolu. Odpovídat nebo ne?

Brežněv: Neplacovali jsme žádné projevy. Když jste ale považovali za nutné takhle se vyjádřit - dobře. My vám odpovídat nebudeme. Nepřišli bychom nikdy ke konci. Tak, soudruzi, a teď po stránkách. Do mě připomínky z první straně, k úvodu?

Vtom je slyšet od kraje dlouhého stolu trhanou, zpočátku kottavou řeč. Co se děje? Vykláním se z řady.

Dubček začíná řečnit. Ze chvíli mluví již plynuleji. Rusky. Sál stichnul. Někdo asi neslyšel Dubčeka tekto promluvit. Jánošík! A mluví pravdu. Svoji. Naši. Končí.

Brežněv vatává ze svého místa. Pobledlý ve tvéři. Tak vy takhle? Mluví. Hřmí. Řeční výborně. A má zřejmě pravdu. Svoji.

Zamyšlená si dlaněmi obličej. Co s tímhle, soudruzi? Dva komunističtí předáci vyjadřují myšlenky, které určitě každý z nich považuje za své nejlepší a pro danou chvíli za nejpříhodnější. Totéž řečí - ruštinou. Ale jak propastně daleko je k porozumění!

Jak naroubovat do myslí našich lidí Brežněvovu pravdu, a to hned teď, jako předpoklad a součást konsolidace? A jak zase Dubčkovu pravdu přiblížit sovětským lidem?

Technicky se dá spojit celý svět. Technicky se dají překlenout rozpory v politice, např. i tím, že se země, příslušející k určitému bloku a podezřelá z odstředivých tendencí, se vojensky obsadí. Ale pak má a zřejmě musí nastat nějaký proces, dejme tomu proces normalizace.

Co to bude ta normalizace? Proces sbližování dvou nebo více pravd? Proces absolutizace jedné pravdy a vymýcení pravdy druhé? Nebo vzájemné pochopení, tolerance s ohled na podmínky dané země, mentalita a způsob života jejího lidu v rámci obecně platných principů, na nichž je budován socialistický společenský řád?

Jakže to říkal Lenin? "A podobně jako demokratický centralismus vůbec navylučuje autonomii a federaci, tak nikterak nevylučuje, nýbrž předpokládá, naprosto svobodu různých krajů a dokonce různých obcí ve státě při vypracování rozličných forem státního, veřejného a hospodářského života." A dále: "Místní rozdíly a zvláštnosti ekonomické struktury, formy způsobu života, stupeň připravenosti obyvatelstva uskutečnit ten či onen plán - to všechno se musí projevit ve svéráznosti cesty k socialismu té či oné pracovní komuny státu."

Tanou mi na myslí tyto před padesáti lety vyslovené zásady z první varianty článku "Nejoližší školy sovětské moci". /Či - taci jsem pochopitelně upřesnil až doma podle českého vydání Leninových spisů z r. 1962, svazek 7, str. 202 - 203/.

Řádky protokolu právě v místech o normalizaci mi bobtnají před očima a nabývají oblacných rozměrů. Normalizace! Znamená to uplatnění leninských ~~základ~~ zásad a norem přetváření společnosti? Nebo půjde o normalizaci v jiném, spíše technickém smyslu, čímž se rozumí typizace, unifikace, přizpůsobení určenému typu nebo modelu bez odchylek, bez tolerance . . . ?

Věčný úděl malého národa?

Systém a jeho balvan a jeho hora . . . ?

Tak! A přerušujeme jednání. Je vidět, že s námi není žádná řeč. Zkuste tedy o to si tam u vás nějak poradíme. Jde - me soudruzi! Nebo snad once někdo ještě něco říci? Nechce. Tak pojďme.

Grečkův odchází první, ostatní ho následují.

Ivaře členů naší delegace jsou přilepeny k zelenému suknu na stolní desce. Barvou se příliš neliší. Dvojité šok: Dubčekova řeč a odchod sovětské delegace. Zvedáme se a odcházíme do předstíh.

Někteří soudruzi projevují činnorodost: je třeba jít za sovětskými soudruhy, omluvit se za Dubčka, obnovit jednání, vždyť musíme domá . . .

Posléze se restor výpravy prezident Ludvík Svoboda vydává za sovětskou delegací a přivádí ji zpátky.

Po stránkách, soudruzi! Ještě dotaz z naší strany: a máme se vůbec kam vrátit, abychom mohli začít normalizovat? / Uvolníte obsazené budovy, Hrad, Strakovku, ústřední výbor KSČ? Pokyny maršála Grečkovi, který to jde zařídit. Jednání pak pokračuje

už spíše formálně. Podpisy. Fotografování. Rozhod. Na letiště.

A kde je Kriegl? Ten s vámi nepojede, kazil by normalizaci. Protokol nepodepsal, není vázán, bude vystupovat proti. Nechte ho tedy, nic se mu nestane. Za 14 dní ho pošleme domů.

Bez Kriegla neodjedeme. Znovu jednání. Svoboda, Husák a další se přimlouvají, aby Kriegl mohl odjet s delegací. Posléze sovětské soudruzi ustupují. Pošleme ho tedy na letiště.

Odcházíme a odjíždíme. Kriegl mezi námi není. Je pryč už v letadle. Jdeme na průzkum. Ano, sedí tam a ztratil řeč.

Nastup k odletu.

Rebyly "chrušččovsky" dvojité ani jednoduché. Sem tam ně - kde zpozorněl, podat nebo stisknout nabízenou ruku,

VII. kapitola

Tak tedy vezeme protokol. Po odmítnutí naší verze byl přijat ²⁸ podklad jednání návrh sovětského vedení.

Máme protokol a máme také komuniké o jednání. Protokol je tajný, nesmí se zveřejnit a v komuniké se říká, že byl podepsán protokol. Co si o tom mají lidé myslet?

Musí se k tomu něco říci. Svoboda, Dubček, Černík, Smrkovský musí promluvit k národu. Svoboda a Dubček ještě dnes.

Sedíme s Klynářem vedle sebe a začínáme koncipovat Dubčkův projev. Pišeme téměř potmě. Hlava třeští, oční víčka se nezdůvěrně svírají. Praha. Na letišti je tma. Řada volů ze sovětského velvyslanectví a několik tater. Jedeme městem. Ještě nevíme kam.

Leninova třída. Zavahuje mě vlna nevýslovného zarmutku. Ranní Beresvit odhaluje pustotu ulice. Všude špína. Odpadky se valí ~~na~~ po chodnících i na vozovce. Popsaná zdi domů i asfalt ulice. Kuchlané plakáty a letáky. Sem tam přikrčená osamělá kočka nebo pes. Tanky a děla.

Zavírám oči a chci se mi utířit.

Vjíždíme do Hradu. Dlažba je plná světlých rýh po tankových pásoch. Hrad je uvolněn pro původní účely. Raďte vstoupit. Kancelář prezidenta. Někteří sahají po telefonu, jiní padají do křesel. Spát!

Ale to ne. Vždyť celé vedení bylo přece zavázáno, aby se zasadilo o okamžitě plnění protokolu a přečtením o zrušení vý-

sledků vysočanského sjezdu. To je předpoklad normalizace a vůbec všeho, co se má dít dále.

Tak do toho. Ze první: najít a přivést ty soudruhy, kteří byli zvoleni do předsednictva vysočanského ÚV. Informovat je o jednání v Moskvě a získat jejich podporu při anulování výsledků vysočanského sjezdu. Ze druhé: svolat plénum ÚV, zvolené vysočanským sjezdem, docílit ukončení jeho činnosti a přijetí myšlenky koplace některých předstevitelů krajských stranických organizací, zvolených za delegáty XIV. sjezdu, do starého pléna ÚV KSČ podle dohody, učiněné v Moskvě.

Právě se, že plénum ÚV bylo už svoláno na týž den, devátou hodinu. Bylo třeba jednat přeskok. Poráždí mě do Vysočan najít a přivést soudruhy. Zdeněk Mlynář mě doprovází. Smutná jízda Praha - Hou. Sleditou cestou přes bezpočet hlídek Lidových milicí do sídla vysočanského ÚV. Mlynář poznamenává: Jestli tě nepověsili v Moskvě, teď tě pověsí určitě, už jim řekneš, co jsme přivezli.

Přijeli jsme pro vás, bojíte s námi na hraně.

Na hraně setkání Dubček - Šilhán. Šilhán rezignuje na funkce do nichž byl zvolen vysočanským ÚV. Objímají se s Dubčkem.

Stěhuje se jednání. Na signálů Moskenského protokolu se ho zúčastní Černík, Sarkovský a Špaček. Těch vysvětlování a těžké chápání. Nakonec: podpoříme tedy prohlášení závazků, které jste v Moskvě na sebe vzali, ale celé předsednictvo ÚV musí přijít na zasedání pléna do Vysočan.

Čelé předsednictvo tam však nepříjde. Zděšení u některých. My tam přece nemůžeme jít, nic tam nesvedeme, nás neposlechnou. . . Ať tam jde těch šest, kteří byli internováni, ti mají odvahu, ti spíše pojdí.

Tak půjde těch šest. Jenže: Dubček nemůže, musí pracovat na projevu. Černík musí do vlády. Sarkovský do parlamentu. Priegel nebude nic nikomu vysvětlovat, nepodepsal protokol a nesouhlasí s ním. Špačka holí hlava po úrazu po nedávné autonehodě.

Tak znovu do Vysočan. Són. Shromáždění v sále připomíná vroucí kotlí. V očích se mi mží. Předsednická tribuna je prázdná. Přistupuje Váňa Šilhán. Zahuje schůzi. Dává mi slovo.

Nemám kousek psaného textu. Protokol je v trezoru u prezidenta a je tajný. Jak do toho? Reprodukují protokol z paměti a podávám vysvětlující komentáře. Jak umím a stačím.

Výkřiky odporu. Bouře odporu. Zradili nás! Korytáři! Tohle je okupace na věčné časy! Raději smrt než okupaci! Přival dotazů, prohlášení, připomínek.

Míjí třetí, pátá, šestá hodina jednání. Stále stojím na pódiu a přidržuji se řečnického pultu. V očích slzy a pot. Chvilami nic nevidím, nic nevnímám. A znovu a znovu jako přival otázky, výkřiky, projevy beznaděje . . . Mluví Šilhan, uklidňuje, doporučuje východiska.

Kolem druhé hodiny jednání spěje k závěru: Podřizujeme se tedy Dubčekovu vedení, nesmí se provést kooptace části sjezdomých delegátů do starého ÚV KSČ. náš orgán skončí dnes svou činnost. tomu ovšem spousta výhrad, připomínek.

To základní je však řečeno. Volí se návrhová komise, delegace k Dubčekovi, jednání se přerušuje a bude pokračovat k večeru projednáváním a schvalováním dokumentů.

Onci sestoupit z pódiu, ale ani nevidím kudy. Přichází ke mně soudruh Tomáš, hutník - mluví z Kladna - vede mě silem a říká: Nejkratší cestou domů, zlehni, čeká tě robota jak na zastele . . .

Doma jsem se zastavil. Když jsem před týdnem odcházel, chystala se Jana do nemocnice a nevěděl jsem, jak ony dny přežili obě děti. Vaničel jsem do dveří, snad jsem ani nepřekročil práh. Pozdrav, zda se, že je vše jasně a v pořádku. A znovu nahrad.

Jak se všem alechtlo. Tak to bychom měli. mírné oživení projevili dokonce i ti, kteří jakoby ziretli v těch dnech všechnu zájem o politiku. /O, jak zdání někdy klame!/
Zastel jsem je v jedné z budovních síni hradu a plýcn mls,

v jedné koněkovu oparu.

Něčeho mi bylo v té chvíli velmi líto. Nikoliv té pomody a těch mls. Myslel jsem na příští dny. Kolik takových bouří, z jaké jsem se právě vrátil, mě ještě čeka, než bude dosaženo "normalizace" a soudruzi opět získají stabilitu a klid na svých křeslech, která se pod nimi v minulých měsících tak povážlivě zachvěla?

ale není čas na meditování. Je třeba pomoci Dubčekovi s projevem. Totom schůze předsednictva k přípravě pléna ÚV KSČ, jež nyní mohlo být svoláno dříve, než se původně předpokládalo - už na 31. srpna.

Na tomto plénu ještě zazněl duch polednových koncepcí, romantismus tohoto období, hazardérská hesla i střízlivé projevy k

situaci, projevy zoufalství a první předzvěsti nových zauzlení, nových problémů a konfliktů.

Z projevů prezidenta republiky na tomto plénu mi leccos utkvělo v paměti a mnohé jsem si zapsal. Například tohle: "Vzniklá situace, že ÚV strany, vláda a Národní shromáždění, to je prakticky všechny naše legitimní vedoucí orgány republiky, byly vážně ochromeny a nemohly vykonávat normálně své funkce. Zůstal jsem jediným, kdo mohl a mohl rozhodovat mezi zdánlivě možnými východiskem z těžké situace, v níž se lid naší země, nikoliv svou vinou, ocitl: buď kapitulovat a přijmout jakékoliv nabízející se řešení, což mi neodevolovalo čest a svědomí, ani odpovědnost před národem, kterému nezhadím, dokud budu živ /v tomto místě byl prezident přerušán silným potleskem/, nebo rezignovat, což by bylo nejjednodušší; důsledkem toho by však bylo nepředstavitelné krvavé prolití a masakr v národě. Krvě a bolesti jsem už viděl v životě dost, a proto jsem i tuto volbu odmítl."

Mnozí účastníci zasedání, kteří vystoupili v diskusi, se velmi naléhavě obracela na prezidenta Ludvíka Svobodu s prosbou o vysvětlení, co to byla ta, "jakékoliv nabízející se řešení". Došlo k tomu hodně písemných dotazů.

Prezident přistupuje podruhé před mikrofon a vysvětluje: "Když byla obsazena republika vojsky států Varšavského paktu, bylo jsem řešen stranou, vládou a prezidentem: nikoho jsme k nám nepozvali: to ví celý svět. Krátce nato byla postavena otázka: Sestavit revoluční vládu v čele s prezidentem. Dovedete si představit, co by se bylo stalo v naší republice? Byli bychom viděli potoky krve a kupy mrtvol. To jsme nemohli dopustit. To jsem jim kategoricky odmítl. Vláda už byla povolána na Hrad, Já jsem nevěděl, proč; myslel jsem k jinému účelu. Abych ji jako prezident - poněvadž mám na to právo - odvolal, a sestavil revoluční vládu a postavil se do jejího čela. To už jsem vám řekl, co by se bylo v republice stalo. Potoky krve, kupy mrtvol. To jsem nechtěl. Už jsem viděl mnoho krve ve svém životě a mnoho mrtvol."

Postavili jsme otázku, aby nám byli vráceni všichni ti, kdož byli zatčeni, na své místa, předseda vlády, vedoucí tajemník strany a předseda parlamentu, a abychom začali co nejdříve pracovat se řádnou vládou, s řádným parlamentem a naším ústředním výborem. Věděli jsme, že zde to nevyřídíme. Žádali jsme Moskvu, tedy ne my jsme byli voláni do Moskvy. My jsme žádali Moskvu, abychom se

zodpovědnými činiteli mohli tuto otázku vyřešit. Druhý den jsme odjeli do Moskvy a tato otázka, tak jak my jsme žádali, byla vyřešena. Soudruzi, kteří byli zajištěni, byli týž den . . . v 16 hodin jsem mluvil se soudruhem Brežněvem a večer asi v deset nebo jedenáct hodin už k nám přišli soudruh Dubček a soudruh Černík a druhý den ostatní . . ."

Prezidentova slova nás vracejí k začátku našeho vyprávění. Vidíte to. Člověk se musí stále ohlížet. Ale tehdy nebyl čas na velké ohlížení. Muselo se jít do toho. Polednová politika - bez chyb a deformací! Normalizace! Ale lidé? Národ? Kdepak. Normalizace? Co to je? Plno řečí, plno otázek: co vojsko, co sjezd, co volby, a proč oni takhle na nás a proč to a proč ono . . .

Syčifovské dílo. Kámen a hora.

A jak to bylo celý? To už znáte. Tlačil jsem ten kámen. Na horu. Teď ležím pod tou horou a kámen tlačí mne.

Jiří Hájek:

SRPEN 1968 V RADĚ BEZPEČNOSTI

/ Vzpomínky a poznámky /

Intervence Sovětské armády spolu s jednotkami čtyř dalších států Varšavské smlouvy v srpnu 1968 byla pro československou společnost, převážnou část jejích členů, překvapujícím, střesným úderem. Konfrontace s ní, spontánní, rozhořčený a přitom nenásilný odpor, vedený v nesčíslných variantách s obdivuhodnou vynalézavostí, stal se jedinečným příkladem projevu morální převahy fyzicky slabší, materiálně bezbranné, demokraticky vyspělé společnosti nad hrubým násilím a arogancí moci. Právem s k době soustředil plně myšlení, citění, jednání účastníků i pozornost a obdiv slušných lidí v Evropě i ve světě. Jen jeho síla donutila interveny k jednání s československými představiteli, i když za podmínek, v nichž tato reprezentace - ostatně po tlaku interventů ne zcela odpovídající svým složením lidovému odporu - zbavená živého a bezprostředního styku s tímto odporem, podlehl velmocenskému nátlaku. V reálných podmínkách, v rozdílném poměru sil se tak odehrávalo dramatické střetnutí československého obrodného procesu s mocenskou přesilou interventů. Jen nepřímým odrazem v daleko méně dramatických formách probíhalo v té době jednání o intervenci v Československu na půdě Rady Bezpečnosti OSN v New Yorku. Vzhledem k malé provozovací orgáně OSN vůči politice velmocí, mohlo mít jen určitý mýrný význam pro konfrontaci sil v Československu i v Moskvě. Proto také bylo již v té době spíše jen na okraji domácí i mezinárodní pozornosti. Též při retrospektivním pohledu na rok 1968 zůstává marginálním jevem. Přesto však pro úplnost pohledu stojí snad za to se k němu vrátit - v širších věcných i časových souvislostech - svědectvím účastníků, jenž byl zároveň jaksi statistou v tomto epizodickém příběhu srpna 1968.

I.

Myšlím, že náš obrodný proces roku 1968 byl modelovým příkladem, ilustrujícím Marxův postřeh o vzniku revoluční situace v každém společenském zřízení či formaci. Na jistém stupni vývoje se produktivní síly společnosti dostávají do rozporu s výrobními po-

poměry - pro něž ve společnosti našeho typu jsou rozhodující struktury řízení a moci. Ty se zůstávají za rozvojem produktivních tvůrčích sil staly překážkou tohoto rozvoje.

Ideologové a propagandisté "reálného socialismu" při přemýšlení této téze omezují její platnost pro dřívější společenské formulace a vylučují ji pro společnosti sovětského typu; pokud se v nich vyskytne něco podobného, je to podle nich působením přežitků či zbytků vykořisťovatelských tříd minulosti nebo ještě spíš machinací nepřátelských agentur imperialismu. Zdá se, že jejich jistotu při tomto tvrzení dnes dost oslabuje to, co se odehrává v SSSR, kde nejvyšší stranický představitel jednoznačně poukazuje na rozpory tohoto druhu, a přestavbu hospodářského mechanismu i celé společnosti, vyžadovanou pro řešení těchto rozporů, označuje přímo za revoluci.

Dostává-li se dnes sovětská společnost - se značným spožděním, jak přiznává Gorbačov i současná sovětská publicistika - k uznání a pochopení tohoto rozporu, bylo jen samozřejmé, že jej daleko dříve začala pocíťovat společnost československá, již po generace průmyslově rozvinutá, a demokratickou mentalitou a živými tradicemi své politické kultury, s vysokým stupněm vzdělaností a se společenskou angažovaností kulturně aktivních lidí i tvůrců umění. Vznikl vlastně už tehdy, kdy Gottwaldovo vedení v ovzduší studené války opustilo koncepci "specifické, vlastní cesty k socialismu", s níž získalo ještě širokou podporu pro řešení únorové krize roku 1948, a vytvořilo živý organismus společnosti do mocenských struktur stalinského typu, označených za jediné odpovídající ideji socialismu. Ochota poměrně značné části společnosti k této operaci byla výsledkem prožitků Mnichova, nacistické okupace, války a osvobození. Dost dlouhou dobu bránila tomu, aby si naše společnost v plném rozsahu uvědomila žsá tento rozpor. Teprve po odstranění glorioly Stalina kultu se otevřela cesta k tomu, aby v různých polohách a relacích začalo pronikat vědomí tohoto rozporu do všech složek společnosti a přes brzdicí snahy vedení i aparátů také do samotné komunistické strany.

Jeho pochopení značnou částí občanstva i vedoucích představitelů zároveň s jeho odrazem v diferenciaci uvnitř strany vedlo k onomu prosincovému zasedání jejího ÚV 1967, jehož závěrem bylo lednové rozhodnutí rozdělit funkce nejvyššího představitele strany a ústavní úřad prezidenta republiky. Hloubka a intenzita

rozporu i zralost celé společnosti k jeho pochopení a řešení se tu projevila výrazně. Jako reakce na toto uvolnění monopolu moci - na první pohled spíše symbolické - dal se do pohybu proces obrody či probuzení občanské společnosti stavící stále sřetel - něji vůči moci pořádek partnerského vztahu. Různé mocenské struktury a vrchnostenské zařízení strácely účinnost nebo se měnily právě v partnery společnosti a jejích složek. Měnil se i charakter komunistické strany, která se vzdávala funkce vrchnostenského zařízení nad státem i nad společností a svým Akčním programem vyhlášovala snahu ucházet se o ~~všobní~~ vedoucí dílu ve společnosti iniciativou myšlenky i akce vůči ostatním složkám společnosti, formujícím se jako výraz její plurality. Socialistický charakter tohoto demokratického procesu byl zcela nesporně a jednoznačně potvrzován tím, že v celém mnohotvárném společenském pohybu nebylo nikde apochybňováno a tím méně napadáno či ohrožováno společenské vlastnictví výrobních prostředků. Demokratizace znamenala tak výrazně prohloubení a upevnění socialismu a jeho očištění od cizích elementů i plné zakotvení v samé identitě československé společnosti.

Toto řešení základního rozporu dosavadního vývoje samozřejmě neprobíhale bez konfliktů, daných střetáváním nového se starým, nerovnoměrností v chápání a v uskutečňování tohoto nového. Konzervativní síly, dosavadní řídící vrstvy spolu s vlivem starého myšlení, návyků, stereotypů v různých složkách i v jednotlivcích měly tu brzdící účinky. Na druhé straně provázely také tento proces / jako každý obdobný vývoj / projevy netrpělivosti, slovního radikálismu - i když zdaleka nedosahujícího intenzity toho, co ve stejné době probíhale např. ve francouzské studentské revoltě. / Konfrontace i konflikty u nás probíhající nebyly s to ohrozit jak obrodný proces, tak - a ještě méně - jeho socialistický základ.

Nebezpečí vyrůstalo z rozporu mezi naší společností a politickým vedením i vládami spojenských zemí, především SSSR. Po likvidaci chruščovovských referem a při dosažení vojensko - mocenského postavení supervelmoci, soupeřící s Amerikou alespoň ve vojenské síle, soustředilo se Brežněvovo vedení na upévňování a zajišťování existujícího stavu. Sovětská ekonomika, i když se ozývaly hlasy o nutnosti její modernizace, vystačila ještě s extenzívními formami a způsoby svého fungování. V po-

vědomí sovětské společnosti nejsou, jak je vidět i dnes při výz-
vách k demokratizaci, zakořeněny tak silné prvky, jaké vedly
u nás 1968 k rychlému oživení občanské společnosti. Napětí me-
zi produktivními i tvůrčími silami a strukturami moci, třebaže
už existovalo - jak se dovídáme z Gorbačovových projevů - by-
lo potlačováno jednoznačně touto mocí. V její politice, hovoře-
no s dnešním generálním tajemníkem KSSS "převládaly konzervativ-
ní základy a setrvačnost, snaha zbavit se všeho, co se nevešlo
do navykých forem". Také "teoretické představy o socialismu
stávaly v mnohém na úrovni 30. a 40. tých let. Borby organiz-
ce společnosti, jak se vytvořily právě pod vlivem těchto před-
stav, "byly jaksi absolutizovány" /Gorbačov na lednovém plénu
ÚV KSSS, 1987/.

Z těchto pozic posuzovalo a hodnotilo moskevské vedení čes-
koslovenský obrodný proces. Na podobných pozicích stálo tehdejší
vedení ve Varšavě, v Sofii, v Berlíně a k nim se s výhradami
sřeješ na základě taktických úvah - připojila i Budapešť.

U našich obou severních sousedů byla kromě ideologické
ortodoxie motivem hlavně obava z kladného ohlasu "Pražského
jara" ve značné části jejich obyvatelstva.

Takto vyvstal před naším obrodným procesem vážný problém,
na který Dubček a jeho soudruhy upozornilo březnové drážďan-
ské setkání s vedoucími činiteli spojeneckých zemí / kromě Ru-
munska, které z pozice důsledného respektování suverenity odmít-
lo jednat o vnitřních záležitostech spojeneckého státu/. Jeho
tříš a složitost jsem poznal zblízka, když jsem se po dubnovém
zasedání ÚV KSČ ocitl na ministerstvu zahraničních věcí.

II.

Dyl jsem překvapen, když před tím zasedáním v obvyklém
shluku příchozích před vchodem do Španělského sálu Pražského
hradu ke mně přistoupil Oldřich Černík, designovaný předseda
nové vlády, s oznámením, že právě skončená schůze předsednictva
schválila návrh na moje jmenování ministrem zahraničí. Podivil
jsem se: vždyť ještě den předtím jsem projednával s Českým
Císařem perspektivní program práce ministerstva školství a ta-
jemník ÚV KSČ do mne mluvil jako s člověkem nadále odpovědným
za tento resort. Černík mi vysvětlil, že je to zcela nová si-
tuace: na ministerstvu zahraničí stranická organizace i vedou-

ci pracovníci nechtějí dál Davida a přímo žádají mne. Předsednictvo uznává oprávněnost jejich stanoviska.

Tento projev tendencí samosprávy přímo v ústředním orgánu správy mi připadal pozoruhodný a důvěra mých bývalých spolu - pracovníků z let 1955 - 1965 mi polichotila. /Ostatně o pár minut později v téměř ohluku mi Václav David, s nímž jsem už v oné době, přes občasné rozdíly v názorech, vycházel dobře, sdělil přátelsky, že odchází z ministerstva, a doporučil, abych to "vzal na mě" - dnes by si na to asi nerad vzpomínal./ Přes tohle všechno jsem měl pochybnosti.

Především se mi nechtělo odejít ze školství, k němuž jsem měl díky vztah svým původním povoláním. Právě tento úsek našeho společenského života procházel v posledních letech vývojem, v němž jakoby si početný kolektiv jeho pracovníků uvědomoval, že vzdělání, podobně jako věda, se na prahu vědecko-technické revoluce stává součástí produktivních sil, a to stále významnější. Tato myšlenka, vyjádřená v práci známého týmu Akademie věd "Civilizace na rozcestí" našla značný ohlas v naší veřejnosti a zvýšila prestiž i sebevědomí školy a učitele. Přispěla k tomu, že naše školství v celku, i v jeho jednotlivých složkách svláště /zejména vysoké školy/ vystupovalo aktivněji v onom "Marxově" resp. mezi produktivními silami a strukturami soci, vynášely se s postavení služebnosti a hájily nejen své postavení, ale vystupovaly přímo jako mluvčí perspektivního vývoje společnosti. Na ministerstvu jsme se snažili tomuto vývoji pomáhat. Konflikty s administrativními a stranickými aparáty probíhaly ve znamení upov-ňování pozice školy. Většinou /i byly nedramatické a řešily se pragmaticky. Z této řady vybočil na podzim 1967 konflikt kolem Strahova: demonstrace studentů jako protest proti zavedení v přívodu elektrického proudu do strahovských kolejí, jejich tvrdé potlačení zásahem SNB /jejich vrchní vedení bylo možná znervozně tím, že to probíhalo těsně po té, co na zasedání ÚV KSČ došlo k názorovému střetnutí mezi Novotným a Dubčekem/. Ohlas události byl značný: nejen studenti, ale i vedení vysokých škol /po vydání záměru o vysokých školách 1966 posílením obnovením některých prvků akademické autonomie/ velmi energicky odcoužili policejní zásah, zatímco konzervativní skupiny se ~~nechtěly~~ pozastavovaly nad troublestí studentů a žádaly potrestání iniciátorů demonstrací, za nimiž spatřovaly strašidlo imperialistických agentur . . .

Ve střetnutích s ministry vnitřní i generálním prokurátorem, ve vyšetřovací komisi, již jsem předsedl, i v jednání předsednictva strany, jsem předložil zprávu o událostech, stejně jako v diskusích s vedoucími příslušných oddělení ústředního aparátu KSČ, jakoby se odrážel a symbolizoval onen "marksovský" rozpor. Energická podpora rektorů škol i studentských organizací /jež, i pochopitelně vytýkaly nedostatky tvrdosti vůči "kontervám"/, i aktivní účast pracovníků ministerstva v tomto sporu udělaly ze "Strahova" jeden z aktů předcházejících lednu 1968. Ledem sám uvolnil také ve školství energie, které se akumulovaly v procesu obrody a právě v tom, co Dubček vyjádřil slovy "vrátit socialismu jeho lidskou tvář". V četných diskusích na nejrozsáhlejších místech, při projednávání návrhů a plánů konkrétních úprav a opatření jsem prožíval radostný optimistický ruch s pocitem a vědomím, že dělám platnou, důležitou práci, přispívající k tomu, aby se proces socialistické revoluce, na čas uzmrtvený ve stalinistických strukturách, pohnul vpřed ke svému demokratickému, opravdu osvobozujícímu stadiu.

Od toho všeho se mi tenkrát v dubnu těžko odcházele. Na druhé straně jsem právě po informacích /i když neúplných/ o drážďanském jednání měl pochyby o tom, zda je v té chvíli vhodná změna v čele ministerstva zahraničí, kde se mi zdálo, že na rozdíl od velkých změn vnitřních je na místě spíše zdůraznění kontinuity - i po personální stránce. Nedělal jsem si si iluze, že v takové situaci bude možno na ministerstvu zahraničí provádět velké změny.

S tímto vědomím, posíleným rozhovory s Černíkem a Dubčekem, jsem 8. nastoupil v Černínském paláci. Ovzduší tam byl dobré, sdělovající pochopení obrodného procesu. S vedoucími pracovníky i se stranickou organizací, prakticky reprezentující plně kolektiv zaměstnanců, jsme se rychle dohodli na tom, že naším úkolem je "krýt záda obrodnému procesu". /Tak to vyjádřil jeden z náměstků, který později přežil "normalizaci", a dnes by se asi těžko hlásil k autorství hesla, které jsem považoval za výstižné, alespoň pro nejbližší dobu./ I když jsme v Akčním programu i prohlášení vlády zdůraznili potřebu větší iniciativnosti naší zahraniční politiky, zejména v Evropě, a v programu práce ministerstva to rozpracovali do podrobnějších návrhů, byli jsme si

vědomí priority tohoto úkolu, o němž nás přesvědčovaly denně informace ze spojeneckých zemí i ze styku našich diplomatů s kolegy odtamtud, stejně jako četba tisku a jednání se zástupci spojenců v Praze, především se sovětským velvyslancem Červoněnkem.

V tomto pojetí mne utvrdil i jeden z nejzajímavějších rozhovorů, který jsem měl krátce po nástupu do funkce. V Mariánských lázních se konalo koncem dubna pugwashské symposium k problematice mírové spolupráce. Byl jsem pověřen pozdravit jeho účastníky jménem vlády. V návaznosti na to jsem hovořil s několika zahraničními účastníky, kteří se zajímali o zahraničně politická, ale i jiné aspekty našeho obrodného procesu. Mezi nimi byl i Henry Kissinger, jehož jsem znal jen jako čtenář některých jeho knih. Tenkrát byl ještě profesorem v Harvardu. Vyrozuměl jsem, že o nás ví dost z četby různých statí, a proto se mohl rozhovor soustředit na otázky zahraniční politiky v souvislostech současných mezinárodních problémů. Řekl mi, že náš "experiment" demokratické reformy má v USA značný ohlas: mnozí lidé, zejména z akademického prostředí, jej alečují se sympatiemi. Vládní kruhy, s nimiž mám styk, mají určité pochybnosti, zda najde dost pochopení u našich sovětských přátel. Řád se mu, že to je základní problém. Kdyby totiž toto pochopení nenalezl a Moskva se rozhodla k nějakému zákroku proti němu, bude Amerika takový postup kritizovat, ale nic proti němu nebude schopna ani ochotna dělat.

V méně přímé formě jsem to v různých podmínkách slyšel i později od různých dalších amerických činitelů; od velvyslance, různých senátorů i novinářů, kteří se přijeli podívat do Prahy - jak mi připadalo - na náš obrodný proces jako na nějakou kuriozitu. U některých jsem cítil opravdové sympatie lidí bytostně demokratických. U jiných to bylo doprovázeno zásadní nedůvěrou k socialismu, představou, že "komunistický režim" není schopen demokratické reformy, a někde dokonce jsem cítil nelibost nad tím, že se takovou reformou pokoušíme pocuchat jejich stereotypní představu o tomto režimu jako /řečeno pozdějším Reaganovým výrokem/ "řísí zla". Že vládní činitelé USA přinejmenším neměli důvěru v náš obrodný proces, dovedla mi reakce na můj námět sdělený hned při prvním setkání s velvyslancem, opakovaný pak různým oficiálními hostům z USA: nebylo by na čase

vyřešit otázku čs. měnového zlata, sebraného u nás Hitlerem, zadržného Američany při porážce Německa a přes souhlas druhých členů tzv. tripartitní komise s jeho vrácením dosud nevydaného - přesto, že 1961 jsem jako náměstek spolu s americkým velvyslancem po dlouhých taženích dohodl a společně s ním parafoval hotový text smlouvy, vyžadující vrácení našeho zlata náhradami ze znárodněný americký majetek u nás? V roce 1962 přiznal Dean Rusk Davidovi /byl jsem při tom a překládal jejich rozhovor v Ženově při zahájení odzbrojovacího "Výboru 18" /, že schválení smlouvy pozastavily USA pro naši podporu Kuby. Dnes snad nebrání již nic splnění požadavku, odpovídajícímu normální slušnosti a po formální stránce také dohodnutému, . . . Odpověď z Washingtonu nedorazila. Jak známo, vrátili USA měnové zlato až "znormalizovanému" Československu po mnoha letech od "Pražského jara".

Předním úkolem tedy zůstávalo upevnit svazky se spojenci, především se SSSR. Domnívali jsme se, že naše důsledná věrnost spojeneckým svazkům je vůči našim spojencům nejúčinnějším argumentem pro pochopení toho, co u nás probíhá.

Vhodnou příležitostí k rozvinutí této argumentace byly protokolární návštěvy u mých kolegů, které jsem ohlásil hned po svém nástupu.

Gromyko mi sdělil, že mě přijme počátkem května. - Odlet k němu jsem spojil na letišti s vítáním naší delegace, vedené Dubčekem, vracející se z Moskvy. Měl jsem čas hovořit alespoň se Sarkovským - starým známým ještě z první republiky. Byl romárem a sklíčen nepochopením, s jakým se setkali u sovětského vedení: zahrnuli naše představitelé výčitkami všeho druhu - co všechno u nás píší novináři, jaká hesla se vyskytla na májových oslavách /nad jejich neformálností se v Moskvě pozastavovali/, jaké řeči se vedou, jaká nová sdružení a spolky připouštíme k činnosti - vše jako důkazy toho, že prý je u nás uváděn v pochybnost sám socialismus a že strana nemá věci pevně v rukou. Dubčekovo vysvětlování jako by beslyšelá, jen vyčítali, kárali hosty jako nezvedené školáky, napomínali a čekali na nějaké projevy pokání.

To neznělo příliš povzbudivě. Utěšoval jsem se tím, že na rozdíl od dogmatických aparátníků, kteří asi připravovali Brežněvovi podklady pro jednání s Dubčekem, budu mít v Gromykově partnera vzdělaného, zkušeného diplomata, znalého světa, s pocho-

pením pro projevy demokratického ducha /tak jsem ho poznal při mnohých setkáních na Západě/ a hlavně se smyslem pro proporce. Zkušený vedoucí sovětského odboru ministerstva Miloš Páris i vzdělaný právník se zkušenostmi se styká s četnými sovětskými diplomaty Větrislav Pěchota, kteří nás doprovázeli, spoléhali na to, že v Gromykově štábu při přípravě setkání fungují inteligentní lidé, které osobně znali. S tím vším ne myslí jsem s nimi zopakoval argumentaci, již sovětské straně předneseme.

Gromyko nás přátelsky uvítal a hned po přiletu pozval k jednání na MVD /ministerstvo zahraničí/. Tato věcnost se mi líbila. Trochu zarazilo, že bez dlouhých úvodů vyzval - trochu jako při nějaké skoušce - k přednesení toho, co máme na sděci. Vložil jsem stručně teze našeho Akčního programu a dovozoval, že náš obrobný proces snažící se nás dostat dál k cílům socialismu, má z našeho státu udělat také aktivnějšího, platiššího spojence v další o mírové soužití i posílení vlivu socialistického společenství ve světě. Podal jsem pak přehled naší zahraničně politické aktivity, v níž se snažíme - v souladu se spojeneckými svazky - uplatňovat to, co napomáhá větší účinnosti naší zahraniční politiky.

Pozorně poslouchal, stejně jako jeho poradci. Po skončení mého výkladu se omezili na několik dotazů, a pak vzhledem k poslední hodině odložili pokračování na druhý den. Zdálo se nám, že naše stanovisko přijal Gromyko bez námitek, byli jsme ochotni považovat tento úvod za pozitivní.

Byl to oxyl. Druhého dne dopoledne přišel hostitel a vážnou zechmuřenou tvář, usedl proti nám a s poznámkou na listu před sebou po formálním úvodu přednesl něco, co znělo jako seznam hříchů naší politiky. Připomínalo to v mnohém to, co nám na letišti vyprávěl Sarkovský. Na náš věřejší výklad prakticky nereagoval. Zahraniční politiky samé se týkalo málo - leda některé citace tisku, odůvodňující podezření, že snad chceme - podobně jako Rumuni - navázat styky se západním Německem v rozporu se společnou linií států Varšavské smlouvy, podmiňující takový krok usnadním NDR ze západní strany. Zakočil prohlášením, že u nás "kontrarevoluce podnikájet hlavu" a to je věc, která nesmí nikoho ze spojenců nechat klidným Zároveň dal najevo, že nečeká nějakou naši odpověď /a sřejmě ho nic takového nezajímalo, neboť měl právě se úkol přednést něco, co odpovídalo tomu, co Brežněv řekl Dubčekovi a jeho druhům/. Prohlásil, že nyní je na programu naše návštěva u Kosygina v Kre-

mlu.

Bylo to něco jako rána palicí. Ani jsem nevěnoval pozornost cestě do Kremu, příjezdu a pracovní předsedě sovětské vlády, v níž jsem se ocitl společně s Gromykem. Kosygin byl klidnější, oznámil se na několik poznámek k našim hospodářským stykům, přá nichž si neodpustil výtky našemu tisku, že nepojednává o nich vždy s dostatečnou seriózností. Na mou obrodu tiskové svobody zdůraznil význam odpovědnosti. Spíš domlouval varoval před podceňováním negativních jevů, které jsem charakterizoval jako průvodní při každém společenském pohybu, a vyběhl k soustavnému styku s přítomným milicí Gromykem. Brzy poté jsem se s Kosyginem setkal ještě jednou, tentokrát v Praze, kde se zdržel na cestě k léčení do Karlových Varů. Obávám se, že to léčení vyšlo dostkrát, a že hlavním cílem bylo poznat zblízka, co se děje v Praze. Vzhledem k přítomnosti vyšších stranických funkcionářů jsem vlastně dělal při tomto setkání tlumočnické Kosyginových kritických připomínek opět vůči našemu tisku a činnosti rozličných skupin, vyskytujících se úboze klasických převodových pák a koleček v systému striktně řízeného stromu, i vysvětlujících odpovědi Sarkovského. Vůči nim, jak se mi zdálo projevoval host dobrou snahu o pochopení, i když také domlouval, abychom nepodceňovali jevy, nám připadající jako průvodní a takřka přirozené, kdežto sovětského člověka udivující. Také ostatní, kteří s ním tenkrát přišli do styku, měli dojem, že se sovětskými předáky Kosyginova typu bude možno se nakonec dohodnout, /Také mě napřekvapilo, když jsem po 21. srpnu četl ve zprávách Tanjugu, že při rozhodování o intervenci byl Kosygin - spolu se Suslovem a Šeljapinem - proti, i když jsem nikde nezjistil autentičnost této zprávy/.

Trochu lepší náladu nám vrátila účast na recepci k 9. květnu na našem velvyslanectví. Přišli jsme na ni trochu později, když už straničtí a vládní prominenti byli přeš, a dostali se tak mezi řadové hosty, mezi nimiž měli mí průvodci hodně známých. Ti projevovali živý zájem o dění u nás, a mnozí, zejména mladší lidé, intelektuálové, umělci i technici, vyjadřovali své sympatie a přání úspěchů, od nichž si slibovali i příznivý vliv na vývoj u nich. Až dojemné bylo setkání se starým diplomatem Majakovým, jenž ze války v Londýně měl časté styky s naší exilovou

vládou a přímo s E. Benešem. Také to připomněl a kruhu hostů, který se kolem nás utvořil, a důrazem vysvětloval, že to, co se dnes u nás děje, je výrazem demokratických tradic a mentality, zakořeněných v naší historii. Zakočil výkřikem: "Brovo, Čechi - Guseity!"

Oběd, který pro nás Gromyko pořádal druhého dne před odjezdem, byl bez dlouhých projevů a přípitků. Ty zůstaly v rámci protokolární zdvořilosti. Zato jsem po poradě naší nevelké delegace požádal, abychom se po obědě ještě nakrátko setkali s hostitelem a jeho doprovodem. Tam jsem stručně a zdvořile, ale rozhodně zaujal stanovisko k jeho výtkám. Hájil jsem socialistický základ i charakter našeho obrodného procesu a konkrétně jsem ukazoval, jak naše zahraniční politika důsledně dodržuje zásady i závazky vůči SSSR a ostatním spojencům. Pozval jsem ho k brzké návštěvě do Československa, aby z vlastního pohledu poznal, co se u nás děje. Odpověděl krátce uznáním naší dobré vůle, a připojil však tentokrát mírnější upozornění na potřebu čelit účinně různým negativním jevům, jež mohou poškozovat naše dobré vztahy i úspěchy naší zahraniční politiky, směřující ke společným cílům s SSSR. Při cestě na letiště /jeli jsme spolu v jeho autě/ ani při loučení za přítomnosti Vladimíra Kouckého, našeho čestně jmenovaného velvyslance /do nedávna tajemníka ÚV KSČ/ se k našim jednáním nechtěl vracet. Měl jsem dojem, že hlavní věcí pro něj bylo, že svým kázáním chtěl splnit úkol, uložený politbyrem, a že ho celkem málo zajímalo, co na to odpovídáme.

Vraceli jsme se se smíšenými pocity. Trpkost do nich přilila zpráva, která nás uvítala při přistání v Praze. Právě tehdy, když jsme odletěli, přistáli v Moskvě účastníci drážďanské schůzky z března, tentokrát bez československých představitelů. Možná, že Gromyko od rozloučení s námi pospíchal účastnit se jejich uvítání. Samozřejmě se nás novináři ptali, co o tom víme a jak hodnotíme, že tentokrát je to bez našich. A když jsem řekl, že asi sovětští soudruzi nechtěli sbytečně tahat naše představitelé k rozhovorům o problémech, které si vyřídili bilaterálně, považovali to tazatelé za málo zdefilý vtíp . . .

Marka Nikeziče v Praze, kterou dobře znal, když tu byl koncem padesátých let velvyslancem. Náš vztah z oné doby byl dobrý přes to, že právě tehdy u nás probíhala druhá vlna protitisoveckých nálad jako reakce na pokrokový program přijatý 1957 jugoslávskými komunisty. Shodli jsme se rychle prakticky ve všem. Vyjedřoval své hluboké pochopení pro potřebu demokratizace jako přirozené další etapy vývoje socialistické společnosti, a dával najevo, že i u nich je po této stránce dost co dělat. Mezi otázkami, které jsme projednávali, byla také perspektiva brzké návštěvy Tita u nás jako potvrzení toho, že náš obrodný proces také ve vztahu k Jugoslávii napravuje chyby minulosti a obnovuje dobré tradiční vztahy našich národů.

To jen zvýšilo kontrast s postojem sovětského vedení i ostatních spojenců. Cítili jsme to po jejich moskevské schůzce v jejich tisku stejně jako v jednání s jejich diplomaty v Praze. V souledu s Černíkem i Dubčekem jsem považoval za správné v četných setkáních s našimi novináři nadramatizovat naše názorové rozdíly se spojenci a pokud možno varovat se polemik s jejich ideologickými námitkami vůči naší politice. Asi se to mnoha z účastníků těchto tiskových besed zdálo málo odvážné, oportunistické. Vystihla to ostatně vtipná Haškova karikatura mého pokusu tančit kozáčka se slovy "Melodie budou specificky naše". Zdálo se mi, že náš obrodný proces je příliš vzácnou hodnotou, než aby byl vystavován sbytečným polemikám. V tomto směru jsem se snažil hovořit i s přáteli či známymi, blízkými činnosti KANi, K-231 i obnovování sociální demokracie. Na druhé straně jsem vůči přecitlivělým reakcím spojenců hájil rozhodně tiskovou svobodu, jak ocenil i tiskový tisk, jako "Die Welt", nijak zvlášť nakloněný socialistické reformě u nás /máme tu při ruce jeho číslo z 18.5.1968 s článkem "Hájek verteidigt die Presse-freiheit"/.

Květnovým zasedáním ÚV se snažilo Dubčekovo vedení odpovědět rozumně a v náležitých proporcích na obavy spojenců i domácích "konzerv" s některých tendencí, přesahujících rámec Akčního programu, kterým chtělo čelit ideově, politicky, nikoli administrativním potlačováním odlišných názorů.

Zároveň přesunutím termínu sjezdu, zamýšleného původně na další rok, vyjádřilo nutnost upevnit pozice progresivních sil ve straně samé a skonsolidovat ji na demokratických základech.

Pro tento postup jsme našli tenkrát pochopení v Budapešti. Poznal jsem to při osobní návštěvě svého kolegy Jánosa Pétera

i krátce poté jako člen delegace, jež v čele s Dubčekem a Černíkem jela do Budapešti k rozhovoru a podpisu nové smlouvy o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci. Ovzduší jak při oficiálním jednání, tak při setkáních s obyvatelstvem bylo přátelské. Bylo znát, že tam mají sympatie i zájem na tom, aby se naše reformy povedly - vždyť sami v té době přikročili k ekonomické reformě. Jen jaksi mezi řádky jsem u svého kolegy cítil diskrétní varování, abychom se nedostali příliš daleko a nezavdali náminku k nároku podobnému tomu, jaký měli 1936. Ujistil jsem ho - rovněž spíš náznakem, že i my jsme se poučili z r. 1936. I když mi nikdo tenkrát nevyčítal současně u nás publikovaný článek o Imre Nagyovi, nepovažoval jsem jej přes své sympatie k této tragické postavě za nejvhodnější odpověď na opatrně přátelský postoj Kádárova vedení vůči nám.

Podobnou smlouvu s Bulharskem jsme podepisovali již v dubnu v Praze, /dřívější smlouvy z let 1947 - 48, tehdy uzavřené na 20 let, strácely platnost a byly postupně obnovovány./ Tehdy jsem společně s Františkem Brieglem jako členem předsednictva doprovázel Todoru Živkova do Bratislavy a poznal jeho značně rezervovaný postoj k našemu dění, jak jej projevil ostatně - snad v mírnějších formách - i při jednání s Dubčekem. Ke konci června jsem vykonal v Sofii návštěvu u kolegy Ivana Baševa. Po jednání o zahraničně politických otázkách a vzájemné spolupráci, v podstatě bezproblémová, mne Živkov přijal. Tentokrát se po dvoudenních boдрých svedčilestech pustil do "Dvou tisíc slov". Měl jsem na toto téma už určitou zkušenost: krátce předtím jsme na nočním zasedání vlády společně s Vladimírem Kadlecem a Mirkem Čaluškou s určitým úspěchem klidnili rozčilenou reakci některých konservativnějších ministrů a pomohli pak sestavit vyvážené prohlášení uklidňující i vzušení "konserv" v parlamentu. S těmi argumenty jsem u Živkova nepochodil. Rozhodně odsoudil dokument a vyjádřil odmítavé podivení nad schovívevostí našeho vedení a zejména vlády vůči takové drzosti.

Kuclm říci, že jsem přes sympatie k autorovi i mnoha signatářům a přes onu obranu ve vládě i vůči kritice spojenou /kromě nejvyšších míst v Sofii jsem ji slyšel na úrovni velvyslanec/ nepovažoval vydání této výsly se nejvhodnější: progresivní lidé neměli zapotřebí vybídky k občanské aktivitě na obranu našeho obrodného procesu. I někteří z nich - například Sarkov-

ský - se od ní dost rozhodně distancovali. Na druhé straně odpor proti ní oživoval a sjednocoval "konzervy" doma a nahrával kritice spojenců. Řekl jsem to ostatně i několika signatářům, když jsem hned po návratu ze Sofie byl na přátelské schůzce, kterou jako pokračování oné debaty ve vládě uspořádal Černík v Hradském paláci se spisovateli a jinými umělci a kde jsme měli potěšení sedět u stolu s Václavem Havlem a Josefem Škvoreckým a cvičit se v toleranční demokratické výměně velmi "rozdílných" názorů.

Ještě před rozruchem kolem "2000 slov" jsem měl dost obtížné rozhovory v Berlíně. Jednání s kolegou Otto Winzerem bylo celkem dobré - NDR v té době neměla příliš rozsáhlé zahraniční styky mimo společenství Varšavské smlouvy a RVHP, a naše pomoc po této stránce našla v Berlíně kladné ocenění. Také jsme v tom směru dojednali některé další kroky, o nichž jsem si myslel, že jsou dost účinným argumentem pro pozitivní účinky "Pražského jara" v zahraniční politice. To ostatně musel uznat i Walter Ulbricht, k němuž mne poté Winzer dovedl. Kolem velkého kulatého stolu tam sedělo několik lidí - kromě Stöpha a Axena jsem nikoho neznal. Po tomto usnutí prospěšnosti našich vzájemných styků se do mne pustili různými otázkami na některé aspekty našeho vývoje a na jevy, které považovali za negativní /článek v tisku, vystoupení jednotlivců, aktivita nekonformních spisovatelů a jiných umělců, KAN, K-231, atd./, na mě dost stručné a asi ne vždy dost pohotové a přílehavé odpovědi navazovali ps polemičnými výklady a něčím, co připomínalo školení ve správném marxistickém chápání a řešení otázek. Bylo toho opravdu dost. Došli jsme se až k výtce meloburžoasních vlivů na naše dělnické hnutí jako prý základního rysu našeho "demokratismu" /vysloveno tak, aby bylo znát ty uvozovky/. Odpověděl jsem, že tento podle nich meloburžoasní demokratismus dokázal u nás čelit fašismu, který na rozdíl od jiných zemí kolem nás nakonec musel být vnucen cizí okupací. Myslím, že jsem si tím moc sympatií nezískal. - Ještě víc jsem je asi naježil, když jsem v odpovědi na výtky o našem posilování k Bonnu odpověděl, že dodržujeme společnou linii, ale že v politice Kissingerovy-Brandtovy vlády, zejména v postupu Brandta, šel jako ministra zahraničí, vidíme pozitivní prvky, které je třeba studovat a využívat případně i k posílení mezinárodní pozice NDR. Vtipem náhody bylo, že po této

víc než dvouhodinové disputaci nás při východu z "Haus der Ministerien" chytili novináři, mezi nimi naši, a ptali se, co říkáme právě probíhající návštěvě Williho Brandta u sovětského velvyslance v NDR. Z rozpačité reakce Wignera, který nás doprovázel, jsem vyrozuměl, že tato zpráva je překvapením i pro něho a možná pro vedení SED, které asi nevidí rádo, že sovětská diplomacie bere Brandta vážněji než je milé Ulbrichtovi.

V NDR jsem velké depšky nestlidl - připadal jsem si jako při odchodu ze státnice, kterou jsem absolvoval jen tak tak "s odřenými ušima".

Začátkem července jsem se znovu dostal do Moskvy, tentokrát k podpisu smlouvy o nerezšifování jaderných zbraní. V ovzduší posuzovaném tímto krokem k uvolňování v mezinárodních vztazích připadaly mi postoje sovětských činitelů k našemu vývoji méně tvrdé a naznačovaly alespoň záblesk tolerance.

Při zpáteční cestě jsme navštívili Bukurešť. Corneliu Manea, můj tehdejší kolega, který byl zároveň od lónského podzimu předsedou 22. zasedání Všeobecného shromáždění OSN /jako první představitel společenství Varšavské smlouvy - to byl další náznak uvolňování/, byl velmi přátelský v rozhovorech, které kromě bilaterálních vztahů měly právě vzhledem k této jeho dočasné funkci i širší dimenze. Přijal nás i sám Ceaușescu. Očekával jsem vzhledem k tomu, co bylo známo o jeho postavení, dost formální hierarchicky strohý ceremoniel. Místo toho mělo toto setkání velmi volný ráz rozhovoru, v němž hostitel projevoval velmi otevřené sympatie k našemu vývoji, a to nejen k jeho akcentu na naši národní specifika, ale i k demokratickému charakteru, o němž sám začal mluvit jako o podstatném a odpovídajícím našim tradicím i stupni vývoje. Otevřené kritice ostatních spojenců se vyhnul a omezil se na vyjádření naděje, že také oni nás správně pochopí. Těšil se na brzkou návštěvu u nás k podpisu nové spojenecké smlouvy, už připravované.

Zbývalo Poleko. S Adamem Rapackým jsem se znal ze svých kolegů nejdéle, již od konce 40. let. I když zprávy o stanovisku Gomulkeho vedení k nám nebyly zvlášť povzbuzující, sliboval jsem si od setkání s Rapackým hodně poznatků i možná dobrých rad ze zkušeností Polska po r. 1956. Polská strana stále oddalovala termín setkání, s odvoláním na zdravotní stav ministra. Nakonec bylo dat-um návštěvy stanoveno na 15. červenec. V poslední chvíli přišel polský velvyslanec s poněkud rozpačitou prosbou, abych

svou cestu do Varšavy odložil. Tentokrát jen poznamenal, že jistě uznáme nutnost odkladu.

V zápatí jsem dostal zprávu, že se ve Varšavě schází "Pětka" vůdců komunistických stran. Dodatečně jsem se dověděl, o předchozí korespondenci i jednáních na nejvyšší úrovni stranického vedení, která nakonec vedla k rozhodnutí předsednictva KSČ nedčastnit se schůzky, k níž bylo zváno jako k jakémusi tribunálu.

V období od dubna do července jsme se tedy soustředili na snahu přispět k zabezpečení pozitivního stanoviska nebo alespoň tolerance spojenců a jejich respektování naší svrchovanosti. Iniciativní kroky vůči jiným státům, zejména v Evropě, pak byly vyjádřeny v programových dokumentech, jsme odsunuli na pozdější dobu. Vyjímkou byl krok k zlepšení našich vztahů s Rakouskem, které byly na nízké úrovni, přes sousedství a množství zájmů i konkrétních svazků z toho vyplývajících. Příznivě tu bylo, že diplomatické zastoupení zůstávalo formálně na úrovni vyslanectví, zatímco prakticky všude jinde jsme měli velvyslance. V jednání s rakouským vyslancem /byl jím vynikající diplomat dr. Kirschschläger, později prezident/ vyplynul návrh na setkání s mým tehdejším kolegou Kurtem Waldheimem/ později gen. tajemníkem OSN a nyní rakouským prezidentem/. Setkali jsme se v Bratislavě společně s příslušnými poradcí - zatím jen k jakémusi "znepování" dosavadního stavu a vymezení oblastí, v nichž bude třeba i možno podniknout konkrétní kroky ke zlepšení.

Vůči druhému západnímu sousedu, Spolkové republice Německo /či jak jsme tenkrát zdůrazňovali "německé spolkové republiky"/ jsme postupovali opatrněji z důvodů již uvedených. Akční program KSČ i prohlášení Černíkovy vlády opustily aprioristické podezřívání či obviňování bonnské vlády z revanšismu; realizovaly mezi silami reakce a revanše na jedné straně a demokratickými či alespoň realistickými složkami tamní společnosti i politického života na straně druhé. Tyto kladné prvky jsem ne rozdíl od našich partnerů v NDR neomezovali jen na německou komunistickou stranu a její spojence. V naší veřejnosti se ovšem ozývalo stále důraznější volání po úpravě normálních styků s tímto sousedem, ošetřit našim nejvýznamnějším hospodářským partnerem na Západě. Společná linie zeší Varšavské smlouvy - a s výjimkou Rumunska - nás ukládala vázat normalizací styků s NDR na uznání existence dvou rovnoprávných německých států

/to se považovalo za jakési osazení pro nás/, uznáním mnichovské dohody "ex tunc". Zatímco zejména NDR a Polsko považovaly tyto podmínky především za brzdu jakéhokoli jednání, byli jsme - už ze Novotného - připraveni jednat se západoněmeckými činiteli o tom, jak najít cestu k jejich splnění. Jen v tomto rámci jsem také v červenci 1968 hovořil s tehdejším vůdcem západoněmecké parlamentní opozice, předsedou Svobodné německé strany Walterem Scheelem za jeho soukromé návštěvy v Praze. Znal jsem pozdějšího prezidenta NSD z konference UNESCO 1966 a vzhledem k jeho obavám z oficiálního přijetí na ministerstvu, jež tentokrát projevil Černík i Dubčekův sekretariát, jsme se setkali při obědě, jež uspořádal ředitel Ústavu pro mezinárodní politiku a ekonomii Ant. Šnejdárek. Připomínám tyto podrobnosti jako doklad pro opatrnost, s níž jsme v této relaci postupovali. I tak nás za to napadl tisk NDR, jenž si později k tomu pro zpestření připsal i mé tajné setkání - prý ve Vídni - s Brandtem /s jakýmsi vtípem náhody je datoval právě na den, kdy jsem v Praze klidil chargé d'affaires NDR, jenž mi předkládal rozhořčený protest své vlády proti jakési na dost uctivé karikatuře Waltera Ulbrichte v našem tisku/.

IV.

Varšavským dopisem skončilo období, v němž jsme se mohli pokoušet prostředky diplomatického aparátu získat pochopení či aspoň toleranci SSSR a dalších spojenců pro náš vnitřní vývoj a zajistit jej před jejich vněšováním. Nyní leželo těžiště u vedoucích orgánů komunistických stran. Úloha zahraniční služby, jež dále plnila své úkoly vůči jiným státům, omezila se ve vztazích k "Pětce" na poradní hlas. To se projevilo i při stylizaci zahraničně politické části odpovědi na varšavský dopis. Na zasedání ÚV KSČ, jež tuto odpověď jednomyslně schválilo, jsem se bez spěchu snažil o to, abychom při rozhodnutí nadále jednat bilaterálně s vedením KSSS, popř. dalších členů "Pětky", zároveň aspoň naznačili ochotu k účasti na mezinárodní konferenci komunistických stran, navrhované francouzskými komunisty, k řešení našeho sporu. Byl jsem také při rozhovoru Dubčka s Waldeckem-Rochetem a Jeanem Kanapou, a ještě v dalším, zcela neformálním setkání s oběma francouzskými soudruhy jsme společně s Čestmírem Císaršem podrobně vysvětlovali různé aspekty a jevy našeho vývoje, o nichž v předchozích jednáních s Brežněvem v Mosk-

vě měli nepřesný a někdy přímo deformovaný obraz a představu.

V té době jsme na ministerstvu dostali také úkol připravit odpověď na rozeslanou nřtu z Moskvy proti vystoupení generála Václava Prchlika na tiskové konferenci, zrovna v době, kdy ve Varšavěasedala "Pětka". Prý v odpovědích na dotazy, týkající se hlavně bezdůvodného prodlužování pobytu sovětských jednotek u nás po skončení společných "žtábních" cvičení porušil tehdejší vedoucí 8. oddělení aparátu ÚV KSČ povinnost mlčení o důležitých skutečnostech našeho spojeneckého svazku. Společně s odborníkem, jež nám Prchlík poslal, prostudoval tehdy dr. Pěchota všechnu potřebný materiál a předložil text, prokávající, že to, co Prchlík řekl tisku, bylo již předtím zveřejněno v SSSR.

Slávek /jak se mu všeobecně říkalo/ Pěchota byl také jako poradce vyžádáný od nás prezidentem L. Svobodou, účasten jednání v Čierné nad Tisou. Z jeho telefonických stručných informací jsem tak dostával určitý obraz o tomto již jednání - svým způsobem ojedinělým ve vztazích mezi vládoucími komunistickými stranami. Také na předsednictvo vlády docházely správy svědčící o obtížnostech a přímo kritických okamžicích. To vedlo k neformální poradě několika ministrů o možnostech, jak reagovat na situaci, v níž by jednání stroskotalo a vojenské jednotky SSSR, cvičící už vlastně od května pod různými zámankami nebo i bez nich na sever od nás v celé délce hranic, tyto hranice překročily. Ověřili jsme si tenkrát na autentickém originálním textu Varšavské smlouvy, uložené v Trezoru, že ani v něm, ani v řádné a doložek či v oficiálních interpretacích nelze najít oporu pro takový zásah, afe - telně protiprávní podle textu samého. Zároveň však nás ministr obrany Martin Džúr seznámil i s možnostmi obrany proti takovému napačení. Byly minimální. Rozložení našich vojenských sil i nástupní plány počítaly s obranou proti útoku ze Západu. Přepřacovat tyto plány pro eventualitu hrozící ze situace, jaká hypoteticky může vzniknout v Čierné, by vyžadovalo určitý čas. I improvizované přípravy pro takový případ by neunikly pozornosti sovětské zpravodajské služby a mohly by poskytnout jen důvod k zásahu a urychlit jej. Uvědomil jsem si, že při současném složení by samo rozhodnutí k takovým krokům znobilizovalo nejen sovětské příslušníky zpravodajské, o jejichž rozložení asi sotva máme ponětí, ale vedlo by k rozdílnému oceňování opravdovosti i bezprostřednosti nebezpečí vpádu, a to jak ve vedení KSČ, tak pravděpodobně i ve veli-

telském sboru armády. Dodatečné rozmluvy a informace, které jsem se dověděl od té doby, mi potvrzují názor, že jakýkoli akt svědčící o odhodlání bránit se možnému zásahu SSSR, by takový zásah neodvrátil, spíše by jej urychlil. Účastníci této schůzky /~~nikdo~~ /někteří z nich zaujímají i dnes místa, která by jim - alespoň ve chvíli, kdy to píši - nedovolila přisnout svou účast či se na ni "opamatovat"/ souhlasili nakonec s mým názorem, že jediné, co by pak zbývalo, by byl apel na OSN, k mezinárodní veřejnosti, k mezinárodnímu komunistickému a socialistickému hnutí a všem mírovým silám . . . Ovanul mne /a snad i některé jiné z mých tehdejších kolegů a soudruhů/ dusivý pocit bezmocnosti, připomínající září 1938.

Naštěstí brzy poté došly lepší zprávy a senedlouho jsme vítali naše představitele v Praze zpět. Náš Slávek Pěchota byl značně deprimován ovzduším jednání v Čierné, tak málo odpovídajícího zásadám styku dvou suverenních partnerů podle zásad mezinárodního práva a tím méně tomu, co pro vztahy mezi bratřskými socialistickými státy a jejich vládnoucími stranami vyhlášovali právě sovětské politické činitelé i teoretici mezinárodního práva a politiky. První účastníci jednání, a to i dr. František Kriegel /který rozhodně neměl důvod k iluzím o dobré vůli druhé strany při kritickém hodnocení stylu jednání sovětských předáků/ hodnotili výsledek s mírným, střízlivým až velice zdrženlivým optimismem. To k němu strhlo i mne: nevyužili-li druhá strana určitého bodu v jednání k tomu, čeho jsme se tenkrát obávali, a přispěla-li do určité míry k překonání oné krize v jednání, bylo by pro ni jakákoli jiná situace daleko méně vhodná k náslinnému jednání. Neopak, lze předpokládat, že si sovětské vedení nějak zvykne na naši odlišnost vnitřního vývoje a při určitém zesílení disciplíny a zdrženlivosti v našich projevech /ukazoval jsem svým přátelům na příkladě Finska, zabezpečujícího při zásadní rozdílnosti společenského zřízení opravdu mírové soužití s mnohonásobně mocnějším sousedem- dospějeme ke vzájemné toleranci našich odlišností. Nakonec mají snad i v Moskvě zájem na dalším uvolňování mezinárodního napětí a vysílá to vážně a opakovanými výzvami k evropské konferenci o bezpečnosti a spolupráci, pro kterou by právě úspěch naší demokratické reformy mohl být silným argumentem . . .

S takovými představami jsem doprovázel naše stranické vedení jako jeden z poradců do Bratislavy začátkem srpna. To naše "radění" se moc nestálo. Ukázalo se, že předáci pěti stran se celou dobu dohadovali o textu závěrečného dokumentu, jehož návrh předložili Sověti. Jednání probíhalo v úzkém kruhu nejvyšších představitelů. I sama redakční komise měla nejvyšší možnou úroveň: zasedal v ní za nás předseda vlády a jen já jako překladatel s ním fungoval Zdeněk Mlynář. My "poradci" jsme seděli v přilehlé místnosti u konferenčního stolu. Čas od času se tam objevil Zdeněk s několika větami, které byly právě předátem debaty, a žádal o připomínky. Celý návrh byl stylizován v dikci stereotypů stalinického období. Z nich jej dostat nebylo v silách našich zástupců, a proto i naše připomínky se musely směřovat spíše na upozornění, co v navrhované posádce je pro nás naprosto nepřijatelné, neboť by obeshovalo nebezpečnou hrozbu našemu demokratickému vývoji. Jinak měly formuleční úpravy málo šancí na prosazení. I tak naše připomínky většinou nepochodily, i když se nám nakohec zdálo, že v přijatém textu není nic, co by nám přímo mohlo škodit. Toporná dikce tahala doslova za uši. Také nás při návratu do Prahy na letišti uvítal jeden z mých náměstků poznámkou, že ti, kdo dokument psali, neměli asi pero, poněvadž je v pravém slova smyslu psán polenem. I když jsem se tomu srdečně zasmál, zdálo se mi, že ve znění těchto ošoupaných frází byla zabezpečena jakási koexistence našeho vývoje s našimi spojeneckými svazky, zjednána a zabezpečena určitý prostor dalšímu našemu vývoji, který jej upevní a postupně opatrně bude rozšiřovat.

Také návštěvy Tita a Vesucesca v první polovině srpna, třebaže doprovázené srdečným ohlasec veřejnosti, byly především setkáním stranických vůdců. Podpis československo-rumunské smlouvy byl tu protokolární formalitou; při vlastních jednáních jsem nebyl. Jako ostatní ministři - nečlenové předsednictva strany - jsem byl spíše v prvních řadách diváků než na jevišti těchto událostí. O setkání Dubčeka s Ulbrichtem v Karlových Varech jsem se dověděl v poslední chvíli a nebyl jsem k němu přizván.

S perspektivkou prostoru pro další postup našeho demokratického procesu jsme na ministerstvu redigovali zahraničně politickou část jak návrhu správy pro sjezd, tak i program další

činnosti. Zde jsme již počítali s větší aktivitou vůči neso-
cialistickým zemím, zejména v Evropě, pojatou jako náš příspěvek
k politice společenství, stanovené politickým poradním výborem
Varšavské smlouvy r. 1966 i karlovarskou konferencí evropských
komunistických stran 1967. V těch dnech nás navštívil Červonka
/bylo to naše poslední setkání v dost početné řadě/ s ob-
vyklými kritickými připomínkami k tomu, co se u nás děje - ten-
krát šlo o reakci veřejnosti na snahy dopis 99 Pragováků, o
dost bouřlivé improvizované projevy radikálnějších skupin, po-
sedujících podrobné informace o Čierné i Bratislavě /zejména
osobně od Šarkevého/ a o podpisovou akci některých skupin pro-
ti Lidovým milicím. - V diskusi o hranicích svobody projevu
mi připadl, že naše zahraniční politika zůstává věrně spojenec-
kým závazkům a nelze jí nic vytknout - a to, jak jsem na zá-
věr zdůraznil, je snad pro náš vztah k SSSR důležitější než okro-
jové, ne vždy vhodné projevy nespokojenosti některých lidí u nás
s některými našimi vnitřními skutečnostmi či jevy. Poukázal jsem
tehdy na blízkou perspektivu ejedzu jako konsolidačního činite-
le i pro tuto oblast. Rozšli jsme se přátelsky a domníval jsem
se tenkrát, že i on si už zvyká na naši demokracii a začíná vě-
ci vidět v náležitých proporcích.

S pocitem, že snad máme před sebou pár dní klidu, jsem ab-
solvoval po Česučescově odjezdu poslední tiskovou konferenci s
sírým, stříslivým /jak jsem si myslel/ optimismem. Se sou-
hlasem Černíka, jenž se rovněž domníval, že se v nejbližších
dnech nebude dít nic mimořádného, jsem využil Nikesičovo pozvá-
ní ke krátké soukromé návštěvě Jugoslávie, při níž jsem/párkrát
pár chvil na Jadranu chtěl poznat zblízka praxi jugoslávského samo-
správného socialismu a vyměnit s tamními přáteli názory na náš
další vývoj. Počítal jsem s tím, že za n-ecelý týden budu muset
zpět do Prahy k uvítání U Thanta, jehož návštěvu jsme považovali
také za příspěvek ke konsolidaci.

V.

Odletěl jsem se ženou a synem 18. srpna do Záhřebu. Pro-
jeli jsme autem celé delmetské pobřeží z Rijeky do Splitu a

přátelským a dobře informovaným mladým pracovníkem bělehradského ministerstva zahraničí. Ve Splitu jsem si stačil prohlédnout komplex budov Diokleciánova paláce a vykoupat se v malé zátoce u domku, v němž jsme byli ubytováni.

V noci 20. srpna nás zavolali k telefonu. Naš velvyslanec v Bělehradě, přítel Laco Šimović, varušeným hlasem oznámil, že Československo je obsazováno vojsky SSSR a čtyř dalších spojenců. Připadalo mi to v první chvíli jako ošklivý sen. Ani když jsem se přesvědčil, že nespím, nepřestalo to znít absurdně, ani tehdy, když nám rozličné rozhlasové stanice v nejrozšířenějších jazycích dávaly mnohé podrobnosti: obrovská vojenská operace, největší od konce druhé světové války, je podnikána nikoli proti nepřátelskému bloku, nýbrž proti spojenci, jenž své závazky dodrží až příliš svědomitě. Zdůvodňuje se obranou socialismu, který u nás nikde neohrožuje, leda právě toto protiprávní, prohrané a celým charakterem antisocialistické přepadení. Co se mohlo v Moskvě stát? Nějaký převrat? Tomu nic neuvěřovalo.

S těmito a dalšími otázkami jsem se potýkal, když jsem se rozloučil na čas s rodinou, která zůstala ve Splitu, a odletěl do Bělehradu. Na velvyslanectví jsem se již setkal s Otou Šikem, místopředsedou vlády, s dr. Františkem Vlčekem, předsedou plánovacího úřadu, a později se k nám připojil také inž. Štefan Gašparík, ministr státní kontroly. Z toho, co jsme se dověděli mezitím, vyplynulo zcela zřetelně: k vojenskému nároku dochází ve chvíli, kdy se demokratizační proces u nás stabilizuje, a to právě proto, že už žádná vnitřní síla není a to svrátit jeho směr, a to ani od jeho socialistického základu a cíle, ani od jeho demokratické cesty a rásu. Najde tedy o záchranu socialismu před kontrarevolucí, nýbrž o násilné zastavení procesu, který vede k socialismu demokratického charakteru, bližšího skutečně osvobozujícím, humanním cílům a ideám skutečně socialistickým. V tom nás utvrdily zprávy o stanoviscích socialistických i většiny komunistických stran Evropy, které jsme dostali v materiálech Tanjugu. Zcela zřetelně a rozhodně mi to potvrdil Enrico Berlinguer, který známy z let 1945 - 48 ze Světové federace demokratické mládeže a tehdy 1968 zástupce generálního tajemníka Italské komunistické strany, jenž mi telefonoval do

Bělehradu. Bylo to poté, co jsme předali Zelj Tanjugu své prohlášení, jímž jsme se připojili k prohlášení předsednictva ÚV KSČ, vlády i Národního shromáždění proti vpádu vojsk a okupaci země, solidarizovali se s lidovým odporem a vzhledem k informacím o snáhách dosadit do čela republiky nějakou kolaborantskou "dělnicko-rolnickou vládu", zdůraznili své odhodlání plnit své povinnosti a vykonávat práva členů zákonné vlády i mimo území naší vlasti. Hlásili se k nám naši četní občani, které vpád zastihl v Jugoslávii i jinde v zahraničí. K několika stovekám /nebo snad tisícům/ shromážděným před velvyslanectvím, jsme také krátce promluvili. Za péči o mě jsem děkoval M. Nikežičovi a společně se Šikem i Kerdešovi. Oba projevíli osobně i jménem své vlády solidaritu s Československem. Akci pěti vlád rozhodně odsuzovali jako porušující nejen všeobecné zásady i konkrétní závazky mezinárodního práva, ale i tolikrát vyhlášené zásady a normy vztahů mezi socialistickými státy, jako recidivu stalinismu, která hrubě otřásá důvěrou v mírové cíle sovětské politiky a zasažuje těžkou ránu uvolňování mezinárodního napětí, až domníváme dost slibně postupujícím.

Večer 21. srpna hlásil rozhlas, že otázka vojenského vpádu do Československa jako porušení Charty Spojených národů byla s iniciativy západních členů vnesena na Radě bezpečnosti OSN, které také o ní začalo jednat. Pokoušeli jsme se o telefonické spojení s ministerstvem zahraničí, s předsednictvem vlády i ústředím KSČ, ale marně. Usoudili jsme, že asi okupační vojska přerušila všechno spojení Prahy se zahraničím. Spojení s naší stálou misí u OSN v New Yorku jsme dostali okamžitě. Tam nám řekli, že právě došel pokyn z Prahy, abychom se zasedání Rady neúčastnili. Odpověděl jsem, že spolu s jinými členy naší VI vlády máme vážné důvody se domnívat, že po setčení a odvezení politických a ústavních představitelů republiky okupanti nutí ústřední úřady k pokynům odporujícím zájmům státu. Jako člen zákonné vlády, odpovědný za zahraniční politiku ukládanou vedoucím stálé mise /byl jím v té době prozatímně inž. Hušák/ účastnit se zasedání Rady a seznámit ji se stanoviskem vlády i Národního shromáždění, stejně jako politického vedení k okupaci. Měl jsem dojem, že pracovníci mise, které jsem všechny

osobně znal, to přijali s otevřenou a rádi. Pozdě v noci se Oto Šik dovolal k prezidentu L. Svobodovi a informoval ho o našem stanovisku i postupu. Podle jeho vyjádření prezident neměl námitek.

Následující den přinesl informace o zahájení jednání sjezdu KSČ. "aho, již zvolení delegáti, se sešli ve vysocenské ČKD přímo pod ochranou pražské dělnické třídy. Hlásily se také rozmanité projevy a formy odporu ze širších vrstev našeho lidu. Z New Yorku došla telefonická zpráva o vystoupení Maklaka na Radě v jejím nočním zasedání, o jeho dobrém ohlasu u převážné většiny jejích členů, i o překvapení, jež vyvolalo u sovětské delegace. Zároveň odstantud hlásili, že dostali další záznamy z Prahy. Naproti tomu vstup voják do Československa zdůvodňoval sovětský delegát nejdříve pozváním vlády a později předčítal jakýsi dopis nepodepsaných členů vedení KSČ, vlády a Národního shromáždění, kteří prý o vojenskou intervenci požádali. Po jeho boku vystoupil zástupce Maďarska, tehdy člen Rady, ale přihlásil se také polský a bulharský delegát k účasti na jednání Rady. Došla tehdy také cirkulární depeše všem zástupitelským orgánům v zahraničí, upozorňující na pravděpodobnou okupaci vysílající a vybízející ke kritickému posuzování autentičnosti dalších pokynů ve světle stanoviska předsednictva strany, vlády i Národního shromáždění. Opakovaly se zprávy o nátlaku na prezidenta, aby jmenoval už zmíněnou "dělnicko-rolnickou vládu".

Usoudili jsme, že v takové situaci je nutno zabezpečit pozici na Radě bezpečnosti před dalším zásahem a plně ji využít k obraně naší svrchovanosti i postavení ústavních orgánů republiky. V plném souhlasu s ostatními členy vlády, přítomnými v Bělehradě, jsem se rozhodl jet do New Yorku a ohlásil to stále miši.

Od Mikeziše, s nímž jsem se šel rozloučit, jsem se dověděl, že jugoslávský zástupce v OSN dostal pokyn účastnit se další schůze Rady a vystoupit proti intervenci. Využil jsem také jeho informaci o tom, že večer 22. srpna odlétá do Vídně zvláštní jugoslávské letadlo, aby odstantud odvezlo fotbalové mužstvo, které mělo původně hrát někde u nás. To mi umožnilo vyhnout se letu s mezipřistáním ve Frankfurtu, které by mohlo být pro propagandisty okupace dobrou záminkou k tvrzení o jakémsi spojení se zá-

pedoněmeckými "ravenšisty", proti nimž nás okupace chrání . . .

Ve Vídni na velvyslanectví mne čekal telegram podepsaný Fleskotem: Prezident prý považuje za nevhodné, abych vystupoval v Radě bezpečnosti. To neznělo jako přímý zákaz, nýbrž jen jako názor, vyplývající ze situace, v níž se jako jediný bránil nátlaku okupantů a těch, kdo s nimi spolupracovali. Odpověděl jsem rovněž telegraficky /soustávalo přitom nejistým, zda vysílka je už pod kontrolou okupantů/: Forum OSN je dnes jediným místem k obraně stanoviska ústavních orgánů republiky proti besprávnému zásahu voják. Neúčast zákonného jejich zástupce by proto byla chybou. Telefonické spojení s Prahou jsem z Vídně nedostal . . .

Ráno na letišti jsem se od novinářů dověděl, že prezident Svoboda odlétá do Moskvy k jednání o situaci. Na přímý dotaz jsem odpověděl, že na Radě bezpečnosti chci posílit jeho pozici v jednání, které jistě nebude lehké. To, že Moskva sve k přímému jednání, jsem označil za úspěch odporu ústavních orgánů a lidu. Vyslovil jsem důvěru, že se prezidentu podaří docílit osvobození zadržovaných předstevitelů. Na otázku, co k říkám hlasem volajícím po neutralizaci Československa, jsem řekl, že považují spojenecké svazky za nadále platné, i když je účastníci okupace porušují. Když jsem už nastupoval do letadla, přiběhl kdosi z vyslanectví, že mne tam volali z Prahy z vlády. /Teprve po návratu mi vyprávěl Vladimír Kadlec, že na kusem zasedání vlády, resp. jejích několika dosažitelných členů, mu uložili, aby mne zavolel a vyřídil jejich rozhodnutí, že nemám jezdit do New Yorku; ulevilo se mu, když mne nestihl. Do New Yorku už tento vzkaz nešel./

Při dalším mezipřistání v Bruselu mne pozdravil tamní ministr Harnel v doprovodu socialistického senátora, dávného přítele Georgese Dejardina. Vyjádřili politování nad situací, která okupaci Československa vzniká též pro vztahy mezi Východem a Západem. Přítomnost Dejardina mi připomněla naše první setkání v roce 1938, kdy přijel do Prahy jako redaktor mládežnického časopisu, v němž pak uveřejnil stanovisko naší mládeže proti západnímu "appeasementu" a později proti Mnichovu. Vzpomínka na tuto zkušenost mě jen utvrdila mé rozhodnutí vystou-

apel na mne. Přes našeho dopisovatele Četky jsem dostal ten večer ještě vzkaz předsednictva vysočanského sjezdu: souhlasí s tím, abych vystoupil na Radě proti okupaci a na obranu suverenity i za osvobození našich představitelů zevlečených mimo území republiky. Připomíná, že odmítá heslo neutrality, neuváženě vyhlášené jako emocionální reakce na porušení spojeneckých povinností některými spojenci.

Pozdě večer jsem si ještě přečetl stenografický záznam desátního jednání Rady bezpečnosti o vojenské akci spojenců proti Československu. Bylo to málo příjemná čtení. Větší část textu zabíraly dokumenty předkládané SSSR /tvrzení o tom, že o sázkou požádala čs. vláda - pravděpodobně anticipující vytvoření "dělnícko - rolnické" vlády", které by dodatečně "pozvala" vojska - a později náhradku, velmi chutnou, v dopise členů ÚV KSČ, vlády, Národního shromáždění, kteří, jak známo, zůstávají anonymními dodnes/ a projevy Jakova Malika, tehdy sovětského stálého zástupce v OSN. Až zarděly rozvleklostí a nehorázností toho, co tvrdily o situaci v Československu. Poněvadž jsem Malika osobně znal jako inteligentního a zkušeného diplomata, bylo mi až trapně při čtení jeho propagandistických výkonů, které v anglickém překladu záznamů pozbyly zcela přídachu ruského originálu, jenž mohl alespoň trochu oslabit ubohost obsahu. Snad i jemu samotnému muselo být trapně předčítat tam to, co mu podle instrukcí z Moskvy napsali jeho pomocníci. Mađer Tardos přikrýval v diskusi zřejmě jen v povinné minimální míře - bez jakékoli štěvy. Zato jsem musel s politováním číst dost horlivé projevy podpory zásahu z řad mého známého a kdysi přítele, Bulhara Milko Tarabanova, které jsem nemohl brát vážně jinak, než jako výsledek velmi strogých instrukcí snad přímo od Živkova. Polský zástupce /střídal se na jeho místě různé osoby/ byl ve vysvětlování značně zdrženlivý, skoro rozpačitý. Na naši obranu s odsouzením zásahu se ke slovu přihlásil Jugoslávce Vratuša jako jediný představitel socialistické země. Jinak v kritice a odsouzení akce pěti zemí Varšavské smlouvy vedl Američan Bell, jemuž sekundoval Kanaďan Ignatief a britský lord Coradon. Ostatní se omezili na krátká prohlášení, odsuzující v rozličné intenzitě zásah jako porušení zásad a norem mezinárodního práva a ustanovení Charty Spojených národů.

Naši přátelé ze skupiny neangažovaných byli velmi zdrženli-

pit na Radě bezpečnosti - jako na rozdíl od roku 1938, kdy jsme se divili a zlobili nad tím, že na shromáždění národů v předvečer Mnichova neprosadil zástupce Československa a na jeho obranu se ozval jen Litvinov bez jakékoli podpory.

Pondě odpoledne 23. srpna jsem doletěl do New Yorku. Už na letišti jsem zdvořile poděkoval za vazez amerického zástupce v Radě bezpečnosti George Palla, že je ochoten se se mnou setkat. Při publicitě, jakou by takové setkání prováděpodobně dostalo, bych byl poskytl dobrou příležitost všem, kdo si vymýšleli pomluvy o spojení našeho obrodného procesu se západním imperialismem. Stejně tak jsem se vyhnul přímému styku s ostetními západními představiteli v Radě, třebaš tam vystupovali proti okupaci.

Po důkladné informaci od pracovníků stálé mise jsem navštívil jugoslávského zástupce Vratušu a U Thanta. Generální tajemník OSN zcela proti zdrženlivému stylu, který jsem u něho poznal v letech 1962 - 65, rozhodně odsuzoval vojenský zásah SSSR. ~~Odmítl~~ označil jej za nejvyšší chybu politiky SSSR od druhé světové války. Podstatně pomohl kandidatuře Nixona na prezidenta USA, ale hlavně zasadil těžkou ránu politice "détente", již vstl zpět o pěknou řádku let. Poškodil postavení OSN a další neangažovaných zemí o překonání pozic studené války v mezinárodní politice. Uvedl, že tohle vše řekl otevřeně sovětskému zástupci Malikovi, jenž na to nebyl schopen rozumně odpovědět.

Předseda Rady bezpečnosti na srpen Brazilec Arsujo Castro mluvil podobně. Dodal, že vpádem do Československa prokázal SSSR nejlepší službu "jestřábům" v USA. Ospravedlnil americkou politiku ve Vietnamu, intervenci v Dominikánské republice a všechny podobné akce za posledních 10 let a ještě umožňaje, aby si zástupce USA dnes hrál na obránce práv a svrchovanosti národů proti sovětské agresii . . . Trochu míraňjšími výrazy, ale ve věci podobně se vyjedřovali zástupci Alžíru a Indie, kteří v Radě představovali "levici" neangažovaných /vedle Etiopie a Pákistánu/. Dávali najevo, že s námi sympatizují, že se však nechtějí angažovat v diskusi, která energickým vystoupením zejména zástupce USA a Kanady hrozí sklouznout do kolejí studené války. Vyrozuměl jsem, že by chtěli, aby situace v Československu byla postavena do správného světla, a znělo mi to skoro jako

ví jak v tomto odsuzování, tak i v sympatiích k nám, čímž /alespoň opticky pro mne/ přispívali k vytvoření dojmu, kterému se v rozhovoru se mnou snažili zabránit - že diskuse o vpádu se dostává do poloh studené války mezi USA a SSSR i jejich bloky.

To vše s hodnocením rozhovorů i všech zpráv mne vedlo k předvzděčení o nutnosti vystoupit, nenechat obranu naší suverenity a konec konců práva na "socialismus s lidskou tvář" v rukou /či dstech/ odpůrců socialismu. Vyjádřit na světové úrovni to, co by odpovídalo alespoň zčásti postoji našich lidí doma, co by mluvilo i ze Dubčeka, Černíka, Sarkovského, Kriagla a ostatní, umlčené kdesi v zajetí, a co by podpořilo jednání Svobodovo v Moskvě, o němž zatím nebylo konkrétně nic známo. Napsal jsem v tom duchu koncept svého projevu a druhý den časně ráno jsem jej dal rozepsat k posouzení pracovníkům stálé mise a washingtonskému velvyslanci, příteli Karlu Dudovi, i kolegovi - ministru stavebnictví, bratislavskému profesorovi techniky Jožovi Trokanovi, kterého události zastihly na studijní cestě po Americe a správa o jednání Rady bezpečnosti přivedla na stálou misi.

Od svého příchodu na misi jsem se pokoušel dostat spojení jak s Prahou, tak s naším velvyslanectvím v Moskvě, abych se ujistil, že to, co považuji za správné a nutné, nepoškodí situaci našich jak doma, tak při jednání v Moskvě, po případě abych je přesvědčil a přiměl k souhlasu s postupem, se nímž stojí jak souhraní v Bělehradě, tak v New Yorku. Ti, kdo blokovali toto spojení, umožnili mi nakonec mé vystoupení. Jak jsem poznal dodatečně, byli v té době už naši představitelé dostatečně pod tlakem, aby zcela určitě odmítli jakékoliv vystoupení na Radě bezpečnosti.

Těsně před svým odchodem do paláce OSN se podařilo navázat spojení s Moskvou, kde však na velvyslanectví nebyl ani Koucký ani nikdo z účastníků jednání v Kremle, a tak jsem tam u rady nechal jen vzkaz, že za dané situace považuji za správné a nezbytné vystoupit na obranu naší suverenity a žádám o připomínky.

Na Radě bezpečnosti probíhala debata formálně procedurální o žádosti NDR, nečlena OSN, o účast v jednání o záležitosti, v níž je angažována. Pro nás to mělo zvláštní ironickou pří-

chuť: při tolika příležitostech, také zde, v OSN, jsme hájili státnost NDR a její právo na účast v mezinárodních jednáních všeho druhu. Osobně jsem v tom směru byl dost aktivní. Nyní byla tato záležitost s dost velkým důrazem vznesena našimi spojenci - okupanty - na tomto fóru, přičemž argumentem pro účast NDR byla její spoluvina na hrubém porušení zásad platných pro toto fórum. Ti, kdo se o to zasedovali, neomezili se na procedurální diskusi, nýbrž v různých polohách a tónech opakovali nepravdy o "kontrarevoluci" u nás a intrikách a piklech imperialismu i západoněmeckého revanšismu, s nimiž se prý českoslovenští revizionisté spojili či dali do jejich služeb . . . Je třeba uznat, že polský zástupce /tentokrát jím byl Bogdan Tomorowicz, s nímž jsem v 50. letech hájil myšlenky mírové koexistence na konferencích světové federace pro Spojené národy/ se neúčastnil. Seděl zrovna vedle mne a alespoň pohledem mne sledoval. "ednou mi dokonce zašeptal radu, abych raději nemluvil. Stejně jako on. Bylo to zrovna při vystoupení Malika, jenž si neodpustil fráze o nutnosti a spravedlivosti akce, jejíž účastník, NDR, se právem dožaduje účasti na jednání o ní. Odpověděl jsem, že přece nemohu nechat takové N nesmysly bez odpovědi. Totéž jsem vzkázal Malikovi, jenž mi prostřednictvím svých i našich spolupracovníků vyjádřil zájem o setkání zároveň s přáním či radou, abych nevystupoval. Dal jsem mu vyřídit, že ho rád přijmu u nás na misi., že však vzhledem k tomu, co říká o nás, nemohu mlčet. Samozřejmě pak na misi nepřišel.

Po skončení procedurální diskuse zamítnutím žádosti NDR /10 hlasy proti 2 při 3 absencích/ jsem dostal slovo. Hovořil jsem "se smutkem, ale bez nepřátelství" vůči těm, kdo vojenskou intervencí v naší vlasti porušili Chartu spojených národů, ale i Varšavskou smlouvu a bilaterální smlouvy, které podepsali s námi. Odmítl jsem tvrzení, že náš obrodný proces směřoval proti socialismu, a dokazoval jsem, že naopak usiloval demokratizaci v duchu našich nejlepších tradic i mentality k zdokonalení našeho zřízení. Poukázal jsem, jak zásah proti tomuto procesu těžce poškozuje věc socialismu i přátelské vztahy k národům zemí, odkud zásah přichází. Odsuzovali-li jsme akty násilí jinde - proti Vietnamu, v karibské oblasti či na Středním a Blízkém východě, tím spíše je odsuzujeme, jsou-li páčány proti našemu lidu a zemi. Vyslovil jsem přesvědčení, že intervence a

okupace naší země je výsledkem nesprávných úvah a chybných rozhodování, i naději, že jednomyslný odpor našeho obyvatelstva i světové veřejnosti přivede vlády interventů k poznání omylu a chyby a k uznání potřeby je napravit. To je možné jen stažením vojak a osvobozením našich ústavních představitelů protiprávně zajatých a odvezených ze země, jakož i zrušením všech protiprávních aktů okupačních vojak a úředů, obnovením práva - moci a činnosti našich zákonných orgánů. Již v předchozí schůzi právě Bell uvítal zahájení 27. rozhovorů prezidenta Svobody se sovětskými vůdci v Moskvě. Proto jsem vyjádřil názor, že by Rada měla moudrým postupem přispět k atmosféře příznivé pozitivnímu výsledku těchto jednání ve smyslu, jak jsem naznačil.

Na můj projev nikdo nereagoval. Jen nepřímou odpovědí bylo vystoupení Malika, jenž přečetl zprávu TASSu o pokračování rozhovorů v Moskvě - jak jsme zvěděli mesitím, také za účasti Dubčeka a ostatních stranických a ústavních představitelů uvolněných ze zajetí /o Krieglovi jsme tehdy nevěděli/. Aby oslebil či vyvrátil mé argumenty, přečetl pak prohlášení, jímž se vlády pěti intervenujících států obrátily k "bratřím Čechům a Slovákům" s vysvětlením, že jejich násilný čin je vlastně "bratrskou pomocí" proti nebezpečí kontrarevoluce. Nejnebůhčejší fráze vyvolaly závan smíchu v přeplněném auditoriu sálu - reakce málo obvyklá, ne-li vůbec ojedinělá v tomto prostředí. Zdálo se mi, že poznámky účastníků po skončení se v tom shodovaly, že to vlastně národně potvrdilo správnost toho, co jsem říkal ve svém vystoupení.

VI.

Když předseda zakončil schůzi a ohlásil předběžně příští termín, přišlo několik účastníků jednání i auditoria - diplomatů a novinářů - projevit sympatie a snad jen formálně - - zdvořile - ocenit klidný tón mého vystoupení. Zároveň došel ze stálé mise vzkaz: Volala Moskva: prý nemám v Radě vystupovat, neopak "všechno sbalit" a vrátit se domů. Vyřizuje rada Kavka, jako pokyn prezidenta Svobody.

Došlo to telegraficky až druhého dne přes Prahu. S podpi-

sen L. Svobody a s odvoláním na jakési usnesení vlády /jehož plné znění a datum mi nikdo nikdy nedělil/ bylo mi ukládáno nevystupovat na fóru OSN, neboť své záležitosti se spojenci projednáme přímo. S tímto zdůvodněním mám i "vhodnou formou" prohlásit, že naše vláda nesouhlasí s projednáváním situace u nás na fóru Rady bezpečnosti a vrátit se nejbližším spojením.

S vedoucími pracovníky mise i s ostatními soudruhy, kteří byli přítomni mému vystoupení na Radě, jsme posoudili situaci. U soudili jsme, že naši zástupci v Moskvě byli donuceni se distancovat od jednání na Radě - za jakou cenu? Snad za uvolnění těch, kdo v čele s Dubčekem byli odvezeni z Prahy a nyní sedí jako uznání partnerů při jednáních v Kremli? Byl jsem ochoten přijmout za takovou cenu "désavou" svého postupu, které bezpochyby znamená i mé sesazení z funkce. Horší by bylo, kdyby to bylo jen součástí celkové kapitulace.

To jsem ještě nevěděl, že právě v té době, 25. srpna, byl z Prahy poslán Svobodovi dopis, podepsaný za ÚV KSČ Šilhánem, jako úřadujícím zástupcem Duběke, za vládu Štrougalem a za Národní shromáždění Való. Informoval o situaci v zemi, o odporu i lidských obětech, o mezinárodním ohlasu, v němž pozitivně hodnotili právě zasedání Rady bezpečnosti, a žádali, aby se prezident vrátil do vlasti k bezprostřednímu kontaktu s vedením KSČ i s ústavními orgány a lidem, anebo alespoň vymohl na sovětské straně možnost příjezdu zástupců těchto orgánů i sil odporu k účasti na jednání. Byl jsem sřejmě zcela v souladu s linií tohoto dopisu, když jsem téhož dne odpovídal do Prahy? označil jsem za nesprávné vzdávat se legální opory, kterou jednání v Radě poskytuje stanovisku předsednictva strany i vlády z 21.8. Kompetenci Rady uznává i Varšavská smlouva, když stanoví, že každý jednostranný vojenský krok podniknutý proti /skutečnými či domnělými/ bezprostřednímu nebezpečí bude okamžitě přhlášen Radě bezpečnosti OSN, což jí dává právo o něm jednat s SSSR, jenž původně tuto kompetenci popíral, účastnil se od počátku jednání spolu s Maďarskem a podporoval účast ostatních účastníků akce proti nám a ~~K~~ dokonce i pokus NDR. V takové situaci jsem považoval za nutné nepřenechávat ochranu naší svrchovanosti odpárcům socialismu. Od nich jsem se distancoval, zdůraznil jsem socialistický základ i charakter naší politiky i naší věrnosti /věrnosti/ spojeneckým svazům.

Přes své výhrady se stanovisku prezidenta a vlády jsem byl povinen je oznámit U Thantovi i předsedovi Rady, stejně jako jejím neangážovaným členům, s nimiž jsem se setkal téhož dne na obědě u Vrataši. U Thant, Areujs i Castro to vzali a politování na vědomí. Naznačili - každý rozdílným způsobem - své pochybnosti o tom, zda to zlepší naše postavení. Konstatovali, že to rozhodně neposílí autoritu OSN. Podotkli, že Rada se nezabývala záležitostmi s iniciativy Československa, nýbrž na podnět některých z členů svých členů jako případem porušení Charty, a že tedy si musí rozhodnout sama, zda vyhovějí žádosti naší vlády. Formální žádost v tom směru podala pak stálá mise v době, kdy tisk i rozhlas přinesli zprávy o skončení moskevských jednání a komuniké, naznačující alespoň některé body moskevského protokolu, jenž jak známo, nebyl oficiálně nikdy v plném rozsahu zveřejněn.

Ohlas, jak jsem mohl poznat alespoň v omezeném rozsahu, byl různý. Diplomaté v OSN většinou přijímali s úlevou skončení nejistot kolem napětí mezi okupačními vojsky a odpozem obyvatelstva, a snažili se interpretovat všeobecnou dikci komuniké optimisticky. Některí - a to i naši přátelé, jako Jugoslávci - se nestavili obzvláště z toho, že vojska mají zůstat v zemi až do "normalizace" situace, což dává sovětské straně možnost interpretovat jednostranně proti Dubčekovi všeobecné formulace komuniké i utajeného protokolu. Namítal jsem, že bude záležet na trvání jednotného odporu Dubčekova vedení, spolu s postojem rozhodné většiny lidu. Donutil-li tento odpor Moskvu k jednání, může ji přimět i k dodržování závazků, jež pro ni plynou ze závěrá jednání, a k jejich objektivní interpretaci. To jsem říkal i Jiřímu Voskovecovi, jenž společně s Karlem Ančerlem se mnou přišli na stálou misi před mým odletem. S mým, jenž spolu s J. Werichem měl tak výrazný vliv na utváření demokratické, protifasistické mentality značné části mé generace, jsme se ps společně zamýšleli nad podivným opakováním historie se záměnou protivníků či partnerů. V roce 1938 se náš svět obdivoval a "fandil" nám, když jsme jako jediná demokracie na východ od Rýna květnovou mobilizací ukázali, že není nutno Hitlerovi vždycky ustupovat, ale v září nás ti, koho jsme považovali za vzor a oporu demokracie, klidně hodili do chřtánů Hitlerovi - a svět se na to díval s politováním, ale zároveň s úlevou.

Dnes, v roce 1968, nám fandil kde kdo na levici, ale i trochu dál, ve středu politického spektra Evropy i Ameriky, když jsme dokazovali násorně, že socialismus má být demokratický a lidský; ale právě ti, jímž jsme chtěli dokázat, že jsme se u nich dobře a učili socialismu a díky našim podmínkám a předpokládám jsme jej dovedli o kus dál, nás za to pořádně spráskali. A svět se na to s politováním, ale také s úlevou zase dívá . . . /Dodatečně mě napadlo, že tu nejde o opakování, nýbrž jen o jakési rymování dějin/. Ale to vše nakonec ve mně upevnilo přesvědčení, že je třeba bojovat a pracovat dál.

S tím jsem nasedl 27. srpna do letadla k návratu. V Londýně při krátkém pobytu na velvyslanectví i v prostorách kensingtonských parků kolem náho jsem zažil projevy sympatií britské veřejnosti a námi a zároveň jsem se snažil přispět k překonání pesimistických nálad mezi částí našich občanů, obléhajících velvyslanectví /jako všude jinde v těch dnech/ a vyslovujících otázky, zda je možno a stojí za to se vracet . . .

V rozhovoru s novináři na letišti jsem vyslovil názor, že SSSR zůstává nejen našim spojencem, ale považují ho nadále za přítele, kterého se budu snažit přesvědčit, že jeho rozhodnutí z 21. srpna bylo omylem a ublížilo nejen nám, ale i věci socialismu. Dost to některé z nich udivilo a pokud všem, komentovali to někteří jako kuriozitu. . .

Poněvadž Praha podle informací na letišti stále ještě nepřijímala přiletěly ze Západu, letěl jsem dál do Bělehradu, a sešitím se Splitu přibyla žena s Honzíkem. Okruh spolupracovníků naší skupiny na velvyslanectví se mezitím rozrostl. Diskuse o výsledcích moskevských jednání, podrobněji známých nejen ze světového tisku, ale i z informací zaslanych velvyslanci, byly dost živé. Po tom, co jsme svědčili o statečném odmítnutí dr. Kriegle podepsat moskevský protokol, a o tom, že jej sovětská vláda přece počáteční odmítnutí nakonec na rozhodný nátlak Svobody a Dubčka přece pustili domů, byly tu značné pochyby o tom, zda podpis ostatních byl opravdu tak nevyhnutelný a zda jakákoli jiná alternativa hrozila těžkými důsledky celé zemi a jejím národům. Každé "kdyby" při posuzování historických událostí je problematické, poněvadž vychází jen z omezeného počtu premis a nemůže předvídat závažné momenty, které by mohly zasáhnout do hypotetického dění. Proto jsem byl ve vyslovování svých úvah o této

věci zdrženlivý. Chápal jsem, že odolnost čs. činitelů byla do značné míry oslabena tím, že mezi nimi - snad na nátlak či radu sovětských míst, s nimiž se dojednávávala Svobodova cesta do Moskvy - byli lidé, kteří se později osvědčili jako "normalizátoři" a byli ochotni přijmout každý diktát sovětské strany. Nelze však ani s jistotou svěřit, do jaké míry se ostatní, včetně Dubčka a Šarkovského, emancipovali v té době od stereotypů myšlení i podvědomí, daných jejich celoživotní oddanou činností v komunistické straně a bezpochyby využívaných sovětskými partnery k působení na ně. Svou úkolu tu měla i okolnost, že vedoucí činitelé "pražského jara" - v tradicích plebejako-inteligencké politické kultury, české a slovenské - pojmali politiku především jako službu ideji /modifikovanou celkem přísenním každodenním drobným taktizováním/ a postrádali až na výjimky smysl pro moc, tak výrazně vyvinutý právě u sovětského vedení už od Stalinových dob a podřizující i ideologii potřebám moci. To spolu s obrovskou mocenskou převahou druhé strany a s nedostatkem informovanosti o situaci doma i ve světě stavělo čs. reprezentaci do krajně nevýhodné pozice a oslabovalo její odolnost vůči nátlaku, jemuž byla vydána. A tak, i když jsem si myslil, že např. mohli "prodat" situaci kolem Rady bezpečnosti dráž a ne ji dávat zadarmo, a zejména stát na stanovisku, že nemohou prostě anulovat sjed. jako nejvyšší orgán stran, říkal jsem si, že nevím nic o okolnostech jednání /o křoví, až jak bych se choval, kdybych byl s nimi a ne tam, kde rozhodnutí o postupu podle mého úsudku a svědomí nenaradělo na žádnou válnou překážku/. A hlavně: nyní jde o to, přimět celou veřejnost k tomu, aby stála pevně za Dubčkem v boji proti jednostranné interpretaci a využívání moskevských závěrů sovětskou stranou, a naopak, za plné využití všeho, co se NMM podařilo slovně uhájit.

K tomu jsem dospěl jak po rozhovorech v Bělehradě, tak ve Vídni, kam jsem se odsunul s rodinou koncem srpna, abych tu čekal na zprávu, že se mohu vrátit domů. Zřejmě tu byly potíže, poněvadž Vlasák i Gašparík se hned po příjezdu do Vídně dopravili ke hranicím, kdežto mě tam čekal vukaz předsedy vlády, že mám ještě zůstat venku. Poněvadž ve Vídni má přítomnost vzbuzovala pozornost tisku, vzpomněl jsem si, že vlastně začátkem září mám být v Ženevě na konferenci nejaderných států. Vláda souhlasila, abych tam jel, neměl jsem však chodit na konferenci,

nybrž čekat na nový vakas tam, kde v množství ministrů jsem mohl zapadnout bez povšimnutí. To se stalo. Až po pěti dnech přišel vakas, že se mohu vrátit.

Hned po návratu 6. září mne pozval prezident k sobě. Za přítomnosti Dubčeka a Černíka jsem se jaksi "apovídal", Trval jsem na stanoviscích, jež jsem posílal z cesty i z New Yorku. Zdůraznil jsem, že jsem považoval za svou povinnost držet pozici na Radě bezpečnosti pro obranu suverenity až do chvíle, kdy jsem dostal jednoznačný pokyn, že se jí naše nejvyšší orgány ps použijí. Vyrozuměl jsem, že reakce sovětských předáků na mé vystoupení způsobila našim v Moskvě nepříjemné chvíle. Ale což projevy odporu doma nevyvolaly daleko horší projevy hašvu Brežněva a ostatních - a přece, kde by byli naši vůdci bez tohoto odporu? - Vyslechli mne trpělivě, ani mi nic nevytýkali. Závěrem mě požádali o podrobnou písemnou zprávu a o rezignaci na funkci ministra zahraničí, poněvadž to vyžaduje sovětská strana.

To jsem provedl. Stejně bych si nabyt mohl představit, jak bych tuto funkci pojímal a plnil dál. Ve své funkci člena ÚV KSČ jsem hájil dál zásady i výsledky obrodného procesu v hranicích, které podle mého názoru respektoval i moskevský protokol. Dělal jsem to ve vystoupeních na zasedání tohoto orgánu, jehož složení se značně zlepšilo kooptací většiny členů zvolených vyspěanským sjezdem. Tím se aspoň částečně vyvážilo vyhlášení sjezdu za neplatný. Mluvil jsem též na desítkách velkých shromáždění i menších schůzích, na něž mne pořadatelé zvali. I když má přednášky a výklady /nedělal jsem řečnické "projevy" / směřovaly k přesvědčování, že je potřeba plně využít sdílený prostor k rozvinutí občanské aktivity na obranu a realizaci idejí Akčního programu, dostal jsem se vždy v diskusi k vysvětlování svého postupu v Bělehradě i v New Yorku. V mnoha případech byly dotazy posluchačstva vedeny snahou zjistit, co je pravdy na různých útocích a pomluvách, které se o mně a arpnovém jednání Rady bezpečnosti dovídali z tisku 5 interventských zemí, z okupačních "Zpráv" i z řečí, které pronášeli domácí obhájci intervence na uzavřených zasedáních "zdravého jádra", jehož účastníci je pak - možná a přídebou opatřenou vlastní lidovou tvořivostí - šípili ve svém okolí.

Samozřejmě jsem nemohl očekávat od těchto lidí, že budou ve svých řečech o mně říkat nebo alespoň trochu respektovat pravdu. To bylo vyloučeno již samou podstatou a základem jejich vystupování. Ospravedlňovali násilný zásah proti oslabilé společnosti emancipovat se od nánosu stalinismu a vytvořit demokratické, humanitní, ekonomicky progresivní a efektivní formy socialismu, a tento reakční, antisocialistický čin dokonce oslevovali jako "bratrskou internacionální pomoc" československému lidu proti pomyslné "kontrarevoluci". Nepravdivost tohoto tvrzení je zcela ovládla do té míry, že si vymýšleli a říkali nehorázně lži i tam, kde mohli operovat některými fakty, vytrženými z kontextu a dodávajícími tak jejich základním tézám alespoň zdání věrohodnosti. V mém případě jim nastěžilo prohlásit, že jsem vystoupil proti intervenci na Radě bezpečnosti proti vůli prezidenta a stanovisku vlády. Cítili sřejmě potřebu vyzdobit své líčení hromadou dalších svých provinění či nectností. Snad se snažili předstihnout po té stránce invěstije, které mi začátkem září věnovaly zvláštní články, kde ani moc nemluvíly o mém vystoupení na Radě bezpečnosti, jako o svých různých špatnostech, vrcholících tím, že prý vlastně jsem jakýsi Harpeles a za okupace jsem měl nějaké plotky s gestapem . . . Poněvadž se na ten nezvyal ozvala řada zahraničních listů a také naši odbojáři, nemohli naši buditelé "zároveň jádra" využít tohoto ideového podnětu. Místo toho vyzdobili mou cestu do New Yorku i pobyt v Bělehradě všelijakými plody své fabulační schopnosti. Tak prý jsem do New Yorku z Bělehradu jel přes Budapešť a tam jsem inkasoval větší částky v rakouské měně. Jiná verze mne nechala letět přes Frankfurt, kde jsem pochopitelně dostal od zápedoněmeckých míst instrukce a rozkazy pro své vystoupení. Ještě další ze mne udělala jeano-víde, který odletěl tři dny před vstupem voják do Jugoslávie, protože věděl, co bude, aby odletud bez zábran mohl jet do New Yorku na OSN a provést tam "refinovaný antisovětský projev".

Tohle vše mne spíš pobavilo, než rozzlobilo, a také vysvětlení, které jsem tazatelům na schůzkách k tomu dával, vyvolávalo většinou závaný smíchu. Má dotazy domácími autory po zdrojích těchto nesmyslů - ať písemné či při osobních setkáních - neměly úspěch a bezpochyby zvýšily jejich rozeslenost

vůči mně. Také mi tohle vše připočetli k důvodům, pro které mne na podzim 1969 spolu s dalšími vyloučili z ÚV KSČ a pak i z řad této strany, které se masitím opět vrátila k ideologii i praktikám odsouzeným v lednu 1968. Při jednání, které předcházelo jako formalita již hotovým rozhodnutím, jsem naposledy zrekapituloval důvody, motivy i obsah a formu svého vystoupení v Radě bezpečnosti a konstatoval, že byly v souladu s tehdejšími postoji většiny našeho lidu i jeho státních orgánů, jakož i vedoucích orgánů strany, včetně jejich nejvyšší instance - XIV. sjezdu. Proto - kromě snad ne vždy dostatečné pohotovosti a ne vždy nejvhodnější volby výrazů pro vystižení skutečnosti i reakcí na ně - jsem neviděl důvody k sebekritice ze své jednání.

Ani dnes téměř po 20. letech si nemyslím, že jsem v té době měl jednat zásadně jinak. Samozřejmě, leccos bych dnes řekl jinak, lépe. V rozhovorech a styku se západními diplomaty bych byl méně opatrný a zdrženlivý, rozhodně ne tak diskostný jako tehdy - a byl bych se dověděl mnoho užitečného pro nás všechny. To, co jsem měl celou dobu na mysli - být svým jednáním platnou pomocí našim domů v jejich odporu, pomocí dokázat našim spojencům a toho času okupantům naší země, že udělali chrochovou chybu a mají ji napravit, a v tom směru podpořit jednání a níže neoslabit pozici těch, kdo jednají za nás v Moskvě - jeví se po zkušenostech moskevského protokolu a "normalizace" jako iluze, naivní představa. Kdosi z mých dobrých přátel, střízlivý realista, i po nějaké době řekl, že v tom vidí kus donquijotství. Bouřil jsem se: to by potom platilo pro celý národ, který se postavil proti tankům, pro vysocňanský sjezd, pro naše obětavé a vynalézací novináře, hlasatele - a nakonec i pro celý náš obrodný proces, jenž se pokusil, mluveno s Dubčekem, "vrátit socialismu jeho lidskou tvář" v době, kdy vláda vedoucí velmocí, uplatňující monopol či alespoň prioritu ve výkladu toho, co je třeba považovat za socialismus, měla jiné starosti, potřeby a zájmy. /Podozřívám, že ten, kdo tak mluvil, nebyl nějaký báslivec a tichošlápek; říkal mi to v době, kdy sám byl zbaven vedoucího místa v státu, jež založil, za podpis "2000 slov" i postoje v srpnu/.

Po této rozmluvě jsem si vzpomněl na to, jak nás jako středoškolský, kteří právě přichlí k marxismu, pobouřil pro-

fosor Rádl, když nám v debatním kroužku akademické Yaky sešátkem 30. let řekl, že evropský a tedy i náš intelektuál zapálený pro všelijaké ideje, by měl svůj vzor vidět v don Quijotovi. Protestovali jsme: jakým vzorem může být člověk, zahleděný do představ minulosti, jenž stratil všechno smysl pro to, co se děje kolem něho? Myslím si, že jsme tenkrát jeho myšlenku špatně slyšeli a určitě špatně pochopili. Ažpoň dodatečně jsem si interpretoval Rádla v tom, že se nejen intelektuál, ale každý, kdo jde za svou pravdou, nesmí bát situací, v nichž pro někoho, a možná pro většinu svého okolí vypadá jako Cervantesův rytíř smutné postavy, a má jednat podle svého přesvědčení. Někdy je právě toho zapotřebí. I pro to okolí.

3.2.1987

Miloš Hájek :

EVROPSKÉ KOMUNISTICKÉ STRANY A PRAŽSKÉ JARO

Do XX. sjezdu KSSS se mezinárodní komunistické hnutí osnažovalo jako monolitní. Autorita Sovětského svazu, jeho komunistické strany a jejich vůdci byla naprostá, jejich výroky a činy nekritizovatelné. Vztah k jugoslávským komunistům byl jen výjimkou, potvrzující pravidlo. Když Chruščov odhalil před komunisty Stalinyvy zločiny /a tím potvrdil dávna tvrzení světového tisku, kterým ovšem komunisté nevěřili/, byl to pro všechny šok, jehož pozitivní stránkou bylo poznání nutnosti přezkoumat celou praxi i teorii posledních desetiletí.

Jedním z nejvýznamnějších nových prvků bylo odmítnutí tése, že KSSS je vedoucí silou či centrem mezinárodního komunistického hnutí. První se v tomto smyslu vyjádřil P. Togliatti a téze o vedoucí síle či centru zmizela z rezolucí mezinárodních porad v r. 1957 a 1960. Togliattiho myšlenka však nebyla přijata všemi komunistickými stranami. Mnohé hleděly nostalgicky na stalinskou minulost a ve svých rezolucích nadále přisuzovaly KSSS vedoucí roli centra. Ve vedení KSČ byla tato nostalgie mimořádně silná/.

Od r. 1958 nazrávala rostrážka mezi Sovětským svazem a Čínou, která se postupně stala veřejnou. Ta však situaci v komunistickém hnutí Evropy neovlivnila, protože Číňané obvinili z revisionismu a dalších smrtelných hříchů všechny evropské strany /a výjimkou albánské a rumunské/. Ve vztazích mezi KSSS a ostatními evropskými stranami se na oko mnoho nezměnilo: kritické výhrady se sdělovaly ústně či v důvěrné korespondenci, na stránkách tisku se objevovaly pouze implicitně a dovedl je vyčíst jen poměrně úzký okruh specialistů.

Prvním viditelným případem samostatného postoje mimosovětských evropských komunistů bylo jejich stanovisko k sesazení Chruščova v r. 1964. Tehdy většina z nich, ačkoli uznala, že šlo o vnitřní záležitost KSSS, vyjádřila mírněji či ostřeji svůj nesouhlas se způsobem, jakým se tato změna ve vedení KSSS stala, zejména se skutečností, že nebylo řečeno ani slovo o nesporných Chruščovových zásluhách.

Avšak zlom v těchto vztazích nastal až v r. 1968. Obrodný proces v Československu, zahájený 5. ledna nahrazením Antonína Novotného Alexandrem Dubčekem ve funkci prvního tajemníka ÚV KSČ, byl vládnoucími komunistickými stranami přijat s nedůvěrou. V únoru se konalo slavnostní zasedání ÚV KSČ za účasti zahraničních delegací a Dubček na něm pronesl svůj první programový projev, charakterizovaný pořadavkem demokratizace. Když si Brežněv přečetl původní text tohoto projevu, označil ho za revizionistický a pohrozil, že odjede, nebude-li znění referátu změněno. Ovšem ani provedené změny ho nemohly uspokojit, stejně jako Ulbrichta, Gomulku a Živkova. Ti se sjezdě shodli při pomýšlení, že by jejich ústřední výbor vzal po československém příkladu vážně svou pravomoc, a že by je postihl osud Novotného. Se sympatiemi přijali naproti tomu Pražské jako představitelé Jugoslávie a Rumunska. Jugoslávci sympatizovali sjezdě s celým obrodným procesem, Ceaucescu uvítal jeho mezinárodní aspekt, tj. samostatnost volby nezávisle na vůli SSSR. Kádár zaujímal centristickou pozici. Demokratizaci vítal, ale bral na vědomí váhu sovětské nelibosti.

O měsíc později, 23. března, se v Bráždanech konala schůzka sovětských, polských, východoněmeckých, maďarských, bulharských a československých představitelů; Rumuni byli jedinou chybějící zemí Varšavské smlouvy. Bráždanské jednání bylo vážným varováním československému vedení, aby nepokračovalo v demokratizaci. Ta se však rozvíjela a současně se stupňoval nátlak zvenčí. Projevil se na jednání s delegací KSČ v Moskvě 4. května; když nedosáhl žádoucího výsledku, sešli se tentéž o čtyři dny později Brežněv, Ulbricht, Gomulka, Živkov a Kádár. V jižním Polsku se konalo cvičení polských a sovětských voják. Ve dnech 17. - 25. května pobýval v Československu tehdejší předseda rady ministrů Kosygin. Při jednání bylo dohodnuto, že v červnu se na našem území uskuteční společné vojenské cvičení; to se pak protáhlo do července.

Počátkem července dostala KSČ dopis sovětské, polské, východoněmecké, bulharské a maďarské strany, ve kterých ji vyzývaly k účasti na společném pořadí ve Varšavě. Předsednictvo ÚV KSČ toto pozvání odmítlo a projevilo ochotu ke dvoustranným jednáním. Zmíněná pětka se pak sešla ve Varšavě ve dnech 14. a 15.

tervence a poslala KSČ dopis, v němž jí vytkla, že vyklízí pozice kontrarevoluce, a konstatovala, že obrana socialismu v Československu je věcí socialistických zemí. Předsednictvo OV KSČ tyto výtky odmítlo a vyjádřilo nadále ochotu ke dvoustranným jednáním. Ve dnech 29. července až 1. srpna jednalo s delegací politbyra K MSS v Čierné nad Tisou, dva dny po jejím skončení se pak delegace KSČ sešla se zástupci varšavské pětky v Bratislavě. Společné prohlášení obsahovalo jak zásadu suverenity a územní nedotknutelnosti, tak formulaci, že ochrana dosažených vymožeností je "společnou internacionální povinností všech socialistických zemí".

Jugoslávie a Rumunsko demonstrovaly naproti tomu svou podporu Československu návštěvou svých nejvyšších představitelů -
- Tita a Ceaucesca - v srpnových dnech v Praze.

Jestliže z komunistických stran evropských socialistických zemí se většina připojila k sovětskému nátlaku, postoj západoevropských komunistů byl odlišný. Nejvýrazněji projevila svou solidarititu s našim obrodným procesem již italská strana. Její generální tajemník Luigi Longo přijel již počátkem května do Prahy a jednání s Dubčekem, jiní členové jejího vedení pak jednali v nejednom případě v Moskvě a sdělili sovětským představitelům své odmítavé stanovisko k jejich vnášení se do československých záležitostí. Úmysl vojensky intervenovat byl tehdy již zřejmý, i talští a francouzští komunisté od něho Brežněva odrazovali.

Když se 21. srpna vojenská intervence stala skutečností, většina komunistických stran ji odsoudila. Ze socialistických zemí to byli opět Jugoslávci a Rumuni. Ze západních zemí se za vojenský vpád postavily pouze komunistické strany Portugalska, Řecka, NDR a Lucemburska. /K upřesnění uvádím, že řeští komunisté, tehdy v ilegalitě, byli - a jsou - rozděleni do dvou stran. Jedna z nich se postavila za intervenci, druhá proti ní; tato strana se však po legalizaci ukázala být mnohem slabší./ Byla to událost bez precedentu v celé historii evropského komunistického hnutí. Nikdy předtím se nestalo, aby se v tak závažném mezinárodním problému rozdělilo na dvě strany. Od 21. srpna 1968 patří jednotě evropských komunistických stran v zásadních politických otázkách minulosti.

Další vývoj vztahů mezi KSSS a západoevropskými komunistickými stranami jen potvrdil, jakým mezníkem bylo na tomto poli

potlačení Pražského jara. Své odsouzení vpádu odvolala pouze KS
Čekoslovenska. Ovšem v tomto případě jde takřka o bezvýznamnou stra-
ničku, která ve volbách dostává stěží jedno procento hlasů. Při
této příležitosti bych chtěl zdůraznit, že mluví-li se o ko-
munistických stranách západní Evropy jako celku, zakrývají se
tím obrovské rozdíly v jejich významu. Jestliže jsem uvedl, že
jen 4 západoevropské strany v roce 1968 schválily sovětský zá-
sah, považují za nutné vykreslit celkový a přitom diferencova-
ný obraz komunistického hnutí v této části kontinentu. Jen ita-
lská, francouzská a finská strana byly v té době silnými legální-
mi stranami: ve volbách dostávaly nad 20 % hlasů. Ze tří sil-
ných ilegálních stran /jejich síla se zřetelně projevila po
obnově demokracie/ se za srpnovou intervenci postavily portu-
galská a řecká strana, zatímco španělská ji odsoudila. Ostatní
komunistické strany byly a jsou slabé, a ve volbách dostávají má-
ně než 5 % hlasů a stojí na okraji národního politického živo-
ta. Hlavním rysem obrazu znázorňujícího postoj k roku 1968 je
skutečnost, že ze šesti vlivných stran /tj. těch, které teh-
dy nebo po obnovení demokracie dostáva-ly ve volbách nejméně
10 % hlasů/ čtyři intervenci odsoudily, dvě ji schválily. Nemí-
snad zbytečně podotknout, že Brežněvovo vedení bylo s tímto sta-
vem velmi B nespokojeno; s jeho podporou došlo k založení odště-
peneckých komunistických stran ve Španělsku a ve Švédsku.

Stepa 21. srpna je v dějinách evropského komunismu nesma-
zatelná. Další vývoj nebyl ovšem přímočarý. Zatímco kontakty
italských komunistů s Hruškovým vedením KSČ byly minimální,
francouzská strana se snažila tyto vztahy normalizovat; nicmá-
ně na politické prořeny roku 1972 proti aktivistům obrodného
procesu /Hübl, Šabata, Müller, Tesař aj./ reagovala veřejným
protestem politbyru.

Srpnový otřes též podstatně přispěl k tomu, že skončila
etapa, kdy se často konaly světové nebo evropské konference ko-
munistických stran, které přijímaly společné dokumenty. V roce
1969 se naposled konala světová porada, ovšem Čína se nezúčast-
nila, italská a některé další delegace odmítly podepsat plný
text rezoluce. V r. 1975 došlo k poslední poradě v Berlíně, na
níž byly zastoupeny všechny evropské strany. Byla však značně
formální, vedoucí každé delegace pronesl projev, nediskutovalo
se. Deklarace byla dohodnuta předem a jedině díky tomu, že na

kategorický požadavek Italů neobeshovala pojmy "marxismus-leninismus", "proletářský internacionalismus" ani odsouzení Číny. IKA odmítá pojem "marxismus-leninismus" jako pseudonym stalinismu. Vyznává samozřejmě internacionalismus, ale mluví o "novém internacionalismu" a tvrdí, že pod slovy proletářský internacionalismus se může skrývat i schválení srpnové intervence. Další pokusy o evropské konference neuspěly, pokud se sešly, řada stran na nich chyběla.

Když v květnu 1987 v rozhovoru s listem Unita navrhl Gorbačov, aby se u příležitosti oslav výročí Říjnové revoluce konalo setkání přítomných představitelů komunistických stran, namítli italscí komunisté, že by to mělo smysl jen tehdy, pokud by se ho zúčastnili i sociální demokraté. Gorbačov s tím vyslovil souhlas a tak se poprvé po 70 letech sešly na světovém setkání oba tradiční proudy dělnického hnutí. A Gorbačov při této příležitosti prohlásil, že "komunistické hnutí . . . vyžaduje obnovu a kvalitativní změny".

Srovnáme-li dnešní politickou strukturu Evropy s tou, jaká byla před 30 lety, zjistíme řadu změn. Jednou z nich je změna na levé polovině tradiční politické škály. Skončila éra vnějškové jednoty komunistického hnutí, ale začíná dialog mezi jednotlivými levicovými stranami a proudy. Úspěchy tohoto dialogu jsou podmíněny postupem demokratizace ve východní části kontinentu. To již díky Gorbačovovu vedení KSSS začala. A v tomto progresivním procesu zůstane zachováno čestné místo Pražského jara.

PROHLÁŠENÍ PŘEDSEDNICTVA ÚV KSČ
Z NOCI NA 21. SRPEN 1968

Všemu lidu Československé socialistické republiky

Včera dne 20. srpna kolem 23. hodiny večer překročila vojska SSSR, Polské lidové republiky, Německé demokratické republiky, Maďarské lidové republiky a Bulharské lidové republiky státní hranice ČSSR. Stalo se tak bez vědomí prezidenta republiky, předsednictva Národního shromáždění, předsednictva vlády i prvního tajemníka ÚV KSČ a bez vědomí těchto orgánů. V těchto hodinách zasedalo předsednictvo ÚV KSČ a zabývalo se přípravou XIV. sjezdu strany. Předsednictvo ÚV KSČ vysývá všechny občany republiky, aby zachovali klid a nekládli postupujícím vojákům odpor, protože obrana našich státních hranic je nyní nemožná. Proto ani naše armáda, Bezpečnost a Lidové milice nedostaly rozkaz k obraně země. Předsednictvo ÚV KSČ považuje tento akt za odporující nejen základním zásadám vztahů mezi socialistickými státy, ale za porušení základních norem mezinárodního práva. Všichni vedoucí funkcionáři strany a Národní fronty zůstávají ve svých funkcích, do nichž byli jako představitelé lidu členy svých orgánů zvoleni podle zákonů a jiných nařízení platných v ČSSR. Ústavními činiteli je okamžitě svoláno zasedání Národního shromáždění, vlády republiky a předsednictvo ÚV KSČ svolává ÚV strany k projednání vzniklé situace.

Předsednictvo ÚV KSČ

MATERIÁLY MIMOŘÁDNÉHO XIV. SJEZDU

KSČ

K informaci všem stranickým organizacím, komunistům a občanům

Dne 22.8.1968 v 21,15 hod. skončil XIV. sjezd KSČ svou první část zasedání. Zvolil na něm 144-členný ÚV a 37 členů ústřední kontrolní a revizní komise. Přihlásil se plně k Akčnímu programu strany a k naší polednové cestě. Přijal resoluci o situaci v zemi a výzvu komunistickým stranám, aby usilovaly o skončení okupace v naší zemi. Zasedání se účastnilo z řádně zvolených 1543 delegátů 1219 - mnozí se neozohli dostavit, protože byli zajati okupanty; ke konci zasedání bylo přítomno na 40 delegátů ze Slo - venska, jejichž příjezd byl komplikován mnoha překážkami. Sjezd usnesl, že jeho zasedání bude permanentní a že bude v projednávání dalších významných otázek pokračovat, jakmile to poměry dovo - lí. Před devítem 23. srpna skončilo i první zasedání nového ÚV, které zvolilo svým prvním tajemníkem zase Alexandra Dubčeka, dosud internovaného, a rozhodlo, aby řízení předsednictva strany byl dočasně pověřen nově zvolený tajemník Věšek Šilhán, náš přední eko - nom.

Prohlášení mimořádného XIV. sjezdu KSČ

Soudruzi a soudružky, občasně ČSSR,

22. srpna 1968 byl zahájen mimořádný sjezd KSČ, kterého se účastní řádně zvolení delegáti a který přijal toto úvodní pro - hlášení:

Československo je suverénním a svobodným socialistickým stá - tem, opírajícím se o vůli a podporu svého lidu. Jeho suverenita byla však 21. srpna 1968 porušena okupací vojsk SSSR, Polaka, NDR, Bulharska a Maďarska. Tento čin je zdůvodňován ohrožením socia - listu a tím, že o zásah bylo poštědáno některými vedoucími čs. či - niteli. Jak vyplynulo z veřejného prohlášení Národního ochranného - ní i vlády republiky a z prohlášení předsednictva ÚV národní fron - ty, žádný kompetentní stranický ani ústavní orgán o takový zásah nepožádal.

V Československu nebyla žádná kontrarevoluce a nebyl ohrožen

socialistický vývoj. Vzniklé problémy byl lid a strana schopny vyřešit samy, jak prokázala obrovská důvěra, které se nově vedení v čele se soudruhem Dubčekem těšilo. Přistupovalo se naopak k realizování základních Marxových a Leninových představ o vývoji socialistické demokracie. Československo také neporušilo své spojenecké závazky a povinnosti a nemá ani do budoucnosti nejmenší zájem na tom, aby šlo v nepřátelském vztahu s ostatními socialistickými státy a jejich lidem. Tyto závazky byly však porušeny vojsky okupujících zemí.

Byla pošlapána svrchovanost Československa, spojenecké svazky a Varšavská smlouva i dohody v Čierné a v Bratislavě. Některé vedoucí činitelé státu a strany byli protiprávně zatčeni, izolováni od lidu a zbaveni možnosti vykonávat funkce, byla obsazena řada objektů ústředních orgánů. Došlo tak k těžkým bezprávím.

Sjezd důrazně žádá, aby byly ihned vytvořeny normální podmínky pro činnost všech ústavních a politických orgánů a aby byli ihned propuštěni zadržení pracovníci a umožnil se jim výkon jejich funkcí.

V této těžké chvíli se stává jednotu našeho lidu, jednotu našich národů a seknutost kolem naší strany nejnaléhavějším požadavkem dne. Ani násilným zásahem nepřestal být lid Československa jediným oprávněným a svrchovaným vládcem své země. Obrana svobody socialistické vlasti není jen záležitostí komunistů, ale všech Čechů a Slováků a dalších národností, všech dělníků, rolníků, příslušníků inteligence a mládeže, všech, jimž leží na srdci ardeci důstojný a svobodný život naší socialistické země. Komunisté mohou uskutečnit svou vedoucí roli pouze tím, že se stanou nejefektivnějšími a nejobětavějšími organizátory úsilí o odchod cizích voják. Mohou dosáhnout tohoto cíle v nejužší jednotě se všemi vlastenci, se všemi aktivními demokratickými silami v naší společnosti.

Stav, který v naší společnosti nastal 21. srpna, nemůže být trvalý. Socialistické Československo nikdy nepřijme ani vojenskou okupantskou správu, ani domácí kolaborantskou moc, která by se o síly okupantů opírala.

Mimořádný XIV. sjezd prohlašuje, že usnává jedinně zákonně zvolené ústavní činitele, prezidenta republiky Ludvíka Svobodu,

předsedu NS Josefa Sarkovského, předsedu vlády Oldřicha Černíka a další, stejně jako Alexandra Dubčeka v čele strany. Nežádá však ani jako členy strany ty členy dosavadního ústředního výboru, kteří by v této těžké zkoušce neobstáli.

Základním požadavkem je samozřejmě odchod cizích vojsk. Nebudou-li uvedené požadavky splněny, zejména nebude-li do 24 hodin zahájeno jednání o odchodu cizích vojsk s našimi svobodnými demokratickými a stranickými činiteli, a neučiní-li o tom s. Dubček výslovné prohlášení k národu, vyžaduje sjezd všechny pracující, aby pod vedením komunistů uskutečnili v pátek 23. srpna ve 12 hodin v poledne protestní jednohodinovou stávku. Sjezd se usnáší, že v případě nesplnění požadavků bude přijímat další nezbytná opatření a po volbě ÚV pověří tímto opatřeními tento nově zvolený ÚV, který bude jediným zákonným reprezentantem strany.

Sjezd se obrací na všechny komunisty a na všechny občany naší země, aby i nadále byl zabezpečován klid, pořádek a disciplína a nedopustilo se, aby z naší strany došlo k činům, které by mohly přinést vážné škody mezi i občanům.

Výzva komunistickým stranám světa

Odpoledne 22.8.1968 přijal mimořádný XIV. sjezd svou druhou rezoluci, určenou všem komunistickým a dělnickým stranám. Říká se v ní, že naše strana nastoupila v lednu cestu obrody socialismu, začala důrazněji rozvíjet jeho demokratické a humanitní zásady v souladu s podmínkami naší vývojové etapy. Věřila, že budou respektovány zásady svrchovanosti a nemožnosti. Z toho vycházelo vedení naší strany i při všech polednových dvoustanných a mnohostranných jednáních, věřilo také, že všechny sporné otázky budou řešeny jednáním. Tato politika získala naší straně nebyvalou autoritu a podporu lidu. Mimořádný XIV. sjezd měl tuto nastoupenou cestu dále rozvíjet a upevňovat. V tuto chvíli však vojenská Varšavská smlouva bez jakýchkoli důvodů a souhlasu legitimních vládních a stranických činitelů, proti vůli našeho lidu násilně obnačila naše území, způsobila rozvrat. Ústavní činitelé našeho státu a představitelé strany nemohou řádně vykonávat své funkce. Někteří z nich jsou internováni. Tento okupantský čin musí mít zhoubné následky pro celé mezinárodní komunistické hnutí.

Ve výsvě se dále praví, že se proto sešla více než potřebná většina delegátů mimořádného XIV. sjezdu, která se obřecí na zahraniční komunistické strany s prosbou, aby podpořily tyto tři základní požadavky.

- 1/ Propustit okamžitě na svobodu všechny internované představitelů strany, vlády, Národního shromáždění, České národní rady a Národní fronty a umožnit jim, jakož i prezidentu republiky ničím nerušený výkon funkcí.
- 2/ Okamžitě obnovit všechny občanské svobody a práva.
- 3/ Neprodleně zahájit urychlený odchod okupačních armád.

Výsve v závěru žádá, aby zahraniční komunistické strany vyjádřily svůj názor představitelům stran, které jsou odpovědné za kroky v naší zemi a aby umožnily možnost a vhodnost svolání komunistických a dělnických stran, jejichž jednání by se zúčastnile i naše delegace.

- - -

Projev Gustáva Husáka na mimořádném sjezdu KSČ, kde byl zvolen
prvním tajemníkem ÚV KSČ

/Zkráceno jen o dvědní historickou partii, jinak uveden celý text; zveřejněno ve slovenské Pravdě 29. srpna 1968./

V dějinách národů sú také velké chvíle, keď velké myšlienky, myšlienky slobody, láskosti, spravodlivosti obrodzujú ľudí, vynášajú na povrch v ich vlastnom myslení a konaní to lepšie, to ušlechtiliejšie. A sú aj chvíle utrpenia, bolesti jednotlivce i celého národa, ktoré vynášajú napovrch tie isté pocity ľudskej solidarity, blízkosti, sebezbatovania, ktoré zlepšujú ľudí, zlepšujú hnutia, zlepšujú národy. Toto všetko si uvedomujeme. A to, čo je v ľuďoch, čo je v ich hlavách, o čom medzi sebou hovoria, čo podlieha veľkým emociám, ušlechtilým emociám, to neslobodno, samozrejme, íť ignorovať. Napriek tomu však považujem za svoju povinnosť apelovať na zdravý rozum a budem sa snažiť zaujímať stanoviská k problémom s tomto hľadisko.

Sí dnes pochybnosti, či nazrádzame alebo nezrodíme cestu, na ktorú sme sa dali v januári tohto roku, či sa nerátame na - jako do päťdesiatých rokov, do nejakých kultov a represálií, či

sa nechystáme na krok späť vo vývoji našej strany, našich národov. To, čo sa u nás dialo od januára, bolo v širšom slove mysle revolťou proti všetkým tým deformáciám, prechmatom, proti všetkému, čo v ľadoch, v ich svedomí a rozume narúšalo na nepochopenie alebo aj odpor. išlo o očistenie myšlienky socializmu, komunizmu, marxizmu. išlo o to, ako túto myšlienku v našich podmienkach realizovať, vytvoriť slobodnejšiu situáciu pre život našich národov. Hľadali sme za tých osem mesiacov, ako tieto myšlienky realizovať. Tých osem mesiacov vo vývoji našej strany a našich národov je veľké a svetlé obdobie. Chceme povedať, že všetci súdruhovia, najmä vedúci naši súdruhovia, s ktorými som v Moskve posledné dni rekoval, boli jednoznační v tom, že sa navrádame ničoho z toho veľkého zápasu o novú náplň socialistickej demokracie a že len za tejto podmienky hľadáme východisko z terajšej situácie. Veď aj ľudia, ktorí sa vrátili na svoje miesto v strane a štáte, v ničom zo svojich zásadných myšlienok neupustili. Idú s odhodlaním, postupne - ako to situácia dovolí - realizovať tieto myšlienky, domýšľať ich, presadzovať ich v našej spoločnosti a získavať pre ne masu ľudí. Všetko to pozitívne, čo bolo v uplynulých mesiacoch, čo sa od januárového plánu tohto roku, cez ostatné plány ÚV KSC a náš Akčný program k nám, do našej verejnosti, do našich domovov, dostalo, to všetko chceme presadzovať.

Pravda, neboli v uplynulých mesiacoch v našej práci len svetlá. Boli i tieňe, tak ako to býva, keď sa hľadajú nové cesty. Boli i nedostatky, hovorili sme často o nich na našich stranických schôdzkach, hovorilo sa o nich v tlači, hovorilo o nich i národné plány ÚV KSC. Musíme vidieť i túto druhú stránku. Z trojgických udalostí posledných dní treba vyvodit veľmi rozumné závery, skúsenosti, ktoré sme získali, nás nutia pozrieť sa dobre na naše minulé mesiace, vidieť všetko pozitívne, ale vidieť aj naše tieňe, naše nedôslednosti, vidieť i nedostatky a poučiť sa z nich. Jeden z týchto nedostatkov bol v tom, že demokratický proces otvoril u nás priestor pre verejnú činnosť nielen komunistom, nielen ľuďom podporujúcim socialistickú myšlienku, ale otvoril priestor aj antisocialistickým silám, otvoril priestor i ľuďom, ktorí s komunizmom nikdy nezrástli, ktorí stáli na opoždenej pozícii. A my sme nenašli dosť politických prostriedkov na zápas s týmito silami, či už to boli rozne kluby - K 231,

KSN, alebo iné prejavy, či už išlo o pokusy najmä v českých kra-
joch o obnovenie sociálno-demokratickej strany atď. Medzi sebou
sme sa súdruhom Dubčekom a všetci ostatní veľmi otvorene hove-
rili, že musíme vyvodiť poučenia i z týchto skúseností.

Tieto naše slabiny, naše nedodržanosti, ku ktorým zaujalo
stanovisko májové plénum ÚV KSČ, teda tieto naše nedostatky bo-
li predmetom kritiky komunistických a robotníckych strán niekto-
rých socialistických štátov. Aké stanovisko sme k tomu zaujímali,
je známe. Nás kritizovali, že si nevieme tu a tam veci udržať,
že dovoľíme špiť stranu, komunizmus, marxizmus, spojenecké štá-
ty atď. Mali sme na to naše chápanie, naše vysvetlenie, hove-
rili sme: pripravujeme zjazd, utvoríme nové orgány, utvoríme no-
vé predpoklady pre zápas so skutočnými antisocialistickými si-
lami. V tejto otázke sme, žiaľ, nenašli pochopenie. V štádiu
diskuzii v Čiernej, v Bratislave, i predtým aj potom sme nenaš-
li spoločný jazyk. Vojská plátnich socialistických štátov vetúpi-
li na naše územie. Treba povedať, že vedúce orgány našej strany
a nášho štátu nežiadali o tento vstup, nepozvali ich vojská na
naše územie. Prišlo k tragickému nepochopeniu.

V tejto súvislosti sa nadväzuje otázka, kto vojská pozval.
Predsedníctvo ÚV KSČ v tú noc, keď prišlo k udalostiam, dalo
vyhlásenie, že ani prezident, ani vláda, ani vedenie strany
pozvanie neurobili. Otázka, kto vojská pozval, nás je dodisku-
tovaná, nie je vyriešená, ona nebola nikde uverejňaná. Keď
sme o tejto otázke hovorili či v Bratislave, či v Prahe, alebo
v Moskve s našimi vedúcimi súdruhmi, každý z členov vedenia
KSČ i KSS sa bez výnimky čestným slovom zaručoval, že takýto
krok neurobil a že o nem nevedel. Rôzne indicie, ktoré tu sú,
nie sú fakty, nie sú veci došetrené a ja nepoznám dnes ani
jednu jediná vedúcu osobu českého či slovenského politického
života, o ktorej by sa dalo bezpečne povedať, že takýto krok
urobila.

Dostali sme sa bez našej viny do polohy, že územie
československého štátu obsadili armády spriatelенých štátov.
Nemusím tu rozvádzať, ako na to reagovala naša strana, naše
obyvateľstvo. V každej situácii, do ktorej sa dostane národ,
treba, aby jeho politické vedenie rozmyšľalo veľmi trpezlivo,
aby zvažovalo všetky fakty, ako sa z tejto situácie dostaneme.

Videli sme iba dve možné cesty. Viest odpor? Vedenie našej strany a vedenie nášho štátu hneď spočiatku rozhodlo, že ozbrojený odpor nie sme schopní robiť, že ho nebudeme robiť, a dalo príkaz armáde i všetkým ostatným ozbrojeným zložkám, aby v tomto smysle postupovali. Všetci statoční ľudia z vedenia strany hľadali drhú cestu, cestu politického riešenia, cestu politickyjeh dohody, ktorá by nám umožnila na čele s progresívnym vedením uskutočňovať naše vlastné ideály. Viem, že dnes sa prijímajú takéto riešenia s istými pocitmi depresíí, s rozpakmi. Nechcem dohody z Moskvy vyfávať za svetodejinné víťazstvo. Dnes však i na Západe mnohí ľudia hovoria, že návrat vedúcich činiteľov strany a štátu do ich funkcií, obnovenie práce legálnych orgánov nie je malá vec. Netreba si medzi nimi robiť ilúzie: čo iného bolo možné dosiahnuť? Kto z nás sa domnieva, že stačí viac hovoriť, viac kričať, a že za den, za hodinu všetky vojská od nás odídu? Kto čakal, že sa môže táto situácia vyriešiť za 24 hodín? Nie je to naivita? Nie je to absolútne nerealistické rozmyšľanie?

O ktoré základné otázky išlo? Išlo o návrat ľudí, ktorých z nášho územia odviezli. Vrátili sa? Vrátili sa všetci bez výnimky do svojich funkcií.

Išlo o obnovenie legálnych orgánov, ktoré si naša strana a náš štát utvorili. Obnovili sa tieto orgány? Pôsobí dnes prezident? Pôsobí vláda v čele s Černíkom, vedenie strany na čele s Dubčekom a všetky ostatné orgány? Pôsobia.

Išlo o odchod vojak piatich socialistických štátov z nášho územia. Jasná dohoda hovorí, že tieto vojská majú sáid odísť postupne, ako sa bude situácia konsolidovať. Kto čakal ničo iné? Neide o ročné záležitosti, ide o relatívne krátke obdobie v súvislosti s normalizáciou u nás. Som presvedčený, že pri múdrom postupe komunistov a ostatných statočných ľudí našich národov bude i táto otázka riešená.

Išlo o obnovenie našej suverenity. Keď hovorím, že budú fungovať naše legálne orgány, že postupne odídu vojská z nášho územia, je to obnova našej národnej a štátnej suverenity, bude to obnova našej národnej a štátnej suverenity a bolo nám jasne povedané, že tiež bude rešpektovaná.

A že to nie je všetko už dnes, už v túto chvíľu? Uvažujme reálne, trizvo! Perspektíva nízkých niekoľkých mesiacov je predsa veľmi reálna perspektíva.

Ide o obnovu normálneho života u nás. Prekážky, ktoré tu dnes sú ešte sú, budú postupným odchodom vojak so dňa na deň menšie. Vytvára sa nám a doslova každým dňom sa nám bude rozširovať priestor pre obnovu hospodárstva, výroby, dopravy, záobovania a politického života.

Kde sú tie strašné zrady, ako to dnes niekto hovorí? Kde tu sú tie strašné kompromisy?

Viem, že situácia nie je ľahká a nebude ľahká pár mesiacov. Po takom zásahu, po takej tragédii sa to so dňa na deň meniť nedá. Keď sme hovorili o Slovenskom národnom povstaní, dovoľte sponenit: čo prišlo po tých dvoch mesiacoch vypätia, dlhého vypätia, nadšenia, obetavosti? Prišli dlhé mesiace strašného utrpenia, vraždy, pálenie dedín, atď. Viedla nás jedna myšlienka, že napriek týmto obetiam budeme slobodno žiť v tomto štáte. Dnes sa od nás žiada: rozumne, trizvo, pokojne začať veci spravovať vo fabrike, v dedine, v okrese, na Slovensku, v celom štáte. Keď sme v Moskve medzi sebou hovorili, prichádzali na ľudí i ťažké depresie. Pravda, je radostné, pracovať v dobe, keď človek môže hovoriť ľuďom pekné veci, keď ich môže realizovať v záujme zlepšenia ich materiálneho a lebo duševného, politického života, keď môže k ľuďom pristupovať radostne, keď môže prichádzať s dobrou správou. Hovorili sme aj, že je veľmi ťažká robota, keď musí žiadať aj disciplínu, aj obete, aj isté sebazaprenie, aj čas slay. Je to ťažké. Neje-den človek by chcel od veci utiecť a povedať, nie, ja toto ne-môžem, na to nemá národu, ja sa cez to nepřieniesem atď. My sme povedali: kto v takejto chvíli ťažkého položenia národov i strany chce odísť, je obyčajný dezertér. /Potlesk./ Lahko je robiť vtedy, keď ľudia tleskajú, keď im môžem hovoriť dolu s Novotným, a teraz si zavedieme slobodu, žiadne kriminály a rehabilitácia atď. . . a ľudia tleskajú. Lahšie sa vtedy robí, keď každý z nás to pozná. Keď všem musím hovoriť: trochu si drž vážne, rozmyšľaj trizvo, neďaj sa vyprovokovať tým, že tu stoja zbrane, že budú stať mesiace, možno dva. Rob túto prácu pre národ, uspokojuj ľudí, vysvetľuj im, keď majú dušu rozbo-

lavení, že sa musia tak a tak dívať.

Ťažko sa to robí, ťažko sa získava dôvera, ale my sme komunistická strana, ktorá prešla volajakými skúsenosťami, ktorá chce politicky pracovať nielen vtedy, keď sa med líže.

Prežili sme obdobie, keď sa veľmi ťažko pracovalo a keď statoční vydržali. Nech odpadne, čo je kolísavé, nech odpadne, čo je oportunistické, ale nech v tej strane zostane, čo je pevné, čo je charakterné, čo chce tento národ zápasíť.

/Potlesk./

Tieto rozdielne pohľady sa odrazili i na tomto našom zjazde. Zjazd sa začal, povedal by som, za pololegálnych podmienok, v zápase o podporu rokovania, ktoré viedol s. Svoboda a ostatní, o nápravu vecí, atď. To sa prejavilo aj v zjazdových rokovaniach. Vyjadrovali ste mienku komunistov, mienku tohto národa. Včera večer sa vám zda zdálo, že sa vec volajako zvrtila, že je tu rozdiel. V čom je rozdiel? V tom, že uzavretím všetkých vedúcich činiteľov nastala kvalitatívne nová situácia. Dubček je tu, Svoboda je tu, Černík je tu, Šarkovský je tu, vrátili sme sa všetci. Hovoril som už, čo sa dohodlo. Nastala kvalitatívne nová situácia i v rokovaní zjazdu. Do večera ste rokovali, rozmyšľali a dívali sa na veci a rozhodovali v jednej polohe, a odvtedy, čo sú vám známe nové fakty, je nová situácia. Ide o to, aby sme dnes rozmyšľali z hľadiska perspektívy, ktorí vedenie strany a štátu dáva. Musíme vnieť stabilitu do nášho politického a stranického života. Z tohto ťažkého provisoria sa musíme dostať do normality orgánov i v rozhodovaniach. Lebo inak, bez pevného kurzu, bez pevného vedenia, bez pevného rozhodovania by sme sa zo situácie naozaj nikam nedostali. Je teda pred nami zásadné rozhodnutie, ku ktorému sa tento zjazd musí vyjádriť: alebo prijať koncepciu združenia Dubčeka, prezidenta Svobody, Černíka - a ja plne súhlasím s Dubčekom a ostatnými vedúcimi združením, že v ý c h o d i s k o m s dnešnej situácie je na základe uzavretej dohody ísť smerom normalizácie nášho života. Druhá možnosť je táto koncepciu odmietnuť

Niet nijakej tretej cesty. Kto má lepšie, kto vidí inú koncepciu, nech s ňou príde! Lámal si hlavu kdekoľvek, i celé vedenie. Takže tak stojí otázka: alebo pevne podporiť, stať sa s Dubčekom a ostatnými, alebo im vysloviť nedôveru, niet tretej

cesty. Lebo šiadny vedúci politický činiteľ, ak nemá plnú podporu rozhodujúceho jadra strany a verejnosti, nemože svoju funkciu robiť. V tom prípade musí odísť, v tom prípade nemože svoju funkciu robiť. A potom treba hľadať tu ďalšiu garnitúru, ktorá bude ochotná ísť inou cestou. Búto "tvrdé slová, ale je to úplne otázka dôvery, i pro mňa osobne. Ja stojím plne za Dubčekovou koncepciou, bol som pri jej tvorbe, ja ho budem plne podporovať, alebo s ním budem stať, alebo odídem. Musíme sa teda, v tejto veci rozhodnúť /potlesk/. Som presvedčený, že politická zrelosť funkcionárov a delegátov, ktorí sú tu, je zárukou, že po zvýšení všetkých úloh dajú plnú podporu Dubčekovmu a vedeniu strany a vedeniu štátu.

I tak to nebude ľahké, i tak bude dosť problémov. Bude aj kritik a všetkého ostatného, ale keď má človek aspoň v strane krytý chrbát, môže potom aj volať robiť, no bez toho sa robota nemôže dať.

Delegátům XIX. všesvazové konference KSSS

My, občané ČSSR, socialisté a komunisté, se obracíme na vás, delegáty XIX. všesvazové konference KSSS s touto výzvou.

Vaše XIX. všesvazová konference KSSS se bezpochyby stane jednou z nejvýznamnějších událostí v životě národů Sovětského svazu a vaší komunistické strany od dob Velké říjnové socialistické revoluce. Změny, ke kterým dochází ve vaší zemi od dubnového zasedání ÚV KSSS v r. 1985, i obsah tezí ÚV KSSS k vaší konferenci je velkým povzbuzením všem demokratickým a socialistickým silám u nás v Československu, v Evropě a v celém světě. Přestavba vyvolala ve vaší zemi novou ideově politickou situaci, umožňující utváření reálné plurality názorů, otevřené a kritické porovnávání výsledků i veřejnou konfrontaci nejrozumnějších zájmů. Její ideová podstata je socialistická, její metody a prostředky jsou demokratické. Jejím smyslem je obnova a rozvinutí autentické humanistické podstaty socialismu a jeho tveřivých sil. Proto kladete důraz na spojení demokracie a socialismu. Tato představa socialismu však nemá jen přivrženeců, ale i odpůrce.

Je tomu skoro dvacet let, kdy u nás v Československu byl na 9. září 1968 svolán XIV. mimořádný sjezd Komunistické strany Československa. Na tomto sjezdu měly být řešeny podobné, životně důležité otázky, jakými se zabýváte v současné době i vy. Také tehdy stála naše společnost před problémem přestavby a demokratizace v zájmu posílení socialismu v naší zemi. Mahromaděné chyby a omyly, ekonomická stagnace a narůstající společenská krize vyžadovaly zásadní strukturální přestavbu společnosti, a to nejen v oblasti ekonomiky, ale i v oblasti politického systému, v oblasti řízení společnosti. Záskladní impuls k těmto změnám dala lednové zasedání ÚV KSČ v r. 1968 a zvolení Alexandra Dubčeka prvním tajemníkem strany. Program potřebných změn naší společnosti byl vyjádřen v Akčním programu KSČ v dubnu 1968.

Tento program odpovídal našim tehdejšímu znalostem a zkušenostem. Jeho cílem bylo posílení humanistického obsahu socialismu, všestranný rozvoj demokracie, otevřená politika, radikální ekonomická reforma, lidová samospráva. Sledoval i mravní obrodu naší společnosti, ve které by se plně uplatnily všechny tveřivé síly člověka a byly zaručeny jeho individuální a občanské svobody. Odpovídal našim vnitřním potřebám a proto se s ním postupně ztotožnila naprostá většina naší společnosti. Proces obrody socialismu - jak jsme tuto etapu nazývali - měl i své převážně skryté odpůrce, jejichž ideové představy o socialismu, ale především jejich vlastní zájmy a politické praxe se s obsahem Akčního programu podstatně rozcházel. Pro svou politiku a zájmy však nenašli žádnou významnou vnitřní společenskou podporu. Zůstali osamoceni. Našli ji však u některých politických činitelů socialistických zemí včetně Sovětského svazu. Proces obrody socialismu v Československu byl vystaven rostoucímu tlaku a kritice zvenčí, která již tehdy hraničila s vněšováním do vnitřních záležitostí naší země. Stále častěji se v této kritice objevovala slova z dogmaticko-sektářského slovníku, jako pravicový oportunismus, revizionismus a později i kontrarevoluce.

Mimořádný XIV. sjezd strany, svolaný na 9. září 1968, měl rozvinout tuto krátkou, ale složitou, pouze několik měsíců trvající etapu našeho vývoje, stanovit pevnou strategickou i politicko-taktickou linii budoucího vývoje a převést potřebné kádrové změny v ústředních orgánech strany. Tento sjezd se však již neuskutečnil.

V noci z 20. na 21. srpna 1968 intervenovaly na naše území státní bezpečnostní armády SSSR, NDR, PLR, BLR a Maďarska. Jak oznámil z pověření vlády 21. srpna TASS, stalo se tak proto, že prý "straničtí a vládní činitelé ČSSR se obrátili na Sovětský svaz a další spojenecké státy se žádostí o poskytnutí bezodkladné pomoci bratrskému čs. lidu včetně pomoci ozbrojených sil. Tato žádost byla vyvolána vzniklým ohrožením socialistického zřízení v Československu ze strany kontrarevolučních sil... Sovětská vláda a vlády spojeneckých zemí se rozhodly vyhovět uvedené žádosti".

Všechny ústavní orgány republiky, její prezident, Národní shromáždění, vláda i Ústřední výbor KSČ a jeho předsednictvo však v této chvíli před celým národem a celým světem prohlásily, že o takovou pomoc nikdy vlády SSSR a ostatních zemí nepožádaly a naopak označily intervenci armád za porušení suverenity Československé republiky a porušení mezinárodního práva. Až do dnešních dnů se nikdo z tehdejších ani dnešních činitelů nepřihlásil k tomu, že by sám nebo ve skupině s jinými pozval zahraniční armády do Československa na pomoc proti kontrarevoluci. Vojskou intervenci, označovanou jako bratrskou pomoc před kontrarevolucí, spontánně odmítli občané republiky bez rozdílu politických názorů, náboženství, národnosti nebo pohlaví. Vyjádřili se tak prostřednictvím svých společenských organizací, politických stran, odborů, mládežnických organizací, vědeckých institucí i jako jednotlivci. Intervenci se cítili ohrožení ve svých suverénních právech volit si cestu a prostředky vlastního vývoje. Toto nezadatelné právo bránili politickými a mírovými prostředky včetně generální stávky 23. srpna 1968. Díky morální a politické vyspělosti našeho lidu nebyl ruku Československého občana zmařen život ani jediného sovětského vojáka. Žel, obětí na životech byly na straně našich občanů.

Vojskou intervenci odmítla i zdrcující většina komunistických a dělnických stran, demokratická veřejnost ve světě. Vojská intervence velmi negativně poznamenala další vývoj mezinárodních vztahů. Nikdy nezapomeneme, že také řada sovětských občanů i občanů ostatních socialistických zemí v té době otevřeně a statečně protestovala proti tomuto činu.

Za několik hodin po vstupu intervenčních armád byli zatčeni představitelé čs. vlády, Národního shromáždění, generální tajemník komunistické strany, předseda Ústředního výboru národní fronty a řada dalších členů předsednictva ÚV KSČ. Všichni zatčení byli odvezeni vojskou eskortou mimo území republiky. Došlo k pokusu o sestavení leutkové dělnicko-rolnické vlády a revolučního tribunálu.

V této situaci se 23. srpna shromáždilo v jednom z největších pražských strojírenských závodů více než 1 200 řádně zvolených delegátů přípravečného XIV. sjezdu, a protože představovali naprostou většinu všech delegátů, prohlásili se XIV. sjezdem KSČ. K tomuto rozhodnutí měli mandát, který jim dalo členstvo strany v demokratických volbách. Jménem celé komunistické strany, jménem všech národů protestovali proti vojenské intervenci, proti vměšování do vnitřních záležitostí, požadovali návrat zatčených představitelů do jejich funkcí a odchod intervenčních vojsk z našeho území. V tomto smyslu se obrátili svou výzvou k čs. lidu i ke komunistickým a dělnickým stranám světa. Současně zvolili nový ústřední výbor v čele s A. Dubčekem jako generálním tajemníkem strany. Díky jednotnému odporu lidu, parlamentu, vlády, prezidenta i komunistické strany se pokus ustavit leutkovou dělnicko-rolnickou vládu a tak zvaný revoluční tribunál sesypal jako domeček z karet. Intervence armád byla tak v Československu odmítnuta všemi dostupnými mírovými a politickými prostředky.

Ve dnech 23.-26. srpna 1968 došlo k jednání mezi našimi a sovětskými představiteli v Moskvě. Při těchto nerovných jednáních byly našim představitelům vnuceny dohody, které v podstatě zmařily další demokratizační reformy v Československu a staly se později základem tak zvané politiky normalizace. Obsah t.zv. moskevského protokolu o 15 bodech měl být před našimi národy našich zemí přísně utajen. Postoj občanů, členů strany i nestraníků k vojenské intervenci se při provádění politiky normalizace stal základním kritériem jejich občanské a politické spolehlivosti, jejich pracovního a společenského uplatnění. Z komunistické strany bylo na základě toho vyloučeno půl milionu členů. Z nejhrůznějších hospodářských, kulturních a vědeckých funkcí byly odstraněny desetitisíce převážně tvořivých lidí. Většinou byli zbaveni možnosti pracovat ve svém oboru. Desetitisíce lidí emigrovaly, opustily vlast.

Do politiky se vrátily dogmatické-sektářské praktiky. Politická moc se ještě více odcizila lidu. Obnovil se a upevnil byrokraticko-centralistický systém ve straně i ve státě. Byla zcela likvidována úspěšně započatá ekonomická reforma a další reformy předpokládané Akčním programem.

byla zastavena rehabilitace obětí nezákonnosti a politických procesů. Došlo se na dlouhý čas ochromit progresivní společenské síly, vyloučit je z politického života. To vše tragicky postihlo i morální úroveň naší společnosti a její kulturu. Rozrostla se korupce, prospěchářství a nezáměr v veřejném dění. Prohloubila se ekonomické zaostávání Československa. tvořivé síly společnosti, jejich smysl pro sociální spravedlnost, poctivou a kvalitní práci, občanské povinnosti a právo byly podlomeny v samotných základech. Dědictvím vojenské intervence a z ní vycházející politiky tzv. normalizace je dlouhé, stále trvající období stagnace.

Naše společnost si uvědomuje příčiny a hloubku naší současné stagnace a požaduje zásadní změny v ekonomice, politice a společenském životě. Část současného vedení strany a státu - převážně pod vlivem přestavby v SSSR - sice také vyjadřuje potřebu ekonomických reforem i změn politického systému, činí to však jen zdráhavě, se zpožděním, neupřímně a nedůsledně. Nemůže to být jinak, neboť současné politické vedení státu a strany odvozuje svoji legitimitu z vojenské intervence a na ní založené politiky tzv. normalizace, která vedla k úplnému zmaření a likvidaci procesu obrody socialismu v Československu v letech 1968-1969. Souvislost mezi vojenskou intervencí v r.1968, z následující dlouhotrvající stagnací naší společnosti a současnou potřebou obnovy socialismu cestou zásadních demokratických reforem celého systému ekonomického a společenského života jsou zřejmé a je nutné je konečně přiznat. Současné politické vedení nic podobného však ještě nepřipouští a proto také nemá zájem pravdivě analyzovat obrodný proces v r.1968, příčiny jeho zmaření a svůj podíl odpovědnosti na stagnaci života naší společnosti. To jsou hlavní politické důvody, proč současné politické vedení opoždí ze vědomím společnosti a není s to vypracovat přitažlivý a reálný program demokratického rozvoje socialismu v naší zemi.

Proto se na vás obrácíme s výzvou, aby vaše politické vedení na základě svých prohlášení o nezadatelných právech národů na samostatnou volbu svého vývoje zveřejnilo pravdu o málem zmařeném úloze a odpovědnosti, jakou v událostech r.1968 sehrálo tehdejší politické vedení sovětského státu a komunistické strany. Odpověď na tuto výzvu není možné ponechat času a budoucím historikům. Odpověď musí slyšet ještě generace lidí, kteří byli účastníky, očividními svědky i oběťmi těchto událostí. Pravda o nich je důležitou součástí budování důvěry mezi našimi národy, prohlubuje smysl všech pronášených slov o otevřené politice a nezadatelných právech národů volit si svou vlastní cestu. Pravda o těchto událostech - jak jsme přesvědčeni - může být jen ku prospěchu socialismu a demokracie v Československu i v Sovětském svazu. Jsme přesvědčeni o tom, že vojenská intervence v CSSR r.1968 prodloužila období stagnace a oddálila i přestavbu ve vaší zemi. Vyslovení této pravdy je důležitou podmínkou, která otevře prostor pro opravdu demokratický a socialistický vývoj CSSR. Je to také důležitá podmínka skutečného upevnění a rozvinutí přátelství mezi našimi národy, nad kterým leží jako stín intervence v roce 1968.

Pozorně sledujeme váš vývoj a máme upřímnou radost z toho, že síly, které vyvolaly a podporují přestavbu v SSSR, rostou a nabývají převahy. Věříme, že tento proces je nezvratný a že vaše konference bude v tomto smyslu rozhodným mezníkem.

Výzvu podepsalo asi 50 čs.občanů, mezi nimi: Vojtěch Mencl, Rudolf Slánský, Věnek Silhán, Vladimír Kolmistr, Zdeněk Jičínský, Jiří Hájek, Miloš Hájek, Klement Lukeš, Jiří Ples, Jan Urban a další./

Praha 27.6.1988

/Tento text není ověřen podle posledních drobných úprav autorů./